

KARTEAD

**ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
KARATEKİN EDEBİYAT
FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Cilt: 10 Sayı: 1 Nisan 2022

**ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY
OF LETTERS**

Volume: 10 Issue: 1 April 2022

ÇANKIRI 2022

**ISSN 2147-8465
e-ISSN: 2791-9773**

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

KARATEKİN EDEBİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Cilt: 10 * Sayı: 1 * NİSAN 2022

KAREFAD

ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY

**KARATEKİN JOURNAL OF FACULTY
OF LETTERS**

Volume: 10 * Issue: 1 * APRIL 2022

ISSN: 2147 – 8465

e-ISSN: 2791–9773

ÇANKIRI, 2022

Sahibi Owner

Prof. Dr. Harun ÇİFTÇİ Prof. Dr. Harun ÇİFTÇİ
Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörü Rektor of Çankırı Karatekin University

Yayın Kurulu Editorial Board

Editör Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ebru DOĞRUÖZ, Çankırı Karatekin Üniversitesi Assist. Prof. Ebru DOĞRUÖZ, Çankırı Karatekin University

Editör Yardımcıları

Dr. Arş. Gör. Fatma ERKEK, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Serkan CİHAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Editorial Assistants

Res. Asst. Fatma ERKEK, PhD, Çankırı Karatekin University
Res. Asst. Serkan CİHAN, PhD, Çankırı Karatekin University

Yayın Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Barış TAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan COŞKUN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Zuhal Yonca ODABAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülislam ARVAS, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan YILDIZ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Kasım BİNİCİ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Şahin DOĞAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Erol KARCI, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Yeşim ÖZBEK, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Editorial Board Members

Prof. Dr. Barış TAŞ, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Hasan COŞKUN, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Zuhal Yonca ODABAŞ, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Abdülislam ARVAS, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. İlhan YILDIZ, Çankırı Karatekin University
Assoc. Prof. Dr. Kasım BİNİCİ, Çankırı Karatekin University
Assoc. Prof. Dr. Şahin DOĞAN, Çankırı Karatekin University
Assoc. Prof. Dr. Erol KARCI, Çankırı Karatekin University
Assoc. Prof. Dr. Özlem Yeşim ÖZBEK, Çankırı Karatekin University

Doç. Dr. Serhat ARSLAN, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Sayime DURMAZ, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim AKYOL, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Cemil LİV, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KALAYCI, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Temel KALAFAT, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖNER, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Yousef ABDALHADİ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Ziyoda KHALMATOV, Hacettepe Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Serhat ARSLAN, Necmettin Erbakan University

Assoc. Prof. Dr. Sayime DURMAZ, Çankırı Karatekin University

Assoc. Prof. Dr. İbrahim AKYOL, Çankırı Karatekin University

Assoc. Prof. Dr. Cemil LİV, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Hakkı KALAYCI, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Temel KALAFAT, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Murat ÖNER, Çankırı Karatekin University

Dr. Yousef ABDALHADİ, İstanbul Aydın University

Dr. Ziyoda KHALMATOV, Hacettepe University

Alan Editörleri

Doç. Dr. Fatih GÜZEL, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM, Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Nursel ASİANTÜRK, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süheyla BOZKURT, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÖKMEN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZTOPRAK, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şah ÖZCAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın BAZNA, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ÇAPKIN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Saim YÖRÜK, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ozan KAYAR, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Ceyda BAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şule ÖZÜN, Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serpil AHMETKOCAOĞLU, Ardahan Üniversitesi

Field Editors

Assoc. Prof. Dr. Fatih GÜZEL, Çankırı Karatekin University

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YILDIRI, Bartın University

Assoc. Prof. Dr. Nursel ASİANTÜRK, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Süheyla BOZKURT, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Bekir GÖKMEN, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Betül ÖZTOPRAK, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Mehmet Şah ÖZCAN, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Yalçın BAZNA, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Çağdaş ÇAPKIN, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Saim YÖRÜK, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Ozan KAYAR, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Fatma Ceyda BAŞ, Çankırı Karatekin University

Assist. Prof. Dr. Şule ÖZÜN, Süleyman Demirel University

Assist. Prof. Dr. Serpil AHMETKOCAOĞLU, Ardahan University

Yazım ve Dil Editörü

Arş. Gör. Esmâ ACAR, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Copyeditor

Res. Asst. Esmâ ACAR, Çankırı Karatekin University

Yabancı Dil Editörü

Arş. Gör. Esra ÜNLÜ ÇİMEN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Foreign Language Editor

Res. Asst. Esra ÜNLÜ ÇİMEN, Çankırı Karatekin University

Mizanpaj Editörleri

Arş. Gör. Ahmet Serdar ARSLAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Layout Editors

Res. Asst. Ahmet Serdar ARSLAN, Çankırı Karatekin University

Sekretarya

Murat ŞEHİRLİ, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Secretary

Murat ŞEHİRLİ, Çankırı Karatekin University

Web Desteği Web Support

Ahmet Tayip YAZIHAN, *Çankırı Karatekin Üniversitesi* Ahmet Tayip YAZIHAN, *Çankırı Karatekin University*

ISSN: 2147 – 8465

e-ISSN: 2791 – 9773

Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi *Çankırı Karatekin University* Karatekin Journal of the Faculty of
Dergisi, Nisan ve Ekim aylarında yayınlanan Education is an international peer-reviewed journal published in
hakemli bir dergidir. April and October.

Dergide yayınlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur. Any responsibility related to contents of papers belongs to authors.

İletişim Contact

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Uluayazı Kampüsü, 18100, *Çankırı/Türkiye*

web: <https://dergipark.org.tr/karefad>

e-mail: karefad@karatekin.edu.tr

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Harun ÇİFTÇİ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Barış TAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Coşkun POLAT, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Yeşim YASAK, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞCÜ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÖZDEMİR, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail HANOĞLU, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Binnur ERDAĞI DOĞUER, Doğu Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU, Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tarık ABDÜLCELİL, Ain Shams Üniversitesi (Mısır)
Dr. Elsev Brina LOPAR, Prizran Üniversitesi (Kosova)
Dr. Fariz KHALİLLİ, Azerbeycan Üniversitesi

Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Harun ÇİFTÇİ, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞ, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Barış TAŞ, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Coşkun POLAT, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Yeşim YASAK, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞCÜ, Çankırı Karatekin University
Prof. Dr. Murat ÖZDEMİR, Hacettepe University
Assoc. Prof. Dr. İsmail HANOĞLU, Çankırı Karatekin University
Assoc. Prof. Dr. Binnur ERDAĞI DOĞUER, Doğu Akdeniz University
Assist. Prof. Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU, Ankara University
Assist. Prof. Dr. Tarık ABDÜLCELİL, Ain Shams University (Mısır)
Dr. Elsev Brina LOPAR, Prizran University (Kosova)
Dr. Fariz KHALİLLİ, Azerbeycan University

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. İsmet ÜZEN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Kerime KARABACAK, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın EFE, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Nazan KARAKAŞ ÖZÜR, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray ZAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif ÇETİNKAYA BALCI, Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah GÜLÜM, Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Evren ATIŞ, Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞANVERDİ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Serkan CİHAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi Erman KAR, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Öğr. Gör. İbrahim GÜNGÖR, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Ebubekir KEKLİK, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Reviewers for this Issue

Prof. Dr. İsmet ÜZEN, Çankırı Karatekin University
Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK, Hacettepe University
Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ, Çankırı Karatekin University
Doç. Dr. Kerime KARABACAK, Ankara University
Doç. Dr. Aydın EFE, Çankırı Karatekin University
Doç. Dr. Nazan KARAKAŞ ÖZÜR, Çankırı Karatekin University
Doç. Dr. Nuray ZAN, Çankırı Karatekin University
Dr. Öğr. Üyesi Elif ÇETİNKAYA BALCI, Kırklareli University
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu University
Dr. Öğr. Üyesi Emrah GÜLÜM, Anadolu University
Dr. Öğr. Üyesi Evren ATIŞ, Kastamonu University
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞANVERDİ, Süleyman Demirel University
Dr. Arş. Gör. Serkan CİHAN, Çankırı Karatekin University
Dr. Öğretim Görevlisi Erman KAR, Çankırı Karatekin University
Öğr. Gör. İbrahim GÜNGÖR, Erzincan Binali Yıldırım University
Öğr. Gör. Dr. Ebubekir KEKLİK, Çankırı Karatekin University

Copyright © 2022

Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi

Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Journal of Faculty of Letters

Tüm hakları saklıdır.

All rights reserved.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

- 1-28 **Türkiye’de Uluslararası Göç-Suç İlişkileri / International Migration-Crime Relations in Türkiye**
Tarık ARSLAN, Barış TAŞ
- 29-44 **Türkiye’de Göç, Entegrasyon ve Eğitim Hakkına Erişim Üzerine Bir Değerlendirme / An Assessment on Migration, Integration and Acces to the Right to Education in Turkey**
Veysel DUMANCI, Cemil GÜR
- 45-57 **Haklara Sahip Olma Hakkı Evrensel İnsan Haklarına İzin Verir mi? / Does The Right To Have Rights Allow Universal Human Rights?**
Ahmet Kadir USLU
- 58-82 **Horasan Bölgesinde X.-XII. Yüzyıllarda Ticaret / Trade In The X.- XII.th century In The Khorassan Region**
Alparslan KILIÇ
- 83-98 **Eski Hitit Kralı Telipinu, Dönemi ve Fermanı / King Telipinu of the Old Hittite Kingdom, His Reign and Edict**
İlker KOÇ
- 99-113 **Üç Arûs ve Üç Dâmât Mesnevisinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri / Diseases and Treatment Methods in the Masnavi of the Üç Arûs ve Üç Dâmât (Three Brides and the Three Grooms)**
Pınar ÇELİK ÖNAL
- 114-143 **Mimar Vedat Tek ve Eserleri / Architect Vedat Tek and His Artifacts**
Ahmet SEZGİN

Çeviriler/ Translations

- 144-156 **Görsel Malzemenin Dilin Yeniden Canlandırılması Bağlamında Anımsatıcı Olarak Kullanılması: Notlar ve Örnekler / Visual Images As Mnemonic Devices In The Context Of Language Revitalisation: Some Notes With Sample Illustrations**
Serkan CİHAN

Tanıtım/ Introduction

- 157-160 **Rodoslu Celalettin Nuri ve Bir Şiiri**
Mehmet Turgut BERBERCAN

Editörden

Kıymetli Okurlarımız,

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi olarak çıkardığımız KAREFAD'ın Nisan 2022 sayısı ile yeniden karşınızdaki olmanın heyecanı ve gururu içindeyiz. Bu sayımızda farklı alanlarda kaleme alınmış yedi farklı araştırma makalesi, bir çeviri makale ve bir de tanıtım yazısı yer almaktadır. Umarım bu çalışmalar, siz okurlarımız tarafından ilgi ile okunur ve başka araştırmalara ışık tutar.

Dergimizde yer alan ilk çalışma, Tarık Arslan ve Barış Taş tarafından alanında yazılan "Türkiye'de Uluslararası Göç-Suç İlişkileri" isimli makaledir. İkinci makale, Veysel Dumancı ve Cemil Gür tarafından kaleme alınan ve konusu yine göç olan "Türkiye'de Göç, Entegrasyon ve Eğitim Hakkında Erişim Üzerine Bir Değerlendirme" adlı makaledir. Üçüncü makale, Ahmet Kadir Uslu tarafından yazılan "Haklara Sahip Olma Hakkı Evrensel İnsan Haklarına İzin Verir mi?" adlı araştırma makalesidir. Dördüncü makale, Alparslan Kılınc tarafından kaleme alınan "Horasan Bölgesinde X.-XII. Yüzyıllarda Ticaret" adlı yazıdır. Diğer makalemiz, İlker Koç'un "Telipinu ve Dönemi" başlıklı yüksek lisans tezinden ürettiği "Eski Hitit Kralı Telipinu, Dönemi ve Fermanı" adlı makaledir. Altıncı makalemiz, Pınar Çelik Önal tarafından kaleme alınan "Üç Arûs ve Üç Dâmât Mesnevisinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri" adlı çalışmadır. Dergimizde yer alan son makale, Ahmet Sezgin'in kaleme almış olduğu "Mimar Vedat Tek ve Eserleri" adlı çalışmasıdır. Bu makaleler dışında dergimizde bir de çeviri makale bulunmaktadır. Serkan Cihan, Birsal Karakoç tarafından kaleme alınan "Visual Images As Mnemonic Devices In The Context Of Language Revitalisation: Some Notes With Sample Illustrations" adlı İngilizce yazılmış makaleyi "Görsel Malzemenin Dilin Yeniden Canlandırılması Bağlamında Anımsatıcı Olarak Kullanılması: Notlar ve Örnekler" başlığıyla çevirmiş ve dergimize katkıda bulunmuştur. Dergimizde son olarak Mehmet Turgut Berbercan tarafından yazılan "Rodoslu Celalettin Nuri ve Bir Şiiri" adlı bir tanıtım yazısına yer verilmiştir.

Dergimizin yeni sayısına farklı alanlarda yaptıkları çalışmalarla katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda özveriyle çalışan Editör Yardımcıları Dr. Arş. Gör. Fatma Erkek ve Dr. Arş. Gör. Serkan Cihan olmak üzere tüm alan editörlerimize, ve hakemlerimize teşekkür eder; dergimizin bilim dünyasına ve eğitim hayatına fayda sağlamasını arzu ederim.

Kıymetli Bilim İnsanları; dergimizin bu sayısının da bilim ve kültür hayatına katkı sağlayacağına inanıyor, bir sonraki sayımız için destek ve yazılarınızı bekliyoruz.

Bir sonraki sayımızda görüşmek umuduyla, saygılarımla.

Dr. Öğr. Üyesi Ebru DOĞRUÖZ

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Türkiye’de Uluslararası Göç-Suç İlişkileri

Tarık Arslan* , Barış Taş**

Öz

Göçler; nedenler değişse de insanların hayatında her zaman var olmuştur. Göç tanımlarına bakıldığında çok genel bir ifade ile insanların yer değiştirme hareketi olarak değerlendirildiği söylenebilir. Göç hareketleri, insanların istekleri değiştikçe çeşitlenmiş, bazen de göç insanlar için bir zorunluluk haline gelmiştir. İnsanların yer değiştirme hareketlerinde beklentileri, sahip oldukları veya maruz kaldıkları durumdan daha iyi koşullara ulaşma isteğidir. İnsanların ülke içi veya ülke dışı hareketlerinde; bu hareket ister gönüllü ister zorunlu olsun kendi değer yargılarını, kültürlerini, geleneklerini, yaşantılarını da beraberinde getirmektedir. Bireysel göç hareketlerinde hedef ülkelerde bu durum dikkat çekici olmamakla birlikte kitlesel göçler de belirgin farklılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Türkiye 2011 yılından itibaren Orta Doğu ülkelerinde yaşanan karışıklıklardan dolayı ciddi bir göç akışına uğramıştır. Göçe katılan insanların hem maddi yoksunlukları hem de manevi olarak yıpranmışlıkları Türk halkı için ilk başlarda üzüntüye sebep olmuştur. Orta Doğu kökenli göçmen sayısının her geçen gün artması, göçmenlerin kalıcılığı, kültür çatışmaları, göçmenlerin dil bilmemesi, çalışmadan devletten yardım aldıkları söylentileri zamanla tepkilere neden olmaya başlamıştır. Bu çatışmalarla birlikte göçmenlerin adı özellikle asayiş suçlarında ve ekonomik temelli suçlarda her geçen gün daha fazla duyulmaktadır. Bu sebeple göç ve suç olgularının incelemesi bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu inceleme kitlesel olan göçlerde hedef ülkenin uyum çalışmalarına önem vermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin aldığı göçler değerlendirilerek oluşan aksaklıklar için çözüm önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Göçle bağlantılı olarak gerçekleşen suç oranlarındaki değişimin Türkiye özelinde değerlendirilmesi, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. İçişleri Bakanlığı'ndan elde edilen göç verileri araştırmanın veri kaynağıdır. Ulaşılan veriler, amaçlar doğrultusunda mekansal ölçekte değerlendirilerek uluslararası göçlerin Türkiye’de suç konusunda nasıl bir konumda olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda artan ve çeşitlenen suç olayları ile uluslararası göçlerin birbiriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen, suç, Türkiye, uluslararası göç, suç türleri

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı/Türkiye, luftmensch413042@hotmail.com

** Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çankırı/Türkiye, baristas@karatekin.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 23.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 31.03.2022

Türü: Araştırma Makalesi

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

CANKIRI KARATEKIN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

International Migration-Crime Relations in Türkiye

Tarık Arslan * , Barış Taş**

Abstract

Migrations; although the reasons have changed, it has always existed. Looking at the definitions of migration, it can be considered as a movement of people to move, with a very general expression. Migration has diversified as people's wishes have changed, and sometimes migration has become a necessity. The expectation of people from migration is the desire to reach better conditions than they have or have been exposed to. Migration of people within or outside the country; this movement, whether voluntary or compulsory, brings its own value judgments, cultures, traditions and lives with it. Although this situation is not remarkable in individual migration movements in the target countries, mass migrations can also cause significant differences. Türkiye has experienced a serious migration flow since 2011 due to the turmoil in the Middle East countries. Both the poverty and weariness of the people who migrated caused sadness for the Turkish people at first. The constant increase in the number of immigrants from the Middle East, the permanence of immigrants, cultural conflicts, the fact that immigrants do not know the language, and the rumors that they receive help from the state without working have started to cause reactions. With these conflicts, immigrants have started to be more active, especially in public order crimes and economic-based crimes. For this reason, it has become a necessity to investigate immigration and crime cases together. This review emphasizes that the target country should give importance to harmonization efforts in mass migrations. In recent years, Türkiye's migrations have been evaluated and solutions have been tried to be created for the problems that have arisen. The purpose of this study is to evaluate the change in crime rates related to migration in Türkiye. Migration data obtained from the Ministry of Interior is the data source of this research. By evaluating the obtained data on a spatial scale in line with the purposes, it has been tried to determine what kind of position international migrations are in regarding crime in Türkiye.

Keywords: Immigrant, crime, Turkey, international migration, types of crime

* Graduate Student, Çankırı Karatekin University, Graduate School of Social Sciences, Çankırı/Türkiye, luftmensch413042@hotmail.com

** Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Letters, Geography Department, Çankırı/Türkiye, baristas@karatekin.edu.tr

Received: 23.02.2022

Accepted: 31.03.2022

Type: Research

Giriş

İnsanlar, kendilerine uygun yaşam alanı bulmak için her zaman hareket halinde olmuşlardır. İlk insanların göç etme amacı beslenme ve daha iyi koşullarda barınma olurken; yerleşik yaşama geçişle birlikte, verimli topraklara ulaşma kaygısı göç hareketinde ön planda olmuştur. Savaşlar, ülke içi karışıklıklar, doğal afetler ve ülkelerin ekonomik düzeylerinin farklı olması, günümüzdeki göçlerin tetikleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Akkaya, 2019). Göçler sadece göçe katılanları değil, göç ettikleri çevreleri ve insanları da etkilemektedir (Bezen Tozkoparan, 2017). Göçlerin insan-doğal ortam üzerindeki etkileri de zaman içerisinde çeşitlenmiştir. Böylece göç süreci mekânsal ölçekte karmaşık bir hale gelmiştir.

Göç, kazandığı uluslararası boyut sayesinde farklı kültürdeki insanları karşılaştırmakta ve beraber yaşama imkânı sağlamaktadır. Fakat bazı araştırmacılar bu durumu imkân olarak değil tam aksine büyük bir sorun olarak görmektedir. Farklı kültürler beraber yaşama durumlarında uyum yakalayabildiği gibi bu durum kültürler arası çatışmaları da beraberinde getirmektedir (Aksoy, 2012). Göçmen olarak tanımlanan kitlenin, aslında, toplumların değişimlerini sağlayan önemli bir taşıyıcı görevi üstlendiğini söylemek mümkündür. Bu durum günümüzde iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle daha da artmıştır. Bu gelişmeler, bireylerin aidiyet duygularına ve kimlik olgusuna yükledikleri anlamı değiştirmiştir (Çağırkan, 2016).

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle; özellikle uluslararası göçlerde, önemli bir rol oynayan ülke konumundadır. Türkiye, önemli bir geçiş noktası olması itibariyle göç konusunda en çok tartışılan ve göçe maruz kalan ülkelerden biridir (Sezer ve Şanlı, 2017).

İnsanların göç ettikleri alanda öncelikli beklentilerinden biri de güvenli bir ortamda kendi kültürlerini rahatça yaşama isteğidir. Bu sebeple kitlesel olarak göç hareketlerinde topluluklar, genellikle birbirlerine yakın bölgelerde oturmakta ve beraber hareket etmeye çalışmaktadırlar. Bu durumun nedenleri arasında kendi kültürlerini korumak istemeleri de gösterilebilir. Göç eden gruplar kendi kimliklerini, kültürlerini, dillerini, geleneklerini ve dinlerini korumaya çalışırken; bu durum, göç edilen bölge tarafından bazen kabul edilmemektedir. Bunun bir sonucu olarak da toplumda çatışmalar, şiddet ve suç olayları ortaya çıkmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999). Bunun temel nedeni, bazı göç hareketlerinin bizatihi kendisinin suç unsuru teşkil etmesidir. Ülkelere kaçak göçmen girişlerinin olması ve sayılarının çokluğuna bakıldığında, göç hareketinin suçu yanında taşıyarak geldiği görülmektedir. Uluslararası göçlerde ve özellikle kaçak göçmen girişlerinde tedbirler alınmasına rağmen engellenememesi, toplumları tedirgin etmektedir. Önyargıların artması, göçmenlerin birçok alandan dışlanması, kişiler üzerinde hem ciddi bir baskı oluşturmakta hem de dışlanmışlık hissinin ağırlaşmasıyla suça eğilimlerini artırmaktadır. Söz

konusu göçle birlikte yaşanan en büyük sorunlar, göçmenlerin maddi yetersizlikleri, kötü koşullarda yaşamaları, yetersiz beslenmeleriyle ilgili sıkıntıların yanı sıra, içsel düzeyde dışlanmışlık, yalnızlık ve çaresizliktir. Böyle durumlar insanların kendisini çıkmazda hissettiği ya da kaybedecek çok fazla bir şeyinin kalmadığı düşüncesiyle kişileri suça meyilli hale getirebilmektedir (Karasu, 2018). Fakat bu görüşleri ve ihtimalleri desteklemeyen çalışmaları da literatürde görmek mümkündür. Örneğin 1911 yılında ABD'nin yayınladığı Göçmenlik Komisyonu Raporu, göçün suçu artırdığı yönündeki görüşü desteklememektir (Martinez ve Matthew, 2000). 2015 yılında yapılan araştırmada ise 1990-2013 yılları arasında ABD'de göçmen sayısının toplam nüfus içindeki payı artmasına rağmen, mala karşı işlenen suçlarda, saldırı ve tecavüz olaylarında azalma görüldüğünü belirtilmiştir. Bu kapsamda Martinez vd. (2015) göç arttıkça suçun artacağı yönündeki durumun araştırmalarla desteklenmediğini belirterek, yeni tartışma konularının açılmasının gerekli olduğunu öne sürmüşlerdir.

Çalışmada Türkiye'ye yönelik, özellikle Orta Doğu kökenli uluslararası göçlerin, ülke genelinde suçlar üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın temel veri kaynağını, İçişleri Bakanlığı'nın gerek göç gerekse suç ile ilgili istatistikleri oluşturmaktadır. Veri temini ile verilerin güvenilirliği konusu, çalışmanın en önemli sınırlılığını oluşturmaktadır. Çünkü suç ve göç konusunda gerçeği tam anlamıyla yansıtan verilere ulaşmak son derece güçtür. Bunun dışında kayıt dışı gerçekleşen göç ve suç olaylarının da fazla olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte Türkiye'de uluslararası göç ile suç arasındaki ilişkileri ele alan çalışmaların yetersizliği/eksikliği, literatür taraması yapılarak ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışmanın, en azından coğrafya disiplini içinde ilk araştırmalar arasında bulunduğu düşünülmektedir.

Göç Olgusu

Göçün başlama nedeni birçok unsura bağlı olarak gerçekleşirken boyutları da sürekli olarak genişlemiştir. Bu durum daha fazla insanı, çevreyi etkilemiş ve göçe uluslararası bir boyut kazandırmıştır. Göç nedenleri, türleri ve sonuçları değiştikçe göçü açıklayan kuramlar çeşitlenmiş ve ülkelerin göçe karşı yönetimsel olarak aldıkları kararlar yasalaşmaya başlamıştır. (Dönmez Kara, 2015).

Göç, en genel anlamıyla, mekânsal ölçekte nüfusun yer değiştirme hareketi olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte göç konusu incelendiğinde; göçe etki edebilecek pek çok faktörün olduğu ve bu faktörlerle birlikte farklı zamanlarda farklı sonuçlar ortaya çıkabildiği için kesin sınırlarla çizilen tek bir göç tanımlaması yapmak mümkün görülmemektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016).

TDK 'ya göre göç; '*ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhacerettir*' (TDK, E.T: 10.06.2020).

Aynı şekilde Zaim (2006); eski dilde göçü kısaca hicret olarak tanımlamıştır. Mutluer (2003) ise göçü; her disiplin için farklı anlamlar içerdiği için göç çok boyutlu bir kavram olarak değerlendirilmesi gereken bir olgu olduğunu belirtmiştir. Göçler uluslararası bir boyut kazandığından Castles ve Miller (2008), bugünü '*göçler çağı*' olarak tanımlamış, Nikos Papastergoadis ise günümüz göçlerinin hareketliliğini ve kalıcılığını vurgulamak için göçleri türbülansa benzetmiştir (Güllüpinar, 2012).

İnsanların bireysel veya toplu olarak gerçekleştirdiği bu hareket insana dair olan düşüncelerin, kuralların, geleneklerin, yapıların değişmesi ve dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum terk edilen ve yerleşilen mekân açısından değerlendirildiğinde farklı durumlar karşımıza çıkabilmektedir. Göçün etkileri, nedenleri ve mekâna olan yansımaları her yerde kendine özgüdür. Fakat insanlara, toplumlara, toplumdaki değişimlere, kültür çatışmalarına ve suç eğilimlerine yansımaları konusunda genellemeler yapılabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015).

Göç; ülke içinde gerçekleşebildiği gibi ülkeler arasında da görülmektedir. Göçler biçimsel olarak ele alındığında gönüllü/zorunlu; geçici/sürekli; iç/dış; bireysel, kitlesel olarak kategorilere ayırmak mümkündür. Bu hareketler mülteci, sığınmacı, göçmen gibi yeni kavramları ortaya çıkarmış ve göç tanımı içinde kendine yer bulmuştur. Göçü göç yapan durum aslında sadece mekân değiştirmek değildir. Her bireyin ve toplumun bir yaşam tarzı, kültürü, sosyal hayatı, gelenekleri, hayata bakış açıları vardır. Birey veya grup göç ederken hayatlarını da beraberinde götürür ve sadece geçmişlerinden aldıkları eşyalarla değil duygu, düşünce, yaşam tarzlarıyla mekâna giderler (Adıgüzel, 2018).

Tarihsel olarak ilk göçlere bakıldığında insanların daha iyi beslenme koşullarına ve daha iyi iklim şartlarına ulaşma çabasıyla başladığı görülür. Yerleşik hayat geçiş sonrasında göçlerin gerçekleşme nedeni daha çok savaş kaynaklı olmuştur. Göçler bu tarafıyla sadece göç eden birey veya topluluğu değil gidilen mekân ve orada yaşayan insan topluluğunu da etkilemiştir. Böylece göçler siyasal, sosyal, ekonomik birçok boyutu etkilemiş ve göç, karşımıza tanımlanması zor bir olgu olarak çıkmıştır.

Ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin göçte katılan herkes, daha iyi hayat koşullarına kavuşmayı arzulamaktadır. İnsanlar gittikleri ülke imkânlarından o ülkenin vatandaşymış gibi yararlanmak ve o kültürde yeniden kendini var etmek için uğraşmaktadır. Buradaki önemli nokta, insanların haklarının hukuki boyutta belirlenmesi ve yasaların sınırının net şekilde çizilebilmesidir. Göçte katılan bireyler veya gruplar ayrıldığı ülkenin

haklarından vazgeçmektedirler. Ulaştıkları ülkede ise kendilerini güvende hissetmek adına korunma ihtiyacı hissetmektedirler. Ulaşılan ülke bu durumu reddettiğinde ise ‘vatansızlık’ kavramı ortaya çıkmakta, göçün sosyal boyutu devreye girmekte ve bu durum olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Sonuç olarak tüm tanımlamalar, söylemler ve içeriklere bakıldığında göç olgusunda bir hayat telaşının ve buna bağlı olarak bir hareketin olduğu söylenebilir. Göç hiçbir zaman sadece bu harekete katılan bireyi veya toplumu etkilememiştir. Kimlikler karışmış, kültürel değişimler yaşanmış, kurallar ve politikalar tekrar gözden geçirilmiştir. Birlikte yaşamının getirdiği zorluklar, aidiyet duygusunun önemi, yerli ve göçmen gerginliğinin azaltılması, sınıfsal pozisyonların değişmesi gibi konular daha çok göç hareketlerinde irdelenir olmuştur.

Son yıllarda özellikle Avrupa ülkeleri ve Türkiye’yi yakından ilgilendiren bir göç hareketi yaşanmıştır. Orta Doğu topraklarındaki gerilim; komşu Türkiye’yi sürecin içine doğal olarak dâhil etmiştir. Avrupa ülkelerinin bu konuya sıcak bakmamaları, göçe karşı sınır güvenliklerini artırmaları ve Türkiye’nin bu ülkelerle komşu olması gibi faktörler; Türkiye’nin bu göç yükünü sırtlamasına sebep olmuştur. Çalışmada göç kavramını ayrıntılı şekilde incelemekle beraber, Türkiye’nin bulunduğu konumdan dolayı maruz kaldığı zorunlu göçün yansımaları tartışılmaya ve bölgesel olarak suç olgusu üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılacaktır.

Göç olgusunun tarihsel gelişimi

Tarih boyunca bireyler veya toplumlar kimi zaman zorunlu kimi zaman ise gönüllü olarak göç etmişlerdir. Bu göçler sırasında toplumlar birbirini etkilemiş ve her yaşanan göç dalgası tarihte izler bırakmıştır. İş gücü açıklarının giderilmek istenmesi, hastalıklar, salgınlar, olumsuz iklim koşulları, savaşlar, etnik çatışmalar, 19. yüzyıla kadar süren kölelik sistemi birçok insanın ve topluluğun yer değiştirmesine neden olmuştur. Göç etme sürecinde insanlar kötü muamelelere maruz kalmış, bazıları ise olumsuz coğrafi koşullar nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir. Göç, tarihin hiçbir döneminde durağan bir yapıya dönüşmemiştir. Günümüzde de savaşlar, iç karışıklıklar, siyasi baskılar sürekli yaşanmaktadır. Özellikle Orta Doğuda yaşanan karışıklıklar gün geçtikçe insanları daha çok zorlamış ve milyonlarca insanın yaşadıkları yerleri terk etmelerine sebep olmuştur.

İnsanların bu hareketleri kültürlerin karışmasına, toplumsal yapıların her daim değişmesine neden olmuştur. En eski ve insanların en büyük yer değiştirme hareketi karşımıza ‘Kavimler Göçü’ olarak çıkmaktadır. Bu göç toplumsal yapının değişip şekillenmesinde çok önemli bir hareket olarak görülmüştür (Demirhan ve Aslan, 2015).

Göç hareketleri incelendiğinde insanların ve toplumların amaçlarına göre dönemlere ayrıldığı söylenebilir. Genellikle 15. yüzyıla kadar yapılan göçlerde sömürgecilik izlerine çok rastlanılmamıştır. Fakat 15. yüzyıldan sonra özellikle Avrupa'daki iş gücü ihtiyacını gidermek için köle ticaretleri yapılmış ve bu durum 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu dönemde Afrika'dan birçok insan Avrupa'ya çalıştırılmak üzere getirilmiştir (Yılmaz, 2014).

Tarihi kaynaklara bakıldığında 19. yüzyılda köleliğin bitmiş olduğu söylenebilir. Fakat günümüzde köleliğin sadece boyut değiştiği görülmektedir. Avrupa'daki iş gücü ihtiyacı bu dönemden itibaren Hindistan ve Çin'den getirilen ucuz iş gücü tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Bu işgücü Afrika'dan getirilen kölelere göre daha geniş haklara sahip olması yönüyle ayrılmaktadır. Sözleşmeli kontrat esasına dayalı bu iş gücü Birinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'nın iş gücü açığını gidermiştir (Hayter, 2000).

İmparatorlukların kurulması, Soğuk Savaş dönemi ve sonrası, uluslaşma faaliyetleri, sınırların genişletilmesi adına yapılan savaşlar göç olayını daha fazla tetiklemiştir. Bu dönemde uluslaşma ve etnik arındırma çabaları göç üzerinde en fazla etkili olan olaylardır. 1918 yılından itibaren Rusya'daki devrimden kaçanlar ile Nazi Almanya'sından kaçan Yahudiler yeni bir göç dalgasını oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise yeni devletler kurulmuş fakat bu sefer de kendi içlerinde yaşadıkları etnik kopukluklardan dolayı bu durum yeni göçlere zemin hazırlamıştır (Abadan Unat, 2002).

Göç Hareketleri 1945-1970 yılları arasında işçi göçlerine dönüşürken; 1973-1974 yılları arasında dünyada yaşanan petrol krizi ve ülkelerin ekonomik buhran yaşamaları yeni endüstri bölgelerinin oluşmasına zemin hazırlamış ve o bölgelere doğru göçler artmıştır (Castles ve Miller, 2008).

Tarihsel olarak göç hareketlerine bakıldığında, göçü altı evrede toplamak mümkündür. İlk evre Afrika'daki birçok insanın Avrupa'ya köle olarak satılmasıdır. İkinci evrede ters yönde gerçekleşen bir göç hareketini görmek mümkündür. Bu dönem Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüş ve genellikle Avrupalıların sömürgelere doğru hareketleri görülmüştür. Daha sonra 1960'lara kadar görülen hareketler göçün üçüncü ve dördüncü evresi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde sömürgecilik çözülmeye başlamış, yeni devletler kurulmuş ve sömürge devletlerinde hüküm süren Avrupalılar geri adım atarak ülkelerine dönmek zorunda kalmışlardır. 1960'lardan sonra endüstrileşmenin hız kazandığı Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya işçi göçleri başlamış ve bu aşama göç hareketlerinin beşinci evresi olarak görülmeye başlanmıştır. Göçün altıncı evresi ise Sovyetler Birliğinin çözülmesi ve yeni devletlerin kurulmasıyla başlayan insan hareketliliğini kapsamaktadır. 1990'dan sonra uluslararası göçler devam etmiş, ülkelere yasal olmayan girişler artmış ve artık ülkeler

göç politikaları oluşturma gereği hissetmişlerdir. Birleşmiş Milletler 2013 Göç Raporuna bakıldığında dünyada 232 milyon insan göçmen durumundadır. Bu durum her ülkenin bir göç politikası oluşturmasının gerekliliğini gözler önüne sermektedir (Dönmez Kara, 2015).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren Türkiye'ye yönelen göçlere bakıldığında, çevre ülkelerden etnik olarak benzer özellikler taşıyan göçmenlerin yoğunlaştığı görülür. Özellikle zorunlu göç hareketine katılmış bireylerin mağduriyetleri ve yerinden edildikleri dikkate alınarak gelen göçmenlerin yeniden iskân edilmesi görüşü hâkim olmuştur. Bu yerleştirme süreci belli bir süre sonra vatandaşlık verilmesi gerektiği düşüncesine kaymıştır. Kısaca ulus-devlet anlayışında yürütülmeye çalışılan göç hareketleri modernize edilmeye çalışılmıştır. Göçler yoluyla Türkiye'de yabancı nüfus günümüzde daha da artmıştır. Geçmişte uygulanan politikalar bu sebeple şekil değiştirmek zorunda kalmıştır. Konu ulus-devlet çizgisini çoktan aşmış, göçlerin kültürel, toplumsal, siyasi ve mekânsal özellikleri tartışılmaya başlanmıştır (Yakar ve Südaş, 2017).

Dış göçler; geçici veya kalıcı olarak bireylerin ülkeler arası yer değiştirme hareketi olarak tanımlanmaktadır. Dış göçler ülkeler veya kıtalar arası gerçekleştirildiği için uluslararası göç olarak da adlandırılmaktadır. Dış göçler bireyler tarafından birçok sebepten kaynaklı gerçekleşmektedir. Bu göçler ülkeler için yasal düzenlemeleri zorunlu kılmıştır.

İstenmeyen göçe maruz kalan ülkeleri hem ekonomik hem de güvenlik anlamında en çok uğraştıran taraf ise düzensiz göçlerdir. Fakat bu durumu Yalçın (2004); düzenlilik kıstası olarak belirlemiş, göçleri düzenli ve düzensiz göçler olarak yine ikiye ayırmıştır.

Mutluer'e göre (2003) göçlerin nedenleri en basit ve en kapsayıcı haliyle üç başlık altında gruplandırılmıştır. Bunlar:

- 1) Ekonomik nedenler.
- 2) Sosyal, siyasi ve psikolojik faktörler.
- 3) Doğal Olaylar.

İç savaş, baskı, iç karışıklıklar, güvensizlik ortamının oluşması hem insanları psikolojik olarak sıkıntıya sokmakta hem de bu ortamdan göç eden insanların göç edilen bölgede ne tür davranışlar sergileyeceği bilinmediğinden tedirginlik yaratmaktadır. Bu sebeple bazı göçler güvenlik tehdidi olarak algılanmaya başlamış ve ülkeler göç politikalarını, güvenlik önlemlerini tekrar gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Bu sebeplerden dolayı göç ve güvenlik birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır. Günümüzde Suriye'de iç savaşın başlamasıyla Orta Doğu'da göç dalgalanmaları meydana gelmiştir. Bölgede güvenlik tamamen ortadan kalkınca göçe katılan sayı daha da artmıştır. Kendilerini önce güvenli bölgelerde korumaya alan

insanlar bu sefer de maddi yetersizlikler, yoksulluğun artmasıyla farklı ülkelere yönelmişler fakat bu konuda Batı ülkeleri net bir tavır ortaya koyarak bu insanların ülkelerine giremeyeceklerini, gelseler bile geri gönderileceklerini söyleyerek kapılarını kapatmışlardır. İnsanların karar verme ya da bocalama evresinde birçok güvenlik sorunu baş göstermiştir. Kısacası bu süreçte gelen göçmenler Avrupa ülkeleri tarafından güvenlik tehdidi olarak görülmüştür (Oğuz Gök, 2016).

Uluslararası göçlere çok sayıda insan dâhil olunca ülkeler ve devletler için çeşitli sorunlar oluşmaya başlamıştır. Bu sorun ilk başta göç alan devletin sorunuymuş gibi gözükse de ilişki içinde bulunduğu birçok devleti de etkilemektedir. Ülkeler bu sebeple göçlerle ilgili önce kendi iç düzenlemelerini gerçekleştirmiş fakat göç boyutları genişledikçe uluslararası düzenlemelere ve iş birliklerine ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu durum güvenlik kavramının kapsadığı alanların tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bölgesel çatışmalar, yasa dışı göçler, organize şekilde gerçekleştirilen suçlar, güvenlik kavramıyla birlikte anılmaya başlamıştır (Dönmez Kara, 2015).

Burada belirtilmesi gereken ve birçok kişi tarafından tartışma konusu haline getirilen önemli konulardan biri göçle birlikte ortaya çıkan tehlikelerin neler olabileceği ve güvenliğin hangi kurum veya kuruluşlar tarafından gerçekleştirildiğidir. Ayrıca güvenliğin kim veya kimlere karşı oluşturulması gerektiği ve belirlenen konularda güvenliğin hangi araçlarla sağlanacağı tartışılan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu sorular aslında farklı cevapları doğurmakta, bu durum da güvenlik tanımlarının çeşitlenmesine neden olmaktadır (Erdem, 2016).

Uluslararası göçler ve Türkiye

Tarihsel süreçte Türkiye hem iç hem de dış göçlere maruz kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1950) komşu ülkelerden Müslüman nüfusu ağırlarken, Türkiye'den dışa doğru gayrimüslim nüfusun akışı gerçekleşmiştir. Genel olarak 1960'lı yıllara kadar etnik ya da din kökenli nüfus hareketlerinin yaygın olduğu söylenebilir. 1960'lı yıllar özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle gücünü tekrar toplamak isteyen başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri iş gücü ihtiyacının karşılanması talebiyle kapılarını göçlere açık hale getirmiş ve Türkiye'den birçok insanın bu göç hareketine katıldığı gözlemlenmiştir. Bunda en önemli etken, Avrupa ülkelerinin ekonomik koşullarının Türkiye'den daha iyi durumda olmasıdır. 1960'larda başlayan bu göç hareketi 1970'lere kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Türkiye'de 1980'lerden itibaren artan terör olayları, nüfusu ülke içinde doğudan batıya doğru kaydırmış ve hareketlilik hız kesmeden devam etmiştir. 1990'lara geldiğinde ise teknolojiadaki gelişmelerle birlikte iletişim daha kolay hale gelmiş, başka bir deyişle dünya insanların gözünde küçülmeye başlamıştır. Türkiye bu tarihlerden itibaren turizmde üst sıralara

çıkılmış, sektörün canlılığı ve iklimin elverişliliği birçok Avrupa ülkesinden Türkiye'ye daimî ve geçici göçleri tetiklemiştir. Aslında bu durum yurt dışındaki insanların öncelikle tatil yapma amacıyla gelmesi ve daha sonra yerleşmeye dönüşmesi şeklinde gelişmiştir. Bu konuda Akdeniz ve Ege sahilleri olanakların elverişliliğiyle ipi göğüslemiştir (İçduygu, 2009).

Türkiye, dünya genelinde sanayileşme sürecine sonradan katılmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşme sürecine dâhil olan Türkiye'nin ekonomik yapısıyla birlikte demografik değişim süreci hızlanmıştır. Şehirlerin görüntüsü değişime uğramış, şehirlerdeki büyüme ve gelişme göç hareketinin hızlanmasını sağlamıştır (Yüceşahin ve diğerleri, 2004).

Türkiye günümüzde hem göç veren hem de göç alan ülke konumundadır. Hatta göç alması dışında transit ülke olma özelliğini de korumaktadır. Türkiye'nin transit ülke konumunda olması yasal göçler dışında yasa dışı göç sorunlarıyla da karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Göçmenlerin Türkiye'yi yasa dışı şekilde bir geçiş ülkesi olarak kullanması sorunu sadece Türkiye'nin sorunu olmaktan çıkmış uluslararası boyut kazanmıştır (Südaş ve Mutluer, 2008). Türkiye'nin göç hareketlerinde kaynak ülke durumuna bakıldığında çok eskilere gidilmeye gerek duyulmadığı ortaya çıkmaktadır. 1960'lardan 1970'lere kadar Avrupa ülkeleriyle aralıklı olarak imzaladığı anlaşmalar çerçevesinde işçi statüsünde birçok Türk bu ülkelere çalışmak amacıyla gitmiştir. İlk göç hareketi 1961 yılında gerçekleşmiş olup Türkler en fazla Almanya, Fransa, Hollanda, İsviçre gibi ülkelere gitmişlerdir (Yıldırımoglu, 2005).

Göçmenler genellikle Türkiye üzerinden ve çoğunlukla yasa dışı şekilde Avrupa'ya gitmeyi hedeflemektedir. Bunu başaramadıklarında ise belli süre Türkiye'de kalıp kayıt dışı sektörlerde çalışıp ülkelerine geri dönmeyi düşünmektedirler. Göçmenlerin genellikle tercih ettikleri il İstanbul'dur. Bunun nedeni İstanbul'un iş olanaklarının fazla olması, kozmopolit yapısı ve nüfusundan dolayı kaçak yaşamının daha rahat olması ve deniz yolu bağlantısının bulunması olarak gösterilmektedir (Şen, 2006).

2019 Yılı Ocak ayı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü istatistiklerine bakıldığında Türkiye'de 3.640.466 Suriyeli göçmen yaşamaktadır. Orta Doğu kökenli göçmenler Türkiye'de geçici koruma statüsünde misafir edilmektedir. Göçmen sayısının çok yüksek olması Türkiye'nin konumu düşünüldüğünde Avrupa devletlerini bu göçün kendi ülkelerine taşmaması için yeni tedbirler almak zorunda bırakmıştır. Öncelikle sınırlarını daha güvenli hale getirmek için Avrupa Birliği çeşitli ülkelerle anlaşmalar yapmış ve 2013 yılında da Türkiye'yle geri kabul anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmalar kara yolu geçişlerini sınırlandırsa bile göçmenleri deniz yolu

güzergâhına yöneltmiştir. Bu durum istenmeyen görüntülerle karşılaşılmasına neden olmuştur (Yiğittepe ve Çaykara, 2019).

Göçle birlikte yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda olan göçmenler penceresinden olaya bakıldığında ise durumun hiç kolay olmadığı görülmektedir. Terk ettikleri bölgede tüm alışkanlıklarını, eşyalarını, birikimlerini, çalışma hayatlarını, konforlarını bırakıp yeni bir kültüre ve sıfırdan başlayarak adapte olmak sancılı bir süreçtir. Geldikleri ülkenin diline, kültürüne, eğitimine, çalışma hayatına, toplum yapısına ayak uydurmanın yanı sıra yaşamak için öncelikli ihtiyaçlarını karşılama mücadelesi insanları bunaltabilmektedir. Bir de toplumun yadırgamaları, ön yargıları eklenince göçmenler kendilerini büyük bir çıkmazda hissedebilmekte ve şiddet eğilimleri artabilmektedir. Göçmenlerin çalışma şartlarına bakıldığında seçme veya pazarlık etme şansları çok düşüktür. Zorunlu göçlerden en çok etkilenen gruplar genellikle çocuklar ve gençlerdir. Toplumsallaşma sürecinde kendi değerleri ve gelenekleriyle geldikleri toplum arasında çok fark olduğunu gören gençler büyük bocalamalar yaşamaktadır. İşsizlik, ayrımcılık bireyleri toplum dışına itebilmektedir. Bu durum göçmenlerin suça yönelimi artırabilmektedir (Tunç, 2013).

Göçmenlerin uyum sağlamadaki başarı ya da başarısızlıkları aslında tamamen o ülke halkının yabancılara olan tutumları, ülkenin göç politikaları, devletin göçmenlere sağladığı destek programlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Suriye kökenli göçmenlerin Gaziantep, Kilis, Hatay gibi yerlerde nüfus olarak fazla oldukları tespit edilmiştir. Suriyelilerin fazla olduğu alanlarda işsizlik oranlarının da yüksek oluşu toplumda ucuz iş gücünden dolayı göçmenlerin kendilerini işlerinden ettiklerini ya da kendileri yerine yabancı göçmenlerin tercih edildiği algısını oluşturmaktadır. Bu durum göçmenlerin topluma uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda toplumda gerilimler artmakta ve devlete daha büyük sorumluluk yüklenmektedir (Tunç, 2015: 29-63). Göçmenlerin sağlık, barınma, beslenme ihtiyaçları göç alan ülke için ciddi bir ekonomik yük olarak karşımıza çıkabilmekte ve bu da sorunları tetikleyebilmektedir. Göç veren ülkeler ise ekonomik anlamda rahatlamakla birlikte bazı iş kollarında boşlukların yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Akıncı ve diğerleri, 2015).

Suç olgusu

Suç, sosyal ve durağan olmayan yapıya sahip bir olgudur. Birden fazla bireyin bulunduğu bir ortamda davranışlara verilen tepkiler ve normal kabul edilen değerler farklılaşmaktadır. Bir kişiye normal gelen bir hareket diğer kişi için suç olarak kabul edilebilmektedir. Suç kavramı içine dâhil edilen olaylar geçmişten günümüze hep aynı şekilde kabul edilmemiştir. Geçmişte suç olarak görülen bir duruma günümüzde böyle bir anlam yüklenmeyebilmektedir. Kısacası suç olgusu toplumlara göre değişkenlik

gösteren bir yapıya sahiptir. Zamana, mekâna, topluma ve geleneklere göre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Bu sebeple suç kavramının birçok disipline ve topluma göre farklı tanımları yapılabilmektedir (Burkay, 2008).

Genel anlamda suç, yasaların belirlediği ve toplum tarafından bilinen kuralların dışına çıkma ya da sapma olarak tanımlanabilmektedir. Yasalar tarafından sınırları çizilmemiş hiçbir eylem suç olarak kabul edilmemektedir (Kızılcılık ve Erjem, 1996). Suç kavramını tek başına ele almak veya bir bütün halinde kalıplaşmış bir tanım ortaya sürmek mümkün değildir. Suç toplumun her aşaması, her yapısı ve her kurumunda oluşabildiği için öncelikle suçun nedenlerini ve suça bakış açısını kavrayabilmek için sosyal ilişki ve süreçlerin açıklanması gerekmektedir (Alpman ve Yarcı, 2018).

Türk Dil Kurumu'na göre isim olarak suç; '*törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış*' olarak tanımlanmaktadır. Hukuksal açıdan bakıldığında ise '*yasalara aykırı davranış, cürüm*' olarak geçmektedir (TDK, Suç, E.T:06.06.2020).

Tüm süreçlerde, tüm ülkelerde kanun koyucuların suç olarak kabul edilen eylemlere karşı ceza yaptırımını uyguladıkları görülmüştür. *Suçlar Türk Ceza Kanununa göre; ciddi tehlike barındıran ve toplum düzenine ters düşen 'cürüm' ve sonuç bakımından daha hafif olan 'kabahatler'* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Sargın ve Temurçin, 2011). Suç olgusu ortak kanıya göre; toplumlara, zamana, yaşayışa, geleneklere göre değişen bir yapıya sahiptir. Örneğin bir kişiyi öldürmek modern toplumlarda suç olarak kabul edilirken ilkel zamanda kabilelerin bir araya gelerek görüştüğü ve sadece sorun olarak gördükleri bir durum olabilmektedir (Bozkurt, 2002).

İlkel toplumlardan modern toplumlara geçiş sürecine ve geçmişten günümüze kadar olan zaman dilimine bakıldığında her toplumda mutlaka bir kontrol mekanizmasının olduğu görülmektedir. Bu kontrol mekanizması bireylerin toplum değerlerine uygun davranmasını sağlamak için oluşturulmuştur. Topumlarda bu kontrol mekanizmasının kanun koyucular tarafından oluşturmuş olup, bu konulan kanunlara uymayanlar için ceza yaptırımları oluşturulmuştur. Buradaki amaç otoritenin sarsılmaması ve toplumun düzeninin korunmasıdır. Toplumların değişimleri ile o toplumda yer alan bazı bireylerin değişimleri aynı zaman ve aynı hızda olmamaktadır. Birey ve bireyin yaşadığı toplum arasındaki bu farklar bir dengesizlik meydana getirir. Bu dengesizliğin en önemli sonucu sorunların ortaya çıkması ve zamanla suça dönüşmesidir (Sargın ve Temurçin, 2011).

Dünyada görülen ilk suçun ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, hangi olayların suç olarak değerlendirildiği konusu bir muammadır. Bazı ilkel toplumlarda suç ve suçluluğun ne olduğunun bilinmediği varsayılmaktadır. Bu cezanın özünde yer alan sosyal tepkinin temelini tamamen bozuk olduğu tezine ulaştırmaktadır. İlkel dönemleri kastettiğimiz için günümüzde bu durum ancak uygarlığın lanetlendiği görüşüne götürmektedir ki eldeki

verilerle bu sonuca varmak imkânsızdır. Toplumsal açıdan ilk suçlar toplum tarafından cezalandırılan suçlar; cadılık, ensest, vatana ihanet, kutsala saygısızlık ve daha çok cinsel ve ahlak konularının yer aldığı diğer suçlar şeklinde belirlenmiştir. Vatana ihanet suçunun bilinen en ilkel toplumlarda bile cezayı gerektirecek bir suç olduğu bilinmektedir. Çünkü o dönemde de dış düşmanlara karşı kabilelerin güvenliği her zaman önemli olmuştur (Aydın, 2016).

Suç her toplumda kabul gören bir olgu olduğundan teorisyenler en çok suç olgusunun sorumlusuyla ilgilenmiştir. Bu teoriler suçlar için genel tanı niteliğini taşımıştır. Bu teoriler genellikle suçun kaynağını tespit etmeye ve çözüm yollarına ulaşmayı kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Bu konuyla ilgili; Rasyonel Tercih Teorisi (Beccaria, 1764; Bentham, 1789), Sosyal Düzensizlik Kuramı (Shaw ve McKay, 1972); Anomi ve Gerilim Teorileri (Dukheim, 1997; Merton, 1968); Sosyal Kontrol Teorisi (Hirschi, 1969); Rutin Aktiviteler Kuramı (Cohen ve Felson, 1979) gibi çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Suçun kaynağını bireylerle ilişkilendiren, rasyonel tercih teorisi suçun ortaya çıkmasını bireylerin iradesizliği ve güçsüzlüğüyle açıklamaktadır. Toplumun ve hayatın sunmuş olduğu seçenekleri değerlendirememiş ve suç işlemeyi tercih olarak görmüş olan bireyler sorumlu tutulmuştur. Kısacası suçu işleyen bireyin kendisidir ve sorumluluk kişiye aittir. Suçun kaynağını birey değil de bireyin yaşadığı ortamlarda yani sosyal çevrede arayan kuramlar da (Sosyal Düzensizlik Kuramı (Shaw ve McKay, 1972); Anomi ve Gerilim Teorileri (Dukheim, 1997; Merton, 1968); Sosyal Kontrol Teorisi (Hirschi, 1969) mevcuttur. Suçun kaynağını bu yaklaşımların kabul gören görüşleri dışında farklı nedenlerle açıklayan birçok yaklaşım (Rutin Aktiviteler Teorisi gibi) söz konusudur. Suçun meydana gelmesinde zekâ seviyesi, fizyolojik ve patolojik faktörler, öğrenilmiş davranışlar olabileceği vurgusu yapılarak uygun zaman ve koşullar söz konusu olduğunda herkesin suç işleyebileceği vurgulanmıştır (Harmancı ve Gözbenli, 2015).

Durkheim ise Topçuoğlu'nun aktarımıyla suçları kolektif suçlar ve beşerî suçlar olarak tanımladığı fertlerin kendi menfaatlerini düşünerek işledikleri suçlardır. Kolektif suçlar Durkheim'e göre devlet otoritesi, din ve geleneklere karşı işlenen suçlardır. Beşerî suçlar ise hırsızlık, adam öldürme gibi suçları kapsamaktadır (Topçuoğlu, 1984).

İçli (1994) ise suçları; Türk Ceza Kanunu çerçevesinde sınıflandırmıştır.

1- Vatana İhanet Suçları (devlet güçlerine ve egemenliğine karşı suçlar),

2- Hürriyete Karşı Suçlar (siyasal haklara karşı suçlar),

- 3- Devlet Yönetimine Karşı Suçlar (zimmet ve ihtilas, rüşvet gibi suçlar),
- 4- Adliyeye Karşı İşlenen Suçlar (suç uydurma, iftira atma gibi),
- 5- Kamu Düzenine Karşı Suçlar (suç için örgüt kurmak gibi),
- 6- Kamu Güvenine Karşı Suçlar (evrakta sahtecilik, evrakı yok etmek),
- 7- Kamu Esenliğine Karşı Suçlar (uyuşturucu maddelerle ilgili suçlar),
- 8- Genel Ahlaka ve Aile düzenine Karşı İşlenen Suçlar (zina, tecavüz gibi),
- 9- Kişiye Karşı Suçlar (kasten adam öldürme, hakaret, kişiye şiddet),
- 10- Mala Karşı Suçlar (Hırsızlık, yağma, mala zarar verme gibi)

Türkiye’de 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’na göre suçların tasnifi ayrıntılı şekilde yapılmış olup suçun adı ve alt başlıkları ayrıntılı şekilde verilmiştir (Resmi Gazete, E.T:25.06.2020). Suç başlıklarına bakıldığında devletin hem bireysel hakları hem de toplumsal düzenin bozulmaması adına sınırlar çizdiği görülmektedir. Bu başlıklardan birkaç tanesi; mal varlığına karşı suçlar, hayata karşı suçlar, özel hayata ve hayatın gizliliğine karşı suçlar, millete ve devlete karşı suçlar şeklindedir. Sadece bu dört başlığa bakıldığında bile yelpazenin genişliği anlaşılabilir.

Suçların coğrafi dağılımı ve Türkiye

Suç olgusunun üç bileşeni bulunmaktadır. Bunlar suçlu, mağdur ve mekândır. Sosyal adaletsizliğin olduğu bölgelerde ekonomik beklentisi olan bireyler üzerinde bu durum kızgınlığa dönüşebilmekte ve bunun sonucunda suç ortaya çıkabilmektedir. Suç konusunda mekânlar çeşitli bölümlere ayrılarak incelenmiştir. Araştırmalara göre suçu üreten alanlar, suçu çeken alanlar ve suç işlemeyi kolaylaştıran alanlar vardır. Suçu üreten alanlar genellikle fiziki koşulların kötü olduğu alanlardır. Gecekonduların olduğu mahalleler yani imkânsızlıkların çok olduğu bölgelerdir. Özellikle burada yaşayan çocuklarla bağlantı kurularak ve etkileyerek gelecekte suç işlemeye meyilli bireyler haline getirilebilmektedirler. Suçu çeken alanlar genellikle suçu işlemek için uygun fırsatların olduğu alanlardır. Alışveriş merkezleri, kalabalığın fazla olduğu pazar yerleri bu tür suçlar için uygun alanları oluşturmaktadır. Suçun oluşumunu kolaylaştıran alanlar ise genellikle mağdurun sesini çok fazla duyuramayacağı alanlar olarak değerlendirilebilir. Çıkmaz sokaklar, ormanlık alanlar, alt geçitler bu tür alanlara örnek verilebilmektedir (Uluç, 2019).

Türkiye’de kentler, cumhuriyetle birlikte kırsal alanlardan gelen göçer yoluyla kalabalıklaşmıştır. 2011 yılından itibaren Türkiye, Orta Doğu kökenli yoğun göç hareketine maruz kalmıştır. Türkiye’de bölgelere ve

şehirlere yayılan 3,6 milyon kayıtlı göçmen bulunmaktadır (UNHCR BM Mülteci Örgütü, E.T: 15.11.2020). Bu göçmenler özellikle iş bulma imkânlarından dolayı büyük şehirleri mesken tutmak istemişler fakat devlet kanalıyla kontrollü şekilde şehirlere dağıtımına özen gösterilmiştir. Bunların dışında kaçak yollarla ülkeye giriş yapan ve resmi kayıtlara işlenemeyen durumlar da söz konusudur. Türkiye’de bazı bölgelerde göçmenlerin karıştığı (taciz, tecavüz, hırsızlık, dayak gibi) olaylardan dolayı bölge halklarıyla çatışmalar söz konusu olmaktadır. Bu sıkıntılar özellikle mahalle kültürünün hala devam ettiği yerlerde ve küçük şehirlerde görülmektedir.

Türkiye’de suç olaylarında belediye sınırları içinde kalan yerler polisin, dışında kalan yerler ise jandarmanın sorumluluğundadır. İç İşleri Bakanlığı suçları; kaçakçılık, asayiş, trafik ve toplum suçları olarak gruplandırmaktadır. Türkiye’de asayiş suçlarında en göze çarpan özellik 1994-2003 yıllarında sürekli artış eğiliminde olmasıdır (1999-2000 yılları hariç). Bu durum çok tesadüfi değildir. Özellikle Türkiye’de ekonomik krizin yaşandığı dönemlerde suç olayları artmış ve bu dönemlerde çok sayıda kişi işsiz kalmıştır (Yılmaz ve Ergün Ege, 2005). İşsizlik, maddi yetersizlik, yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlik sadece Türkiye’de değil tüm dünya ülkelerinde suçu artırıcı bir sebeptir. Dünya genelinde yaşanan krizlerden etkilenen ülkelerde benzer artışlara rastlamak mümkündür. Fakat bu durumu genellemek yine de imkânsızdır.

Türkiye’de nüfusun fazla olduğu alanlar, aynı zamanda yoğun göç alan bölgeler durumundadır ve bu bölgelerde suç oranları da fazladır. (İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa gibi) Erzincan, Mardin, Muş, Adıyaman gibi illerde ise asayiş suçlarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Bunun temel nedeni, bu illerin göç veren bir yapıda olması ve sosyoekonomik düzeylerinin düşük olmasıyla ilgilidir (Yılmaz ve Günay Ergün, 2006).

Türkiye’de şahsa karşı işlenen suçlar; öldürme, yaralama ve darp, genel adap ve aile düzeni ile şahıs hürriyeti aleyhine suçlar, devlet idaresi aleyhine işlenen suçlar ve diğer suçlar (insan ticareti, silah taşıma gibi) gruplara ayrılarak değerlendirilmektedir. Bu suçlar içerisinde Türkiye’de en çok görülen yaralama suçudur. Yine ateşli silah taşıma, aile fertlerine kötü muamele, yaralama ve tehdit suçlarında yine 2001-2003 döneminde artışlar görülmüştür. Bu suç türlerinin iller bazında dağılımına bakıldığında en çok görüldüğü yerler Sinop, Bartın, Çankırı, Kırşehir şeklinde sıralanmaktadır. Şahsa karşı işlenen suçların Türkiye’de genellikle Karadeniz, İç Anadolu bölgeleri çevresinde yoğunlaştığı söylenebilir. Şahsa karşı işlenen suçların en düşük olduğu yerler ise il bazında Muş, Şırnak ve Hakkâri olarak tespit edilmiştir. Bu iller Türkiye’de hâlâ göç vermektedir ve şehirleşme düzeyinin diğer yerlere göre düşük kaldığı yerlerdir. Bu durum doğal olarak suç oranlarına yansımıştır. Yine mala karşı işlenen suçlar Türkiye’de azımsanmayacak şekilde görülmektedir. Genellikle mala karşı işlenen suçların gelişmiş ve sosyoekonomik düzeyin iyi olduğu Antalya, Muğla,

İzmir, Bursa, İstanbul gibi kentlerde yoğunlaştığını görmek beklenmedik bir durum değildir. Türkiye’de mala karşı işlenen suçlarda 2001-2003 yılları arasında ciddi bir artış görülmektedir. Bu durum Türkiye’nin o dönemde yaşadığı ekonomik krizle ilişkilendirilmiştir (Yılmaz ve Günay Ergün , 2006).

Günümüzde suç kapsamına alınan durumlar güncellenerek kamu kurumları tarafından istatistik veri olarak yayınlanmaktadır. Jandarma Genel Komutanlığı’nın; 2019 Ağustos ayına ait verilerine bakıldığında; aile içi şiddetle mücadele ve çocuk suçları kapsamında 4.131 çocuk ve 4.768 kadınlı ilgili işlem tesis edilmiş, 875 kadın hakkında koruma tedbir kararı, 15 kadın konukevine teslim edildiği bilgisine ulaşılmıştır. Kaçakçılık ve organize suç olaylarında ise; 01-30 Haziran 2019 tarihleri arasında Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk bölgesinde 600 kaçakçılık, 41 mali, 860 uyuşturucu, 41 siber suç ve 7 organize suç olayı olmak üzere toplam 1.549 olay meydana gelmiştir. Dönem içerisinde meydana gelen olaylarda 2.725 şüpheli yakalandığı bilgisi verilmiştir (<https://www.jandarma.gov.tr/>, E.T: 15.09.2020).

Göç - Suç arasındaki ilişkiler ve Türkiye

Göç, insanlık ile başlayan bir yer değiştirme hareketidir. Bu yer değiştirme hareketleri hem göç alan hem de göç veren yerlerde olumlu ve olumsuz sonuçlar meydana getirmiştir. Göçler özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra ülkeler tarafından güvenlik sorunu olarak algılanmıştır. Bu algılama ülkelerin göçlere karşı kendi içlerinde yürüttükleri politikaları uluslararası düzenlemelere yöneltme ihtiyacı doğurmuştur. Bu yaklaşım göçün suç, göçmenin suçlu olarak görülmesine neden olmuş ve daha sonraki süreçlerde göçmenler için de yeni düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Güvenlik tehdidinin oluşmasında göçlerde sınırlı kontrol mekanizmaları, küresel eşitsizlik ve az gelişmişlik olduğu iddia edilmiş ve bu durumlar kitlesel göçlerin oluşumuna ve hızlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu olaylardan dolayı göçler için tanımlanan güvenlik kavramı geleneksel çizgiden çıkmış, terör, insan hakları, çevre bilinci gibi konular da dâhil edilerek daha geniş çerçeveden bakılmaya başlanmıştır (Oğuz Gök, 2016).

Türkiye 2000’li yıllara kadar özellikle Avrupa ülkelerine göç veren bir ülke konumundayken günümüzde göçmenler için ‘transit’ hatta ‘hedef’ ülke konumuna gelmiştir. Anadolu’nun zengin ve verimli toprakları önceden göç için hedef haline gelirken; günümüzde ise Türkiye’nin coğrafi konumu transit göçlerin artmasına olanak sağlamıştır. Türkiye’nin doğu bölgelerinin dağlık ve engebeli olması güvenliği zorlaştırdığından yasa dışı göçlerde tercih haline gelmiştir. Ayrıca Ege ve Akdeniz sahilleri komşu ülkelere yasa dışı geçişlerde kullanılmaktadır (Bodur Ün ve Paydak, 2017). Bu durum sadece Türkiye’yi değil diğer ülkeleri de ilgilendirmektedir. Bu sebeple

lkeler ortak kararlarla hareket etmeli, güvenlik zafiyetleri olarak düşünülen durumların oluşmaması için yasalar çerçevesinde adımlar atılmalıdır.

Günümüzde özellikle kitlesel göçler denilince akla hemen olumsuz durumlar gelmektedir. Bu sebeple disiplinler g ve suç arasında bir bağlantının olup olmadığı konusunda sürekli araştırmalar yapmakta ve fikir beyan etmektedirler. Bazı araştırmalar g ve suç arasında doğru orantı olduğunu savunurken bazıları ise böyle bir durumun olmadığını belirtmişlerdir. Toplumdaki algı ise glerle birlikte suç oranlarının arttığı yönündedir. Bu yargı çok basite indirgenecek düzeyde değildir. Toplumda göçmen karşıtlığının yaşanmasına sebebiyet vereceği için uygulanan güç politikalarının tekrar gözden geçirilmesi zaruri hale gelmiştir (Kızmaz, 2018).

Suç ve g araştırmalarında aralarında; suç ile güç arasında doğru orantı olduğunu savunan çalışmalara bakıldığında göçmenlerin i bulma sorunlarından kaynaklı suça karıtıkları belirtilmiştir. Aynı Şekilde yeterli eğitimi olmayan, dil bilmeyen, herhangi bir ekonomik sektörde çalışma becerisi olmayan ve özellikle genç bireylerin böyle bir ortamda suça yönelimlerinin daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Piopiunik ve Ruhose, 2017).

Yapılan araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmesindeki ilk neden, göçmenlerin ya ve cinsiyetlerinin değişkenlik göstermesidir. Suç, daha çok genç göçmenlerin olduğu alanlarda kendini göstermektedir. Yine bu farklılıkta göçmenlerin ekonomik durumları ve ekonomik durum göstergeleri doğrultusunda yerleştikleri alanların özelliklerine göre suç eğilimi farklılığa uğramaktadır. Göç edilen bölgelerin istihdam yapıları, yerel halkın göçmenlere olan bakışı yine bu durum üzerinde etkili olan durumlardır. (Kızmaz, 2018).

Göçmenlerin karıtıkları suçların özellikle ekonomik anlamda düşük olan bölgelerden kaynaklı olduğu da gözden kaçırılmayacak bir durumdur. Bu suçlar genellikle mala yönelik suçlar (hırsızlık, soygun gibi), Şiddet ve madde kullanımı artıı Őeklinindedir. Suçların bazı uluslara göre de farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. İtalyan göçmenlerde adam kaçırma ve cinayete daha çok rastlanırken, Rus göçmenlerde genellikle mala karşı işlenen suçlar yoğunluktadır. Fakat bu yapılan çalışmalar ve çıkarılan sonuçları tüm ulusa mal etmek sorunu daha da çözümsüz hale getirecektir (Miller, 2009). Genç göçmenlerin suç olaylarına karışma ortalamasının daha yüksek olmasının sebebi arada kalmılık olarak görülmektedir. Küreselleşmenin artması, kentlerdeki nüfusun ciddi boyutlara ulaşması nedeniyle aileler, gençleri daha az kontrol altında tutabilmektedir. Özellikle gençlerin akran çevresi ve ailenin bulunduğu ortam onları suça daha meyilli hale getirebilmektedir (Gökulu, 2010).

Sanayi devrimi ile yoğun nüfuslu, karmaşık bir görüntüye sahip olan kentler ortaya çıkmıştır. Kentlerin sanayileşme düzeyleri tüm ülkelerde aynı anda gerçekleşen ya da aynı çizgide ilerleyen süreçler olmamıştır. Bu sebeple bu ritmi yakalayamayan ülkeler geri kalmış ülke kategorisine dâhil edilmiştir. Sanayileşmiş devletler, geri kalmış ülkeleri sömürülmesi gereken, hammadde ve ucuz iş güzü pazarı olarak görmeye başlamışlardır. Bu süreç göçleri hızlandırmış ve sağlıksız kent görünümüne zemin hazırlamıştır (Keleş, 2000).

Suç oranlarında kentsel ve kırsal alan karşılaştırması yapıldığında kentlerin nüfus fazlalığından dolayı suç oranları daha fazla olmaktadır. Kentler kendi içinde bir nüfus artışına sahipken hem kırsal alanlardan hem de uluslararası düzeyde göçlere maruz kalmaktadır. Göçler, insanlar için karmaşık bir süreç olup göç sırasında kat edilecek mesafeye göre yoruculuğu ve zorlayıcılığı da söz konusudur. Bu nedenle göçlere öncelikle gençlerin ve erkeklerin katıldığı söylenebilir (Tümertekin , 1973). Göçler genellikle daha iyi çalışma standartlarına kavuşmak ve daha çok para kazanmak için gerçekleştirilmektedir. Göçün çıkış nedeni savaş, iç karışıklık, salgın hastalık gibi sebepler olsa bile göç edilen mekânda istenilen durum her zaman daha iyi yaşama şartlarına kavuşmaktır.

Kentleşme, her zaman olumlu etkiler yaratmamaktadır. Bireylerin kentlerde istihdam sağlayamaması, kent hayatına adapte olamaması, alt kültür gruplarının varlığı kent ve suç ikilisini tartışmaya açacak nedenler olarak gösterilmektedir. Toplum arasındaki ayrışmalar beraberinde gerilimi getirecek ve bu gerilim zamanla bireyleri veya grupları suça meyilli hale getirecektir. Kentleşme ve suç arasındaki ilişkiler ilk defa 1920'de Chicago'da yapılan araştırma sonucu ortaya çıkmış ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu araştırmaya göre kentlerin büyümesine rağmen yapıların ve imkânların kötüleştiği yerler önemli suç bölgeleri olarak görülmektedir (Conklin, 2007). Kent, insanların aklına nüfus fazlalığı olan yerleşmeleri getirmesine rağmen kentleri bu kadar basit bir tanıma indirgemek kent-göç ve kent-suç ilişkisinin anlaşılmasını zorlaştıracaktır. Yoğun göçe maruz kalan gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkelerde, göçmenlerin kültürleri ve yaşantıları, göç etme nedenleri ve maddi olanakları kent yapısını bir anda değiştirmektedir. Göçmenlerin topluma uyum problemi dışında en önemli karşılaştıkları sorun konut problemi ve işsizliktir. Özellikle göçmenlerin konut problemi yaşamaları kent mimarisinin kısa sürede bozulmasına, çarpık kentleşmenin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu yaşam alanlarının, modern kent alanlarına kısa mesafede olması zıtlıkları çok fazla görünür kılmıştır. Bu yapılaşmalar şehir içindeki kontrol dışı kalan alanlar olarak tanımlanmakta ve güvenli olmayan, suça meyilli olan bölgeler olarak görülmektedir. Göçle gelen insanların taleplerinin karşılanmaması, kaçak işçi çalıştırmanın artması, emek karşılığının alınmaması, sosyal güvencelerden yararlanamamak, ekonomik zorlukların baş göstermesi,

kendilerini dışlanmış ve topluma ait hissetmeyen grupların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle insanlar, istedikleri hayatlara zor kullanarak ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu durum bu alanlardaki suç oranlarını artırmakta ve toplum tarafından burada yaşayan insanlar daha fazla dışlanmaktadır.

Sınıfsal farklılıklar, insanların hırsları, ekonomik yapının değişkenliği suçun o bölgede renk değiştirmesine sebebiyet vermektedir. İnsanların kentlerdeki yaş, cinsiyet, aile durumları, mezhep, etnik yapıların farklılığı suç oranlarını etkileyen durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekânsal özelliklere baktığımızda ise; kentin nüfus yoğunluğu, kentin suç oranlarını düşürecek şekilde tasarlanması, yapılaşmanın kent merkezine yakınlığı ya da uzaklığı, bölgede oturan kişilerin suça bakış açıları yine suç oranlarını etkileyen faktörlerdir. Yapılaşma durumları genellikle kitlesel göçlerle birlikte sağlıklı bir görünüme dönüşmektedir. Bu sağlıklı ortamda yaşayan insanların hizmetlere ulaşılabilirliği diğer insanlara göre düşük seviyede kalmakta ve suç işleme oranını artırmaktadır (Ayhan ve Çubukçu, 2007).

Türkiye’de suç konusunda bölgeler ve şehirlerarasında farklılıklar olmasıyla birlikte asayiş suçlarının artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Suçların özellikle Türkiye’nin batı yarısında toplandığı araştırmalara yansımıştır. Bu suç türleri genellikle mala karşı işlenen suçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu suçların görüldüğü alanlar nüfusun ve şehirleşme oranının fazla olduğu, sosyoekonomik açıdan gelişmiş ve özellikle göç alan bölgelerdir (Günay Ergün, 2006).

Son yıllarda Türkiye’ye yönelik Orta Doğu kökenli göçlerde güvenlik tehdidinin şiddet boyutuna dönüşmemesi için gayret sarf edilmektedir. Şiddet her yerde, her boyutta karşımıza çıkabilecek hastalıklı bir yapıyı vurgulamaktadır. Genellikle toplumsal şiddet kavramı toplumun birbirine uyumsuz olduğu, kültürel çatışmaların yaşandığı toplumlarda kendine hemen yer bulabilmektedir. Özellikle göçmenlerin göç ettiği yerlerde yalnızlık, dışlanma, ait olamama, kendini güçsüz hissetme gibi duygulara kapılması ve bu durumda toplum içinde güvenliğin sağlanamaması önce bireyleri daha sonra toplumu şiddete yöneltebilmektedir. Bireysel tepkiler, uygun zamanı bulunduğu rahatlıkla toplumsal olaylara dönüşebilmektedir (Köse, 2006).

Göçmenler kendileriyle birlikte kentlere bir bilinmezlik getirmektedir. Ekonomik, durumları, kimlikleri, yaşayış tarzları, kültürleri hakkında yerel halk tarafından bir şey bilinmemesi rahatsızlık yaratmakta ve toplum üzerinde tedirginliğe yol açmaktadır. Genellikle çok sayıda gelen göçmenlerle ucuz iş gücü gündeme gelmekte, herhangi bir suç olayında gözler hemen göçmenlere çevrilebilmekte ve kent yaşamı daha da karmaşık hale gelebilmektedir. Bu durum her iki taraf için de öfkeye neden olabilmektedir. Göçlerle birlikte çeşitli güvenlik sorunlarının oluştuğu kabul

edilmekle birlikte göçmenleri suçlu olarak algılamak doğru bir yaklaşım değildir. Aslında bu yaklaşım toplumsal uyumu zorlaştırmakta ve göçmenlerin suça daha rahat yönelmesine neden olabilmektedir. Türkiye'ye Orta Doğu kökenli göçmenler ilk olarak 29 Nisan 2011'de giriş yapmıştır ve Türkiye birçok ülkenin göze alamayacağı riskleri göz ardı ederek komşularına karşı açık kapı politikası uygulamıştır. Göçmenlerin kendi ülkelerinde yaşadığı koşullar ve Türkiye'ye gelirken maruz kaldıkları koşullar öncelikle bulaşıcı hastalıklar riskini üst düzeyde tutmuştur. Türkiye'de kısa zamanda sayısı dört milyona yaklaşan göçmen giriş yapmıştır. Dil bilmemeleri, eğitim yetersizlikleri, iş imkânlarının az olması veya ucuza çalıştırılması, terör olaylarında yer alıp almadıkları, kültürel yapılarının bilinmemesi tedirginliğin sebebi olarak belirlenmiştir (Karasu, 2018).

Göçmenlerin Türkiye'ye girişiyle; Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Kilis, İstanbul gibi birçok şehirde yoğunlaşmış ve 2016-2017 yıllarında buradaki halk, bu yoğunluğa tepki göstermeye başlamıştır. Orta Doğu kökenli göçmenlerin düşük ücretlerle çalışması, yerel halkın yaşam standartlarının seviyesinde olmamaları, dil sorununun anlaşmayı zorlaştırması, kalacak yer sıkıntısı nedeniyle gecekondulaşmayı artırmaları çeşitli düzensizliklere ve karmaşalara yol açmıştır. Göçmenlerin ekonomik anlamda kötü durumda olmaları dilencilik artmasına ve özellikle adi suçların daha çok gündeme gelmesine neden olmaya başlamıştır. Göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı alanlarda cinsel suçlar, hırsızlık, adam yaralama, kapkaç, tehdit, çocuk istismarı gibi suçlarda artış olduğu gözlemlenmektedir (Dinçer ve diğerleri, 2013).

Orta Doğu kökenli göçler konusunda Avrupa ülkeleri net tavırlar alıp sınır güvenliklerini sağlamayı tercih etmişlerdir. Türkiye bu konuda denetimli bir şekilde grupların Türkiye'ye girişlerine izin vermiştir. Bunun yanı sıra ülkeye çok fazla denetimsiz girişler de gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye'deki kentlerde gündelik yaşamı etkilemiş ve denetimsiz göçlerin hesaba katılmaması ekonomiyi zorlamıştır. İnsanların alışkanlıklarını sürdürme eğiliminde olması, değişikliklere hemen ayak uyduramaması, göçmenlerin geldikleri toplum yapısına uyumsuz olması ve buna bağlı olarak dışlanmaları, ekonomik anlamda yetersizlikleri ve üst sınıfların yaşayışlarıyla kendi hayatlarını kıyaslamaları, göçün yarattığı veya yaratacağı sorunlar olacaktır. Bunların suça dönüşüp dönüşmemesi ise sadece göçmenlerin kendi düşüncelerinin ve yaşadıkları çevrenin etkisi olarak karşımıza çıkacaktır.

Göçlerle birlikte şehir nüfuslarının artması, ekonomik zıtlıkları beraberinde getirmiştir. Böylece toplumda ikili bir ekonomik ve sosyal yapı oluşmuştur. Gasp, hırsızlık, aile içi şiddet, yolsuzluk gibi birçok suçu bu maddi yetersizlikler beslemektedir. Bu durumun ortadan kaldırılması için sosyal devlet anlayışının benimsenmesi, maddi olarak bireylerin

doyurulması, toplumdaki zıtlıkların en aza indirgenmeye çalışılmasıyla mümkündür. Fakat günümüzde hiçbir ülkede bunun kısa sürede çözülmesi mümkün değildir.

Göçmenlerin ekonomik düzeyleri, göç edilen bölgenin istihdam yapısı, göçmenlerin cinsiyet ve yaş dağılımı, yerel halkın göçmenlere olan tavırları, göçmenlerin suça olan bakışları ve suçun kültürleriyle olan ilişkisi suç ve göç arasındaki bağlantının yönünü değiştirebilmektedir. Bu sebeple net tavırlar ortaya çıkarmak zorlaşmaktadır. Göçmenlerin daha fazla hakka sahip olmak istemesi ile toplumun bu durumdan rahatsızlık duyması iki kültürün birbirine uyum göstermesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple ekonomik anlamda zor olan göçmenlerin suça eğilimleri söz konusu olabilmektedir. Fakat Türk halkının genel yapısının misafirperver olması sürecin daha hafif atlatılmasını sağlamakta, ırkçı faaliyetleri törpülemektedir.

Orta Doğu'da yaşanan karışıklıklardan dolayı göçe katılan yaklaşık 4 milyon göçmenin Türkiye'de misafir edilmesi, Türkiye'de hem ekonomik hem de sosyal sorunları beraberinde getirmiştir. Aslında bu kadar çok sayıda insanın bir ülkeye giriş yapması, bir ülkenin tek başına aşamayacağı sorunlara yol açmıştır. Bu insanların Türkiye'de yaşayabilmek için iş, konut, eğitim, sağlık, beslenme gibi hayati standartlarının sağlanması ülke içinde farklı söylem ve insanlar arası çatışmalara neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin tek başına alacağı kararları aşmakta, uluslararası düzeyde hareket edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası ve kitlesel olarak gerçekleşen göçlerin genellikle kaynak ülkelerde görülen çatışmalardan kaynaklandığı görülmektedir. Savaşlar, iç karışıklıklar, siyasi baskılar, silahlı çatışmalar insanları kaçmaya zorlayan en önemli etmenlerdir. Kitlesel göçlerde insanların maruz bırakıldığı şiddetin derecesi önemli olarak görülmektedir. Şiddetin hafif ve yüksek derecesi fark etmeden o bölgede sağlıksız bir yapının oluşmasına neden olmakta ve bölgede yaşayan insanları huzursuz etmektedir (Yüceşahin ve diğerleri, 2019).

Sonuç

Uluslararası göç hareketlerinden sonra, göç alan toplumda genellikle üç durum ortaya çıkmaktadır. Bunlar bütünleşme, asimilasyon ve ayrışmadır. Bu sebeple uyum sürecinin yönetilmesi çok önemlidir. Göçmenler kendi benliklerini yaşatarak ama bir taraftan da yeni kültüre uyum sağlayarak yeni yaşama yumuşak bir geçişle adapte edilmelidir (Günay ve diğerleri, 2017). 2011 yılından itibaren, Türkiye'nin geneline yayılan, yoğun uluslararası göçler yaşanmıştır. Bu göçler, devlet denetiminde gerçekleştirilmeye çalışılmış; fakat bu yoğunlukta, kaçak girişler de söz konusu olmuştur. Kaçak girişlerdeki kimlik belirsizliği ve göçmenlerin çoğunun maddi yoksunluk içinde gelmeleri, Türk vatandaşlarını ilk başlarda rahatsız etmiştir. Yerel halk, öncelikle, Türkiye'ye yönelik göç hareketinin, sınırlı ve

belli bir süreliğe olduğunu düşünmüştür. Tunç (2015) ve Dinçer ve diğ. (2013)'in çalışmalarına göre Türkiye'de özellikle Orta Doğu kökenli göçmenlerin fazla olduğu Gaziantep, Kilis, Hatay, Şanlıurfa gibi illerde göçmen sayısı arttıkça yerel halkın tepkisi belirginleşmiştir. Anılan alışmalara göre; göçmenlerin geldikleri kentlerde ucuz iş gücü oluşturması ve artık yerel halkın ücret yüksekliğinden dolayı tercih edilmemesi halkın tepkisine neden olmuştur. Yine çalışmalarda göçmenlerin düşük ücretlere tepki göstermeye başlaması, kalacak yer sıkıntısı çekmeleri, dil bilmemeleri yüzünden kendilerini ifade edememeleri problemlerin artmasına neden olmuştur.

Suç oranının engellenmesi ve önlenmesine yönelik yapılacak olan çalışmalarda daha önce meydana gelmiş olayların arşiv kayıtları önemlidir. Savaş mağduru olarak göç eden yabancı şahısların Türkiye'ye girdikleri an, daha önce işledikleri veya teşebbüste buldukları suçların arşiv kayıtları bilinmemektedir. Ayrıca bu bilgiler uluslararası platformlarda da umumi paylaşımda olmadığından; yeni bir ülkeye gelen yabancı uyruklu şahıslar, hayatlarını tertemiz sayfa açarak idame ettirmektedirler. Türkiye'ye gelen yabancı göçmenlerin, suç geçmişine ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle; bu şahısların potansiyel suçlu olup olmadığı bilgisi mevcut değildir. Bu durum güvenlik tedbirlerinin alınmasında zafiyetler yaşanmasına neden olmaktadır.

Gelen yabancı uyruklu şahıslara Türkiye Cumhuriyeti geçici vatandaşlık kimlik numarası verilmediği takdirde, idari yaptırım ve adli para cezasına dönüşen suçlarda vergi dairesi tahakkuk emri çıkarılamamaktadır. Türkiye'de bulunan yabancı uyruklu şahıslara geçici Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası verilmesinin, araştırma sonucunda ulaşılan bilgilere göre suça temayül ve teşviklerini büyük ölçüde engelleyeceği de aşikârdır.

5326 sayılı Kabahatler Kanununun kapsamı kamu düzeninin sağlanmasıdır. Bu bağlamda yer alan kanun, kamu düzeninin sağlanması için mülki amirlere karar alma, alınan kararın ihlal edilmesinin kolluk kuvvetleri tarafından tespiti durumunda mülki amir onaylı idari yaptırım (para cezası) uygulama yetkisi vermiştir. Bu yetkiye istinaden illerde, yabancı uyruklu şahısların hareketlerinin düzenli olarak izlenmesine ilişkin karar alınabilir. Alınan karar kapsamında bu şahısların kontrolü daha etkin bir şekilde sağlanacaktır. Örneğin, ev sahiplerinin evlerini yabancı uyruklu şahıslara kiralaması ya da yabancı uyruklu şahsa kira karşılığı verdiği evinin tahliye edilmesi durumlarında bildirimde bulunulması gerektiği yönünde alınacak karar, önleyici tedbir oluşturması açısından, suç sayısının azalmasına neden olabilir. Yabancı uyruklu şahıslara iletişim cihazı ve GSM operatörleri temsilcilerinin tahsis ettiği telefon hatları satılması durumunda; yine bu işlemlerin bilgilerinin, kolluk kuvvetlerine bildirilmesi hususunda mülki amirlikçe karar alınabilir. Kararın ilgililerce ihlalinin kolluk kuvvetleri tarafından tespiti durumunda, idari yaptırım kararı cari olacağından önleyici

hizmet noktasında ve bu şahısların etkin bir şekilde kontrolü hususunda mesafe kat edileceği düşünülmektedir.

Yabancı uyruklu göçmenlerin ikamet tercihlerinin, kendi uyuğundan olan şahısların ikamet ettiği bölgeler ve kira bedeli düşük semtler olarak tercih edildiği bilinmektedir. Bu tespite dayanarak, söz konusu yabancı nüfus yoğunluğunun bulunduğu semtlerde görev yapan önleyici kolluk hizmeti veren personel sayısının da artırılması suç önleme konusunda etkin olacaktır.

Av bayilerinde satışı ruhsata tabi olmayan, 6136 sayılı ateşli silahlar ve bıçaklar hakkında kanun kapsamındaki kesici aletlerin (kama, rambo bıçağı, sustalı bıçak, oluklu bıçak, muşta, sallama vb.) ve 5729 sayılı ses ve gaz fişegi atabilen silahlar hakkında kanun kapsamında ruhsat gerektirmeden satışı yapılabilen, kurusiki olarak tabir edilen, tabancaların satışının yasaklanması da önemli bir karar olacaktır. Av bayilerinin ve benzer nitelikteki işletmelerin bu duruma yönelik olarak denetlenmesi, suç önleme konusunda etkin olacaktır.

Göçmenlerin birinci öncelikleri geride bıraktıkları zor hayatı geldikleri alanda kolaylaştırma çabalarıdır. Bunun için iş yaşamlarının mutlaka şekillendirilmesi gerekmektedir. Öncelikle iş hayatındaki sosyalleşme, toplumsal uyumu da beraberinde getirecek ve toplumsal önyargıların azalmasına neden olacaktır. Türkiye'deki küçük şehirlerin en önemli özelliğı, halkın birbirini çok çabuk galeyana getirebilmesidir. İnsanların birbirlerini tanımasının avantajları bulunurken bu durum bir dezavantajdır. Bu sebeple göçmenlere karşı yürütülecek politikalar, toplumun bütününe yansıtılan algıların devletin ilgili birimleri tarafından dikkatli düşünülerek hazırlanması gerekmektedir.

Göçmenlerin karıştığı suçların önlenmesi amacıyla bazı politikalar geliştirilmelidir. Bu politikaların başında, göçmenlere iş olanaklarının sağlanmasının gelmelidir. Bu konuda ilgili birimler tarafından göçmenlerin öncelikle bilgi ve beceri düzeylerinin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Şehirlerde görülen ve göçmen sayısı arttıkça artan suç sayıları için ise başta alınacak en önemli önlemin göçmenlerin kimlik tespitlerinin ve suç kayıtlarının ortaya çıkarılmaya çalışılması olmalıdır.

Eğitim merkezlerinde yabancı uyruklu öğrencilerin dil problemleri öncelikli olarak çözülmesi gereken konular arasında yer almalıdır. İlk ve orta öğretim düzeyindeki yabancı uyruklu öğrenciler için oryantasyon çalışmaları uzun süreli ve verimli hale getirilmelidir. Bu alışma süreçlerine bölgenin yerel halkı mutlaka dâhil edilmeli ve süreç bir bütün olarak takibe alınmalıdır. Belirtilen önlem çalışmalarının küçük kentlerde uygulanabilirliğı daha kolay olduğundan bu durum toplumsal uyumun kısa sürede yakalanmasına fayda sağlayacaktır. Toplumsal uyum yakalandığında suç ve göç arasındaki pozitif ilişkinin negatife döneceğı savunulmaktadır.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Akıncı, B., Nergiz, A., ve Gedik , E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 58-83.
- Akkaya, B. (2019). *Uluslararası Göç Hukuku ve Türkiye'nin Göç Stratejisi Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 292-303.
- Alpman, P. S., ve Yarcı, S. (2018). Su, Göç ve Kimlik: Suç Teorilerinde Göç Olgusu. *Turkish Studies Social Sciences*, 143-158.
- Aydın, D. (2016). İlk Suçlar. *Ankara Barosu Dergisi*, 271-288.
- Ayhan, İ., ve Çubukçu, K. M. (2007). Suç ve Kent İlişisine Ampirik Bakış: Literatür Taraması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30-55.
- Bezen Tozkoparan, İ. (2017). Değişen Güvenlik Kavramı Çerçevesinde Göç: Türkiye Örneği. *Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (s.2185-2198). Elazığ .
- Bodur Ün, M., ve Paydak, A. (2017). Küreselleşen Dünyada Düzensiz Göç ve Türkiye: Adana İli Yabancılar Misafirhanesi Çalışması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 187-204.
- Bozkurt, E. (2002). *Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Burkay, S. (2008). Teorik Çerçeve ve Suç. *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Dialoglar*, 1-15.
- Castles, S., ve Miller, M. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 195.
- Conklin, J. E. (2007). *Criminology*. Boston: Pearson.
- Çağırkan, B. (2016). Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplular, Yeni Kimlikler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2613-2623.
- Demirhan, Y., ve Aslan, S. (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. *Birey ve Toplum*, 23-62.

- Diñer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K., ve Özmenek Çarmıklı, E. (2013). *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye Sonu Gelmeyen Misafirlik*. Washington: Karınca Ajans Yayıncılık Matbaacılık.
- Dönmez Kara, C. (2015). *Göç Bağlamında Uluslararası İşbirliği ve Türkiye'nin Politikaları*. Doktora Tezi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Ekici, S., ve Tuncel , G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Dergisi*, 9-22
- Erdem, E. I. (2016). İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 255-281.
- Gökulu, G. (2010). Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 209-226.
- Güllüpınar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-85.
- Günay Ergün, S. (2006). Türkiye'de Asayiş Suçları: Dağılım ve Başlıca Özellikleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 230-249.
- Günay, E., Atıgan, D., ve Serin, E. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Göç Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37-60.
- Harmancı, F., ve Gözbenli, M. (2015). *Toplumsal Açından Suçla Mücadele Stratejileri* . Ankara: Nobel Yayınları.
- Hayter, T. (2000). *Open Borders*. London: Pluto Press.
- <https://www.jandarma.gov.tr/>. (E.T: 15.09.2020, 09 15). *Jandarma*.
<https://www.jandarma.gov.tr/2019-agustos-ayi-verileri>:
<https://www.jandarma.gov.tr/2019-agustos-ayi-verileri> adresinden alındı
- İçduygu, A. (2009). *International Migration and Human Development in Turkey*. Ankara: UNDP/http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdrp_2009_52.pdf.
- İçduygu, A., ve Sirkeci, İ. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İçli, T. G. (1994). *Kriminoloji*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Karasu, M. A. (2018). Suç Korkusu, Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Şanlıurfa Örneği . *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 332-347.

- Keleş, R. (2000). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kıray, M. (1998). *Örgütlemeyen Kent: İzmir*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kızılcılık, S., ve Erjem, Y. (1996). *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*. İzmir: Saray Kitabevleri.
- Kızmaz, Z. (2018). Göç ve Suç Arasında Bir İlişki Var mı? :Bütüncül Bir Bakış. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 562-599.
- Köse, T. (2006). Toplumsal Şiddetin Boyutları. *Anlayış Dergisi*, 41-59.
- Martinez, D., Ewing, W., & Rumboat, R. (2015). *The Criminalization of Immigration in the United State* . USA: Amerikan Göç Konseyi.
- Martinez, R., ve Matthew, L. (2000). *On Immigration and Crime the Nature Of Crime: Continuity and Change*. USA: ABD Adalet Bakanlığı .
- Miller, J. M. (2009). *Criminology: A Reference Handbook*. United States of America: SAGE Publications.
- Mutluer, M. (2003). Göç kavramları üzerine. M. Mutluer içinde, *Uluslararası göçler ve Türkiye* (s. 10-11). İstanbul: Çantay.
- Oğuz Gök, G. (2016). Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç- Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 65-82.
- Piopiunik, M., & Ruhose, J. (2017). İmmigration, Regional Conditions and Crime: Evidence from an Allocation Policy in Germany. *European Economic Review*, 258-282.
- Resmi Gazete. (E.T:25.06.2020, 06 25). *Suçların Sınıflandırılması*. <http://www.resmigazete.gov.tr>: <http://www.resmigazete.gov.tr/2004> adresinden alındı.
- Sargın, S., ve Temurçin, K. (2011). *Türkiye'nin Suç Coğrafyası*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye'de Kentleşme: Bir Toplumsal ve Kültürel Değişme Süreci*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Sezer, A., ve Şanlı, C. (2017). Coğrafya Öğretim Programında ve Ders Kitaplarında Göç Olgusu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 16-25.
- Südaş, İ., ve Mutluer, M. (2008). Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'nin Turizm Merkezlerine Yönelik Avrupalı Göçleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 51-59.

- Şen, F. Y. (2006). *Dünya ve Türkiye Perspektifinden Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti, Organ-Doku Ticareti*. Ankara: KOM ve TADOC Yayınları.
- TDK. (E.T: 10.06.2020, 06 10). *Göçebe*. TDK: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- TDK. (E.T: 06.06.2020, 06 06). *Suç*. TDK: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- TDK. (E.T: 10.06.2020, 06 10). *Göç*. TDK: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- TDK. (E.T: 06.06.2020, 06 06). *Suç*. TDK: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Topçuoğlu, H. (1984). *Hukuk Sosyolojisi Dersleri/ Cilt II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Tunç, İ. (2013). Uluslararası Göç ve Göçmenlerin Sosyo Kültürel Uyum Sorunları. https://www.academia.edu/5875594/Uluslararası_Göç_ve_Göçmenlerin_Sosyo_Kültürel_Uyum_Sorunları, 21-22.
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'de Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 29-63.
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tümtaş, M. S., ve Ergun, C. (2016). Göçün Toplumsal ve Mekansal Yapı Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1347-1359.
- Uluç, A. (2019). *Orta İlçesi Kırsalında Kişiyeye Karşı İşlenen Suçların Coğrafi Analizi/ Yüksek Lisans Tezi*. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- UNHCR BM Mülteci Örgütü. (E.T: 15.11.2020, 11 15). *UNHCR Türkiye İstatistikleri*. <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>: <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> adresinden alındı
- Yakar, M., ve Südaş, İ. (2017). Türkiye'de Yabancı Nüfusun Yeni Coğrafyaları . *Ege Coğrafya Dergisi*, 1-19.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Yıldırımoglu, H. (2005). Uluslararası Emek Göçü: Alamanya'ya Türk Emek Göçü. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 129-153.
- Yılmaz, A. (2005). Türkiye'de İşsiz Nüfus. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43-56.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri . *Turkish Studies*, 1686-1705.
- Yılmaz, A., ve Günay Ergün , S. (2006). Türkiye'de Şehir Asayiş Suçları: Dağılışı ve Başlıca Özellikleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 230-249.
- Yılmaz, A., ve Ergün Ege, G. (2005). Şehir Güvenliği, Coğrafya ve CBS(Samsun Örneği). *Ege Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 323-331). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Yiğittepe, L., ve Çaykara, Y. H. (2019). Göç ve Göçmen Kaçakçılığı Suçları: Türkiye ve İtalya. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* , 83-92.
- Yüceşahin, M., Bayar, R., ve Özgür, E. M. (2004). Türkiye'de Şehirleşmenin Mekansal Dağılışı ve Değişimi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 23-39.
- Yüceşahin, M. M., Sirkeci, İ., ve Utku, D. (2019). Göç Çatışma Modelinin Katılım, Kalkınma ve Kitle Açıkları Üzerinden Bir Değerlendirmesi. *Journal of Economy Culture and Society*, 157-184.
- Zaim, S. (2006). IV. Oturum Değerlendirmesi: Türkiye'den Göçler. *Uluslararası Göç Sempozyumu Bidiriler* (s. 327-330). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Türkiye’de Göç, Entegrasyon ve Eğitim Hakkına Erişim Üzerine Bir Değerlendirme

Veysel Dumancı * , Cemil Gür †

Öz

Türkiye'nin temel meselelerinin başında gelen göç konusu ülkenin en önemli konu başlıklarından birini oluşturmaktadır. Göç, etkileri ve boyutları bakımından sürekli farklılaşan bir olgudur. Göç ile mücadele etmek ve buna dönük yeni çözümler üretmek Türkiye'nin ele alması gereken önemli bir konudur. Hiç şüphesiz, bölgesel ve küresel açıdan Türkiye'nin konumu, bundan sonra da oluşacak yeni göçlerin ve bunlara dair çözüm arayışlarını gündemde tutmaya devam edecektir. Bu araştırma Türkiye'nin geliştirdiği göç politikalarının, göçmenlerin entegrasyonları ile haklara ve bu bağlamında eğitim hakkına erişimleri üzerine bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Çalışma sonunda; uzun kalış sürelerinin göçmenlerin (mülteci, sığınmacı) toplum tarafından kabulünü olumsuz etkilediği, bunun bir sonucu olarak da göçmenlerin entegrasyonunun toplumda bir karşılığının olmadığı ve göçmen çocukların eğitim hakkına erişimlerinde istenilen düzeye ulaşılamadığı dikkat çekmektedir. Araştırmanın, göçmenlerin entegrasyonu ve eğitimi ile ilgili olarak bundan sonra yapılacak çalışmalar ile göçmenlerin entegrasyonu ve eğitimi ile ilgili politika yapıcı ve uygulayıcılara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, entegrasyon, göçmenlerin eğitimi, hak, haklara erişim

*Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Hatay/Türkiye veysaldumanci@hotmail.com

† Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Hatay/Türkiye, senaozge44@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 14.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.04.2022

Türü: Araştırma Makalesi

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

CANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

An Assessment on Migration, Integration and Acces to the Right to Education in Turkey

Veysal Dumancı * , Cemil Gür†

Abstract

Migration, which is one of the main issues of Turkey, constitutes one of the most important topics of the country. Migration is a phenomenon that is constantly changing in terms of its effects and dimensions. Combating migration and producing new solutions for it is an important issue that Turkey should address. Undoubtedly, Turkey's regional and global position will continue to keep new migrations and the search for solutions for them on the agenda. This research aims to evaluate the immigration policies developed by Turkey on the integration of immigrants and their access to rights and, in this context, the right to education. At the end of the study; It is noteworthy that long periods of stay affect the acceptance of immigrants (refugees, asylum seekers) negatively by the society. It is expected that the research will contribute to the future studies on the integration and education of immigrants and policy makers and practitioners related to the integration and education of immigrants.

Keywords: Migration, integration, education of immigrants, rights, access to rights

Giriş

*Teacher, Ministry of National Education, Hatay/Turkey, veysaldumanci@hotmail.com

†Teacher, Ministry of National Education, Hatay/Turkey, senaozge44@gmail.com

Received: 14.02.2022

Accepted: 21.04.2022

Type: Research

Çok boyutlu, dinamik ve karmaşık yapısıyla sürekli artan göç, toplum ve ülkeleri farklı açılardan etkilemeye devam etmektedir. 19. yüzyılda belirgin hale gelen ve küreselleşmenin etkisiyle artan uluslararası göç hareketleri, 20. yüzyılda eşi görülmemiş bir büyüme eğilimine girmiştir. Günümüzde de uluslararası göçlerin yoğunluğu oldukça belirgindir. Günümüzde göçün artmasının başlıca sebepleri arasında eşitsizlik, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ile şiddet olayları yer almaktadır. Bu sebepler nedeniyle insanların daha iyi hayat şartlarına ulaşmak istemeleri, göç eden insan sayısını her geçen gün artırmaktadır. 2019 yılında, uluslararası göçmenlerin sayıları dünyadaki toplam nüfusun %3,5'ine denk gelen 272 milyon sayısına ulaşmıştır (International Organization for Migration [IOM], 2018). Uluslararası göçmenlerden ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti ve siyasi düşüncesi sebebiyle zulüm göreceğini düşünerek başka bir ülkeye sığınmak mecburiyetinde kalan mülteci sayılarında da büyük artışlar görülmektedir. 2020 yılsonu verilerine göre dünya genelindeki sığınmacı ve mültecilerin sayısı 30 milyonu geçmiştir (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2021).

Türkiye, refah seviyesi yüksek olan Avrupa kıtasına geçiş için uygun konumda olması nedeniyle göçlerden önemli ölçüde etkilenen bir ülkedir. 1980'li yıllara kadar yakın bölgesindeki Müslüman ve Türk nüfusun büyük göç dalgalarıyla karşı karşıya kalan Türkiye, bu tarihten sonra farklı coğrafyalardan gelen yabancıların giderek artan miktarda göçlerine de sahne olmuştur. Türkiye'ye göç edenlerin sayısı, soğuk savaş yıllarından sonra çok hızlı bir biçimde ilerleyen küreselleşmenin de etkisiyle, bölgesinde ve dünyada ortaya çıkan çatışmalar ile ekonomik sebeplerden dolayı daha çok artmıştır. Ancak bu süreçte göç hareketlerinin türü ve nedenlerinin de farklılaştığı görülmeye başlanmıştır. Bundan dolayı iltica ve düzensiz göç hareketlerinde büyük bir artış yaşanmıştır. Günümüzde halen bu durumun devam ettiği görülmektedir. Özellikle de 2011 yılından itibaren Suriye iç savaşından kaynaklı büyük göçler sonrası Türkiye dünyanın en çok göçmen* barındıran ülkesi durumuna gelmiştir. Türkiye 2021 yılında, 3,6 milyon geçici koruma altındaki Suriyeli ile 400 bin civarında uluslararası koruma talebi başvurusunun yer aldığı yaklaşık 4 milyon göçmene ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2018).

Bu bağlamda göç ve göçmenler konusu, uzun süre Türkiye'nin öncelikli sorunları ve en önemli gündem maddeleri arasında yer almaya devam edecektir. Türkiye'deki göç konusunda yapılan çalışmaları özellikle

* Göçmen: Ekonomik gerekçelerle, ülkesini gönüllü olarak terk ederek başka bir ülkeye, o ülke yetkililerinin bilgi ve izni ile yerleşen kişidir. Göçmen kavramının tanımı ile Türkiye'ye gelenlerin gelme sebepleri birbirinden farklıdır. Ancak çalışma kapsamında kullanılan göçmen kavramı, şemsiye bir kavram (mülteci, sığınmacı, kaçak, göçmen, muhacir, yabancı) olarak kullanılmıştır.

son yıllarda artış göstermiştir. Alanyazın incelediğinde göç ve göçmenlere yönelik Bozkaya (2021a)'nın yaptığı "Sosyal Bilgiler Dersinde Güncel Konuların Ele Alınması ve Göçmen Öğrencilerin Toplumsal Uyumları" adlı çalışmada, her geçen gün sayıları artan göçmenlerin ileride ülkemizin toplumsal huzurunu etkileyebilecekleri varsayımıyla, göçmen çocukların eğitimi konusunun üzerinde önemle durulması gereken bir durum olduğu vurgulanmıştır. Taştan & vd. (2016) "Uluslararası Kitleli Göçler ve Türkiye'deki Suriyeliler" çalışmalarında göç sonrası toplumsal uyum ile ilgili sorunların çözümünde eğitimin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Morali, (2018) çalışmasında "Suriyeli Mülteci Çocuklara Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar", aynı zamanda sınıflarda öğrenci sayısının fazla olması sebebiyle öğrencilerle yeteri kadar ilgilenilmediğini de belirtir. Öğrencilerin yaşadıkları birçok sorunun dil kaynaklı olduğunu, bu yüzden de dil öğretiminin önemli olduğunu söylemiştir Levent (2017). "Türkiye'deki Suriyeli Öğrencilerin Eğitime Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri" çalışmasında okul yöneticilerine ve öğretmenlere, öğrencilerle iletişim ve çok kültürlü eğitim seminerleri verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Büyükkiz ve Çangal (2016)'ın "Suriyeli Misafir Öğrencilere Türkçe Öğretimi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışmasında, kamplarda verilen eğitim süreci yıllara göre analiz edilmiştir. Bozkaya (2020), "Çokkültürlü Sınıf Ortamı ve Aidiyet" adlı çalışmasında, çokkültürlü sınıf ortamının oluşturulması ve aidiyet ile ilgili Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2010 yılından bugüne kadar yaptığı çalışmaları yıllara göre incelemiştir. Görüldüğü gibi göç entegrasyon, hak ve hizmetlere erişimi inceleyen yeterli çalışma örneği bulunmamaktadır. Bu çalışmanın bu bakımdan literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın en temel hak olan eğitim bağlamında olması, aynı zamanda çalışmanın araştırılmaya değer yanını ve temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Göç Olgusu ve Göçe Dair Kavramsal Açıklamalar

Günümüz toplumlarının sosyo-kültürel, politik ve ekonomik yapılarını önemli ölçüde etkileyen göç hareketleri, çok yönlü bir özelliğe sahiptir (Mutluer, 2003). Tarihsel gelişimine bakıldığında göç; sosyo-ekonomik dönüşüm ve değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir olgudur. Diğer bir taraftan da göç; sosyo-ekonomik dönüşüm ve değişimlere de sebep olan önemli bir etkidir. Göç bu açıdan ele alındığında hem sebep hem de sonuç olarak ifade edilebilmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999). Eğitim alanı da önemli olan göç olgusu, uluslararası ilişkiler, hukuk, siyaset, ekonomi, antropoloji, coğrafya, demografi, tarih, sosyoloji, psikoloji gibi multidisipliner bir çalışma alanı olduğundan farklı disiplinlerce de çeşitli açılardan ele alındığı görülmektedir (Sinha ve Atallah, 1987). Dolayısıyla çok yönlü bir kavram olan göç ile ilgili tek bir tanım olmadığı, bu yüzden farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. İngilizcede "migration" sözcüğünün karşılığı olan göç, Zelinsky (1971) tarafından 'yer ve sosyal

alandaki eşzamanlı değişiklikler' olarak tanımlanırken, Kearney (1986) tarafından 'insanların coğrafya üzerinde yaptıkları yer değişiklikleri' olarak ifade edilmiştir. Karpas (2003) göçü 'insanların buldukları yerden ulaşmak istedikleri yere doğru hareketleridir' şeklinde tanımlarken, Ozankaya (1984) ise 'insan veya toplulukların buldukları yerden başka bir yere gitmeleri' olarak tanımlamıştır.

Göç kavramının sosyal boyutunu ifade eden Eisenstadt (1953) ise bir insanın veya grubun bulunduğu toplumdan başka bir topluma fiziksel olarak geçmesi olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre esas olan bireyin daha önce ikamet ettiği yere ait olan sosyal yaşamını geride bırakıp göç ettiği ve yeni yaşamındaki ikamet yerinde yeni bir sosyal yaşama başlamasına vurgu yapılmıştır. Her türden mekânlar arası hareketliliği göç olarak değerlendiren Lee (1966)'ya göre ister kısa isterse uzun ya da ister kolay isterse zor olsun her göç bir menşei (orijini), bir amacı ve bir engeli içinde barındırmaktadır. Bu değerlendirmelere göre sosyal bir olgu olan göç, mekânlar arası bir değişimi ifade etmektedir. Fakat bu mekânlar arası değişikliklerin göç olarak değerlendirilmesi için önemli bir etki oluşturacak anlamlı bir uzaklığa ve sürekliliğe sahip olması gerekmektedir (Erder, 2006). Göçün sosyal boyutunun yanında siyasal boyutu da önemlidir. Çünkü göç, yaşanan mekânın kalıcı veya geçici olarak siyasal sınırlarının dışına çıkmayı ifade etmektedir. Bu yüzden uzamsal bir hareket olan göç, bir yerden, bir toplumdan veya siyasal birimden başka birine doğru gerçekleşen bir insan aktarımıdır (Faist, 2003). Göç kavramının daha kapsayıcı tanımları da mevcuttur: Göç, Marshall (1999)'ın Sosyal Bilimler Sözlüğü'nde, "bireylerin ya da grupların, sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim birimleri ya da toplumlara doğru kalıcı hareketi..."; Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM)'un 2009 yılında hazırladığı Göç Terimleri Sözlüğü'nde ise "süresi, yapısı ve nedeni fark etmeksizin birey ya da grupların uluslararası bir sınırı geçmesi ya da bir devlet içerisinde yer değiştirmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca bu aşamada göçmen, mülteci, sığınmacı ve entegrasyon kavramlarının açıklanması da uygun olacaktır.

IOM (2009)'un yayınladığı Göç Terimleri Sözlüğü'nde bu terimler şu şekilde ifade edilmiştir. "Göçmen, ekonomik yönden daha iyi bir ortam ya da daha iyi bir gelecek umuduyla, farklı yerlere ya da başka devletlere giden insanlara veya ailelere denir." Mülteci, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında yaşamını sürdürebileceği başka bir ülkeye sığınan birey veya bireylerdir. Kısaca ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi sebebiyle zulme uğrayacağını düşünen, vatandaşı olduğu ülkeye korktuğu için dönemeyen veya dönmek istemeyen kişileri ifade etmektedir. Sığınmacı, bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve bu istek üzerine mültecilik için başvurusunun sonucunu bekleyen birey veya bireylerdir. Diğer bir ifade ile, mülteci olarak

uluslararası koruma arayan ancak statüleri henüz resmi olarak tanınmamış kişilere denir. Bu terim genellikle, mülteci statüsü almaya yönelik başvurularının hükümet ya da BMMYK tarafından karara bağlanmasını bekleyen kişiler için kullanılır. Statüleri resmi olarak tanınmamış da olsa, sığınmacılar menşei ülkelerine zorla geri gönderilemezler ve haklarının korunması gerekir. Sığınmacı kavramı, mülteci kavramından hemen önceki adım olarak da bilinmektedir. Entegrasyon ise karşılıklı çok yönlü bir süreci ifade eden bir tür “kültürleşme uyum plan ve politikasıdır.”

Entegrasyon, Toplumsal Kabul Düzeyi ve Haklara Erişim

“Göç edenlerin en sık karşılaştıkları sorunlar eğitim, güvenlik, ekonomik, konut, sağlık ve kültürel bütünleşmedir (Bozkaya, 2021f).” Türkiye, tarih boyunca önemli ve büyük göçlere sahne olmuş günümüzde de dünyanın en çok göçmenin barındığı veya transit geçiş için kullandığı ülke haline gelmiştir. Buna sebep olan en büyük etkenlerden biri ise Suriye iç savaşının neden olduğu kitlesel göçlerdir. Geçici koruma statüsünde olan Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sayıları 4 milyon civarındadır [Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), 2022]. Ayrıca çoğunluğu Irak, Afganistan ve İran’dan Türkiye’ye gelerek uluslararası bir koruma arayan göçmenlerin sayıları ise 400 bin kişi civarındadır. Bu verilere göre Türkiye’deki toplam göçmen sayısının 4 milyondan fazla olduğu ve yaklaşık Türkiye nüfusunun %5’ini oluşturdukları görülmektedir (Erdoğan, 2019). Mevcut göçmen sayısının fazla olmasına rağmen Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)’nin göçmenler için önerdiği ve uluslararası standartlara göre uygulanabilir olan sadece üç kalıcı çözüm yolu bulunmaktadır. Bunlar, üçüncü bir ülkeye yerleştirme, evine gönüllü geri dönüş ve entegrasyon seçenekleridir. Göçmenleri üçüncü bir ülkeye yerleştirme; göçmenlerden yaşadıkları ülke içerisinde risk altında olan ve evine güvenli dönüş olanağı olmayan durumda olan ve çok sınırlı sayıda göçmen için var olan bir seçenektir. UNHCR verilerine göre, üçüncü ülkelere 2018 yılında önerilen 16.040 kişiden 8.980 kişi ancak üçüncü bir ülkeye yerleşebilmiştir. 2019 yılında önerilen 15.747 kişiden 10.268 kişi üçüncü bir ülkeye yerleşebilme olanağından yararlanabilmiştir (UNHCR, 2018; UNHCR 2019). Eve gönüllü dönüş seçeneği ise, göçmenleri ülkelerinden göçe zorlayan koşulların ortadan kalkması durumunda ve gönüllü olarak göçmenlerin kendi ülkelerine dönmek istemeleri durumunda mümkündür (Şimşek, 2019; UNHCR, 2018). Fakat günümüzde göçmenlerin geldikleri kaynak ülkelere bakıldığında ülkelerde barışın, huzurun ve ekonomik refahın şartlarının tesis edilemediği gibi şartların giderek daha da kötüleştiği görülmektedir. Bundan dolayı Türkiye’deki göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun Türkiye’de kalmaya devam edecekleri görülmektedir. Türkiye’de bulunan göçmenler için en geçerli olan seçeneğin entegrasyon olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte entegrasyon sürecinde de farklı engeller bulunmaktadır. Bunların başında göçmenlere yönelik yerel halktaki bazı olumsuz düşünce ve

önyargılar gelmektedir. “Ucuz ve kaçak iş gücü sağlamaları nedeniyle işsizliği artırıyorlar, kendilerine ayrıcalıklar tanınması beni rahatsız ediyor, ülkenin kısıtlı imkânlarını tüketiyorlar, bir kısmına vatandaşlık verilmesi beni rahatsız ediyor, kültürel olarak farklı olmaları nedeniyle huzursuzluk nedeni, suça meyilli olmaları nedeniyle sorun oluyorlar, toplum huzurunu kaçııyorlar, ülkenin milli kimliğine zarar veriyorlar” (Aydın vd., 2021) şeklindedir.

Türkiye eğilimleri araştırma raporuna göre yerel halkın göçmenlere dair memnuniyet oranının çok düşük olduğu tespit edilmiştir. 2018 yılında %13,7 düzeyinde olan Suriyeli göçmenlere yönelik memnuniyet oranı, 2019 yılında %12,9’a, 2020 yılında ise %8,2’ye kadar gerilemiştir (Aydın vd, 2019). Ayrıca 2019 tarihli Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması’nda göçmenlerin hayat şartlarının iyileştirilmesinin gerekli olduğunu düşünenlerin %3,6 oranında oldukları tespit edilmiştir (Aydın vd., 2019). KONDA araştırma ve danışmanlık şirketinin 2016 yılında yaptığı araştırmada da toplumun göçmenlerin uyumlarına dair bakış açısının olumsuz olduğu görülmektedir. Göçmenlere oturma izni, çalışma izni ve kamp dışında yaşama izni verilmesi konusunda göçmenlerin entegrasyonuna olumlu yaklaşım gösterenlerin sayısı toplumun sadece beşte biriyle sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte toplumun önemli bir kısmı da göçmenlerin ekonomi ve güvenlik açısından olumsuz düşünmektedir. Göçmenlerden dolayı ekonominin zarar gördüğü, iş imkanlarının azaldığı, kentlerdeki güvenlik ortamının kötüleştiği ve kültürel açıdan benzer olmadığımızı düşünenlerin toplumun dörtte üçünü oluşturduğu görülmüştür. Bu veriler ışığında toplumun genel olarak göçmenlerin entegrasyona bakışının olumsuz olduğu ve izlenen entegrasyon politikasının toplumda yeterli desteği görmediği belirtilmektedir (Aydın vd., 2021).

Erdoğan (2020)’nın yaptığı Suriyeliler Barometresi adlı araştırmada da toplumun göçmenlere karşı toplumsal kabul düzeyinin az olduğuna dair benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Nitekim Suriyeli göçmenlerin nerede yaşamaları gerekir sorusuna verilen yanıtlar, insanların göçmenlerle birlikte yaşamaya olumsuz yaklaştığını göstermiştir. Göçmenlerin istedikleri yerlerde yaşayabileceklerini düşünenler %5,3 ile eşit şekilde illere dağıtılmalarını düşünenler %5’tir. Bu iki düşüncede olanların toplamları %10,8 ile sınırlı kalırken, kendi ülkelerinde kurulacak güvenli bölgelerde yaşasın diyenlerin oranı %44,8 iken Türkiye’deki kamplarda yaşamalılar diyenler ise %15’tir. Türkiye’de kurulacak özel şehirlerde yaşamalılar diyenler %2,4 iken geri gönderilmeleri gerektiğini savunanlar ise %25’tir. Türkiye’den gönderilmeleri gerektiği yönündeki önerilerin %87,2 oranında toplum tarafından desteklendiği görülmüştür. Suriyeli göçmenlerle birlikte ve huzur içinde yaşanabileceğine inanlar %8,6, ülke ekonomisine faydalı olduklarını düşünenler %1,4, topluma kültürel açıdan bir zenginlik olduklarını düşünenler ise %1,3 gibi düşük bir oranda kalmıştır. Ayrıca

toplumun Suriyeli göçmenlerle birlikte yaşamaya hazır olmadığı, göçmenlere Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının verilmesi ile ilgili verdikleri cevaplarda da görülmüştür: Türk toplumun %76,5'inin göçmenlere kesinlikle vatandaşlık verilmemesi gerektiğini ve buna karşı olduğu, %18,7'sinin ise göçmenlere belirli koşullar içerisinde (eğitilmiş olma, dil bilme, Türkiye'de doğma, Türk kökenli olma, belirli bir süre ülkede yaşama, bir Türk vatandaşı ile evlenme gibi), %1,5'inin de koşulsuz olarak göçmenlere vatandaşlık verilmesi gerektiğini söyledikleri görülmüştür (Erdoğan, 2020). Bu gelişmeler ışığında “Suriyeliler de bu tepkileri görmekte ve istenmediklerine şahit olmaktadır. Bir kısmı bu konuda Türklere hak verirken bunun sebebinin sorun çıkaran Suriyeliler olduğu ve onların gönderilmesinin en doğru çözüm olacağını belirtirken bazılarının da şikâyet edilen konuların vatandaşlıkla gelecek yükümlülüklerle birlikte önlenebileceği düşüncesine sahip olduğu görülmektedir” (Gülyaşar, 2017).

Özatalay ve Doğuç (2019)'un *Türkiye'de Ayrımcılık Algısı* adlı çalışmalarında, göçmenlere yönelik “ayrımcılık hiç yaşanmamaktadır” diyenler %24,15 iken, “nadiren ve bazen yaşanıyor” diyenler %39,57, “çoğunlukla ve her zaman yaşanıyor” diyenlerin ise %36,28 oranında oldukları görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye'de göçmenlere yönelik ayrımcılığın yapıldığı toplumun üçte biri tarafından kabul edilmektedir. Bununla birlikte toplumsal alanda göçmenlere yönelik ayrımcılığın bir karşılığının olduğu görülmektedir. Bütün bu araştırma verileri ışığında, göçmenlerle ilgili toplumsal düşüncelerin olumsuz olduğu, toplumun göçmenleri toplumsal kabul düzeyinin çok düşük ve toplumun göçmenlerle bir arada yaşama ile ilgili tereddütlerinin olduğu görülmektedir. Entegrasyon sürecinde toplumun göçmenleri toplumsal kabul düzeyi dışında önemli olan başka bir konu ise Türkiye'de yaşayan göçmenlerin hak ve hizmetlere erişimleri konusudur. Ülkelerin göç politikalarının önemli bir kısmını entegrasyon bağlamında hak ve hizmetlere erişim konusu oluşturmaktadır. Türkiye'de yaşayan yabancıların neredeyse tamamının geçici koruma statüsünde veya uluslararası koruma başvurusu sahibi oldukları görülmektedir. Bu durum sağlıklı bir entegrasyon sürecini engelleyen etkenlerdendir. Bu bakımdan Türkiye'nin sağlıklı ve kapsamlı entegrasyon sürecinde belirli hak ve hizmetlere (eğitim, sağlık, çalışma gibi) erişimi olanaklı kılan alt düzeyde ve entegrasyona benzeyen politikaları uyguladığı belirtilmektedir (Şimşek, 2018). Türkiye'de yaşayan göçmenlerin belirli hak ve hizmetlere ne düzeyde erişebildikleri sorusu bu yüzden oldukça önemlidir. Çalışma kapsamında hak ve hizmetlerden eğitim konusuna değinilecektir.

Türkiye’de Göçmenlerin Eğitimi

Eğitim hakkı çocuk için en temel haklardan biridir. Eğitim, bireyleri ekonomik açıdan geliştirirken, sosyal, kültürel ve politik açıdan ise onlara iyi bir yol göstericidir. “Okuma yazma bilmeme çok ciddi sorunlara neden olmaktadır. Ülkelerin nüfus planlamasında, yoksulluğun önlenmesinde, kaliteli ve insanca yaşam sağlamasında eğitimin rolü son derece önemlidir” (UNICEF, 1999). Türkiye 1995 yılından itibaren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye taraf bir ülkedir. Bu sözleşme kapsamında yer alan eğitim hakkı, hiç kimsenin eğitim ve öğretim hakkından mahrum bırakılmayacağını ifade etmektedir (Human Rights Watch, 2015). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 42. Maddesi okulların din, dil, cinsiyet ve ırk ayrımı yapılmaksızın tüm insanlara açık olduğunu ve ilköğretimin tüm yurttaşlar için kamuya ait okullarda parasız ve zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk tüm çocukların eğitim hakkını teminat altına almaktadır. “Küçük yaşta eğitim alan çocukların, dünya görüşlerinin şekillenmesinde ve devlet tarafından verilen kimliklerin özümsemesinde eğitimin önemli bir görevi vardır (Bozkaya, 2021c).” Özellikle son yıllarda dünya genelinde artan göç hareketleri nedeniyle Birleşmiş Milletler’in hazırladığı raporlarda göçmen çocukların eğitim hakkına erişiminin yetersizliği göz önüne serilmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin 2019 tarihli Krizdeki Mülteci Eğitimi raporundaki verilere göre dünyada 18 yaş altı olan 7,1 milyon göçmen çocuğun 3,7 milyonu, yani yarısından fazlası eğitim imkânı bulamamaktadır (UNHCR, 2019). Dolayısıyla bu veriler dünyada göçmen çocukların en çok sayıda misafir edildiği Türkiye’yi doğrudan ilgilendirmektedir. Türkiye’de 2018 yılı verilerine göre 5-17 yaşlar arası eğitim çağında bulunan yaklaşık 1 milyon 235 bin göçmen öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerden yaklaşık 1 milyon 47 bini ise Suriyeli göçmen çocuklardan oluşmaktadır. Türkiye’de bulunan Suriyelilerin yaklaşık %29’una denk gelen bu sayı oldukça fazladır. Fakat Türkiye’de bulunan tüm göçmen çocukların eğitim olanaklarına erişebildikleri söylenemez (Erdoğan & Çorabatır, 2019). Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) verilerine göre eğitim çağında bulunan ve eğitim olanağı bulan göçmen öğrencilerin oranı sadece %59,3’tür. Bu oran okul çağındaki göçmen öğrencilerin 732.072’sini oluşturmaktadır. Okul imkânı bulan göçmen öğrencilerin 534.922’si devlet okullarında öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerin 478.221’i Suriyeli, 56.701’i Iraklıdır. Geçici Eğitim Merkezleri (GEM)’de 90.512 Suriyeli göçmen öğrenci; açık okullarda 17.624 göçmen öğrenci olmak üzere toplam sayının %61,39’u okullaşma ve eğitim imkânından faydalanabilmiştir. Bu oran 643.058 göçmen öğrenciye denk gelmektedir (MEB, 2019). 2020 yılına kadar hizmet veren geçici koruma altındaki yabancı uyruklu öğrencilerin kamuya ait okullarda aldıkları eğitimlerde Türkçe müfredat uygulanmıştır (TBMM, 2018). GEM’lerde ise

Türkçe öğretimi ile Arapça müfredat birlikte uygulanmıştır. 2014 ile 2020 yılları arası açık kalan GEM'ler bu bakımdan Suriyeli göçmen çocukların eğitilmelerinde önemli bir işlev üstlenmiştir. Ancak müfredatın Arapça olması, denklik için ibraz edilen karne ve diplomalarla ilgili belirsizlikler, gönüllü eğiticilerin (öğretmenlerin) kalitesi, öğrencilerin devamsızlıkları, bir ülkede iki (paralel) eğitim sisteminin oluşma riski, bu sürecin kalıcılığa dönme riski gibi nedenlerle ve fiziki olanakları da yetersiz olan GEM'ler, 2018 yılında kademeli olarak kapatılmaya başlanmıştır. Bu süreç 2020 yılında tamamlanarak bu merkezlerde öğrenim gören göçmen öğrenciler 2018-2020 yılları arası kamuya ait okullara geçişleri sağlanmıştır. Göçmen çocukların kısa süreliğine eğitim ihtiyacını karşılamak için kurulan GEM'lerin sayısı Mart 2017'de 432 iken, 2018 yılı sonunda sayıları 211'e kadar düşürülmüştür (MEB, 2019).

Türkiye'de göçmen çocukların eğitim olanaklarına erişimleri için gösterilen bütün bu çabaya rağmen okula erişim oranıyla ilgili istenen hedefe ulaşamadığı ve Suriye kökenli olmayan göçmen çocuklar ile beraber toplamda ancak 500 bin civarında göçmen çocuğun eğitime erişim imkânı yakalayabildiği görülmektedir (Erdoğan, 2019; Erdoğan ve Çorabatır, 2019). Dolayısıyla eğitime erişim; dil engeli, bilgi eksikliği, ekonomik zorluklar, oturma izni alamama gibi nedenlerle okula gidemeyen göçmen çocuklar ile tercihen okula gitmek istemeyen göçmen çocukların bir an önce okula erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Çünkü göçmenlerin eğitimi toplumsal uyumun sağlanmasında ve göçmen kayıp bir nesil olmaması için oldukça önemlidir (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2018; MEB, 2019).

"Türkiye'de milli eğitim sisteminin genel amacı, "iyi vatandaşlar" yetiştirmektir. Özellikle bu amacın gerçekleşmesinde okullara büyük sorumluluklar düşmektedir (Bozkaya, 2021d)." Göçmen çocukların kayıp nesil olarak ortaya çıkması, uzun vadede toplumsal uyum ya da entegrasyon sürecinde bazı sorunları beraberinde getirecektir. Bu sebeple göçmen çocukların eğitime erişim olanaklarının sağlanması, okullardaki fiziki olanakların geliştirilmesi için uluslararası yardımlara başvurmak gibi tedbirlere başvurulması büyük önem taşımaktadır (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2018). Ayrıca göçmen çocukların eğitime erişim olanaklarının iyileştirilmesi ile göçmen çocukların okul başarısı ve yerel halkın tereddütlerinin giderilmesi için bazı tedbirler alınmasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu süreçte yerel çocukların eğitimi ve yerel toplumun tüm hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulması da son derece önemlidir (Erdoğan ve Çorabatır, 2019; Kamu Denetçiliği Kurumu, 2018). Bütün bunlarla birlikte eğitime erişim imkânlarının dışında halk eğitim merkezleri tarafından yürütülen eğitimlerle de göçmenlerin yaygın eğitim kapsamındaki faaliyetlere katılımları da sağlanmaktadır. 2014-2018 yılları arası yaygın eğitim faaliyetlerine ve mesleki-teknik içerikli kurslara toplam 400 bin civarında göçmenin katıldığı MEB verilerinden görülmüştür. Bu kurslar

göçmenlerin topluma sosyal uyumlarının sağlanmasında oldukça faydalıdır. Ancak bu kurslarda göçmenlerin, verilen bu eğitimleri aldıktan sonra öğrendikleri meslekleri icra edebilecekleri alan da oldukça kısıtlıdır. Bu yüzden dil öğretimini hedefleyen kurslar dışında düzenlenecek olan kursların, üretimi ve istihdamı hedefleyen ve yereldeki istihdam imkânlarını olumsuz etkilemeyecek şekilde planlanmalıdır (Erdoğan ve Çorabatır, 2019; MEB, 2019).

Sonuç ve Değerlendirme

Uluslararası normlar kapsamında göçmenlerin evlerine güvenli bir dönüş imkânı oluşmadığından, diğer ülkelere yerleşmenin oldukça düşük seyretmesi ve göçmenlerin büyük çoğunluğunun Türkiye’de yaşamaya devam etmek istemeleri nedeniyle en gerçekçi seçeneğin sosyal uyum veya entegrasyon olduğu görülmektedir. Ancak bu süreçte bazı zorluklar vardır. Bunların ilki, göçmenlere yönelik olumsuz toplumsal kanaat ve toplumun göçmenleri kabul düzeyinin düşük olmasıdır. İkincisi de Türkiye’nin göçmenleri geçici olarak görmesi ve bu yüzden detaylı bir entegrasyon politikası yerine sadece bazı hizmetlerin erişimine olanak veren entegrasyona da benzeyen bir uyum politikası uygulamasıdır. Bunun sebepleri ise Türkiye’nin mevcut olanakları, yasal mevzuatı, yasal uygulamaları ve göç yönetimi olarak ifade edilebilir. Ayrıca entegrasyon ile birlikte göçmenlerin hak ve hizmetlere erişimi ise göç politikalarında önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Bu bakımdan göçmenlerin bazı hak ve hizmetlere erişiminde yaşanan sorunların başında gelen eğitime erişim sorunu, entegrasyon açısından önemli bir yere sahiptir.

Göçmen çocukların eğitiminde gösterilen bütün çabaya rağmen istenilen sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Türkiye’de toplam 500 bin civarında göçmen çocuğun eğitim hizmetini elde edemedikleri görülmektedir. Bunun sebeplerinin başında göçmenlerin eğitim hizmetine erişimdeki bilgi eksikliklerinin olduğu görülmektedir. Bunun çözümü olarak da göçmenlerin ailelerine yönelik eğitimi gerekliliğine dair bilgilendirici kılavuzlar ya da seminerler (iki dilde olmak kaydıyla) yapılabilir. Ayrıca dil engeli, ekonomik zorluklar, kayıt altında olmamaları, okuduğu şehirde ikamet etme zorunlulukları, maruz kaldıkları akran zorbalığı, dışlanma, öğretmenlerin ve yöneticilerin göçmen çocuklar ile ilgili bilgi ve deneyimlerindeki eksiklik, okula tercihen gitmemek, ileriki yıllarda farklı nedenlerle okulu bırakmalarının yaygınlaşması, okullardaki fiziki yetersizlikler de öne çıkmaktadır. Bu yüzden göçmen çocukların kayıp nesil olmaması ve göçmenlerin entegrasyon sürecinin sağlıklı ilerleyebilmesi için eğitime erişimlerinin desteklenmesi, okulların fiziki olanaklarının artırılması, farkındalık çalışmaları ve toplumun göçmenlerin eğitim başarıları ile ilgili tereddütlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bütün bu

çalışmalar, toplumda ileride göçmenlerden kaynaklanacak olumsuzlukların azaltılmasında etkili olacaktır.

Son olarak göçmenlere verilecek nitelikli mesleki-teknik eğitimin ve faaliyetlerinin ekonomideki ihtiyaçlara dikkat edilmeden ve analizlere dayandırılmadan yapılması, göçmenlere sunulan olanakların verimli kullanılmadığını göstermektedir. Göçmenlere verilen eğitimlerin üretime ve istihdama dönük ve gerçekçi hedefleri buldurması, olumlu sonuçlar alınmasında etkili olacaktır.

Bozkaya (2021b) yaptığı çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış ve “Türkiye’de yaşayan farklı kültürel yapıdaki öğrencilerin dışlanmışlık hissi içinde olmamaları adına öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının çok kültürlülük olgusu hakkında bilgilendirilmeleri için seminerler düzenlenmelidir.” önerisinde bulunmuştur. Özellikle de mültecilerin yoğunlukta yaşadığı şehirlerde görev yapan öğretmen ve idarecilere göç olgusuna yönelik bilgilendirici eğitimler yapılmalı. Göçün zorluğunu hiç yaşamamış bir neslin insanların o insanların durumunu, bu alanda çalışmaları olan alanın uzmanı sosyolog ve psikologlardan destek alarak anlamaya çalışması da yararlı bir çalışma olabilir. “Ayrıca bununla birlikte göçmen çocukların Türk eğitim sistemine kısa, orta ve uzun vadeli etkileri, göçmen öğrencilerin Türkiye’nin geleceğindeki yeri, göç ve göçmenlere daha geniş açıdan bakan öğretim programı revizyonları yapılmalı mıdır? gibi konularda araştırmaların yapılması faydalı olacaktır. Çünkü bu konu Türkiye’nin geleceğini doğrudan ilgilendiren bir durum olarak değerlendirilmektedir (Bozkaya, 2021e).” İnsanlar ile ilgili her konuyu etkileme potansiyeli olan bir kavram olan göç, her zaman farklı yönleri ile ele alınmayı gerektiren bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte etkilerinin önceden öngörülememesi, göçün daha sonradan üstesinden gelinmesi zor bir sorun olmasına zemin hazırlayacaktır (Borjas, 1994). Bu bağlamda iyi yönetilebilen göç süreci göçmenlerin yaşadıkları sosyal uyum sorunlarının aşılmasında ve göçmenlere iyi bir ekonomik ortam oluşturmada önemli işlevler üstlenecektir.

Kaynakça

- Aydın, M., Akgül Açıkmeşe, S., Çelikpala, M., Özel, S., Dizdaroğlu, C. ve Kösen, M. G. (2019). *Türk dış politikası kamuoyu algıları araştırması*. İstanbul: Türkiye Çalışmaları Merkezi-Kadir Has Üniversitesi. <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2019.pdf> adresinden erişildi.
- Aydın, M., Çelikpala, M., Yeldan, E., Güvenç, M., Zaim, O. Z., Baybars Hawks, B., Tıgılı, S. D. (2021). *Kantitatif araştırma raporu: Türkiye siyasi sosyal eğilimler araştırması 2020*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Grubu, Akademetre ve Global Akademi.
- Borjas, George J. (1994). The economics of immigration, American Economic Association, 32(4), p. 1667- 1717
- Bozkaya, H. (2020). Çokkültürlü sınıf ortamı ve aidiyet. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 245-271. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karefad/issue/57785/823536>
- Bozkaya, H. (2021a). Sosyal bilgiler dersinde güncel konuların ele alınması ve göçmen öğrencilerin toplumsal uyumları. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(7), 89-101. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atlas/issue/63154/926727>
- Bozkaya, H. (2021b). The effect of social studies lessons on citizenship perceptions of 7th grade Syrian immigrant students. In: *Education Quarterly Reviews*, 4(3), p.356-367. DOI: 10.31014/aior.1993.04.03.344
- Bozkaya, H. (2021c). Teachers' views on citizenship subjects within the context of social studies literacy regarding identity formation and acquisition of citizenship awareness of immigrant students" *International Journal of Education and Literacy Studies (IJELS)* 9(4). 82-92 DOI: <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.9n.4p.82>
- Bozkaya, H. (2021d). Sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi. *HAFIZA*, 3(1), 92-106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hafizadergisi/issue/64239/935786>
- Bozkaya, H. (2021e). Göç ve göçmenlerin eğitimi ile ilgili Türkiye'deki doktora tezlerinin incelenmesi: bir içerik analizi çalışması. *Milli Eğitim Dergisi* Türkiye'de ve Dünyada Göçmen Eğitimi, 1013-1030. DOI: 10.37669/milliegitim.
- Bozkaya, H. (2021f). *Çocuk hakları ve göçmen çocukların eğitimi*. Ankara: Sonçağ Akademi

- Büyükikiz, K, K & Çangal, Ö. (2016) Suriyeli misafir öğrencilere Türkçe öğretimi projesi üzerine bir değerlendirme, Gaziantep, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), s.1427.
- Eisenstadt, S. N. (1953). Analysis of patterns of immigration and absorption of immigrants. *Population Studies*, 7(2), 167-180. DOI:10.1080/00324728.1953.10415301
- Erder, S. (2006). *Refah toplumunda getto*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli mülteciler*. Ankara: Konrad Adenauer Stiftung. <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/T%C3%BCrkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/af9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> adresinden erişildi.
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Erdoğan, M. M. ve Çorabatır, M. (2019). *Suriyeli mülteci nüfusunun demografik gelişimi, Türkiye'deki eğitim, istihdam ve belediye hizmetlerine yakın gelecekte olası etkileri*. Udra Programme Research Panel (s.59). Ankara. https://igamder.org/uploads/belgeler/QUDRA_TURKEY%20RESEARCHREPORT_TR.pdf adresinden erişildi.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- GİGM: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2022), *Göç istatistikleri: Geçici koruma*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişildi.
- Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve vatandaşlık: Yerel halk ve suriyeli sığınmacılar üzerine bir değerlendirme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 678-705. DOI: 10.26466/opus.341263
- Human Rights Watch. (2015). *Preventing a lost generation: Turkey/"when picture my future, see nothing" barriers to education for Syrian refugee children in Turkey*. https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1115_report_cover_web.pdf adresinden erişildi.
- International Organizatın for Migration (IOM). (2009). *Göç terimleri sözlüğü*, (Ed: Bülent Çiçekli). İstanbul: IOM Yayınları.

- International Organization for Migration (IOM). (2018). *MCOF: Göç krizi operasyonel çerçevesi (2018-2019)*. https://turkey.iom.int/sites/default/files/sitreps/MCOF_TR.pdf adresinden erişildi.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde göç hareketleri. O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (s. 249-268). İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları.
- Kamu Denetçiliği Kurumu (2018). *Türkiye’deki Suriyeliler özel rapor*. Ankara. https://www.ombudsman.gov.tr/suriyeliler/ozel_rapor.pdf adresinden erişildi.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830-1914): Demografik ve sosyal özellikleri*. (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kearney, M. (1986). From the invisible hand to visible feet: Anthropological studies of migration and development. *Annual Review of Anthropology*, 15, 331-361.
- KONDA. (2016). *KONDA Barometresi: Suriyeli sığınmacılara bakış*. KONDA Araştırma ve Danışmanlık. https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/11/1602_Barometre62_SURIYELI_SIGINMACILAR.pdf adresinden erişildi.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57. doi:10.2307/2060063
- Levent, F & Çayak, S. (2017) Türkiye’deki Suriyeli öğrencilerin eğitime yönelik okul yöneticilerinin görüşleri, İstanbul, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 21-46.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2019). Ülkemizdeki tüm yabancı öğrenci sayıları/yıllara göre ülkemizde eğitime erişimi sağlanan Suriyeli öğrenci sayısı. 06 Şubat 2022 tarihinde https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_06/26115239_14_Haziran__2019_YNTERNET_SUNUUU_.pdf adresinden erişildi.
- Moralı, G. (2018) Suriyeli mülteci çocuklara Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan sorunlar, Kayseri, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), s.1440.
- Mutluer, M. (2003). *Uluslararası göçler ve Türkiye: Kuramsal ve ampirik bir alan araştırması: Denizli/Tavas*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Ozankaya, Ö. (1984). *Toplumbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları.

- Özatalay, C. ve Doğuç, S. (2019). *Türkiye’de ayrımcılık algısı türleri failleri boyutları* (s.35). İstanbul: Eşit Haklar İçin İzleme Derneği. https://www.esihaklar.org/wp-content/uploads/2021/12/Turkiyede-ayrimcilik-algisi-TR_v2.pdf adresinden erişildi.
- Sinha, V. N. P. & Atallah, Md. (1987). *Migration: An interdisciplinary approach*. Delhi: Seema Publications.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye’deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 367-392.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye’de mülteci entegrasyonu: Zorlukları ve olanakları. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187. doi:10.30784/epfad.596262
- Taştan, C & vd. (2016) Uluslararası Kitleli Göçler ve Türkiye’deki Suriyeliler’, *I. Uluslararası Göç ve Güvenlik Konferansı*, Ankara, s.18.
- TBMM. (2018). *Göç ve uyum raporu*. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf adresinden erişildi.
- UNHCR. (2018). Turkey: Operational update 2018 highlights. 6 Şubat 2021 tarihinde <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2019/02/UNHCR-Turkey-Operational-Highlights-2018-Final.pdf> adresinden erişildi.
- UNHCR. (2019). *Stepping up: Refugee education In crisis* (s. 55). Geneva. <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/71299> adresinden erişildi.
- UNHCR. (2021). *Global trends: Forced displacement in 2020*. <https://www.unhcr.org/60b638e37/unhcr-global-trends-2020> adresinden erişildi.
- UNICEF. (1999). *Dünya çocuklarının durumu*. Ankara: UNICEF Türkiye Temsilciliği Yayınları.
- Zelinsky, W. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 61(2), 219-249.

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Haklara Sahip Olma Hakkı Evrensel İnsan Haklarına İzin Verir mi?

Ahmet Kadir Uslu*

Öz

Yakın geçmişin ve günümüzün en popüler tartışmalarının başında hiç kuşku yok ki insan hakları gelmektedir. İnsan hakları, bu dünyayı daha iyi bir yer hâline getirmek ve her bir bireyin (milliyetine bakılmaksızın) onurunun uluslararası bağlamda güvence altına alındığı bir dünya yaratma amacı üzerine kurulu bir idealdir. Peki böyle bir dünya mümkün müdür? Eğer mümkün değilse, bunun sebebini insan haklarının gerçek dışı ya da ütopyik olmasında mı aramalıyız, yoksa insanların kendisinde mi aramalıyız? Başka bir ifadeyle belirtecek olursak, dünyadaki herkesi kapsayacak evrensel insan haklarından söz etmek mümkün müdür? Hannah Arendt'e göre böyle bir dünya düzeni mümkün değildir. Bunun sebebi ise Arendt'e göre, insan hakları bildirisinin tamamıyla soyut bir insanı ele almış olmasıdır. Çünkü ona göre, siyasi bir oluşumdan bağımsız, sadece insan olmaktan kaynaklı bir insan hakkı (doğal hak) mevcut değildir. Bu bağlamda bu yazının ana amacı, Arendt'in insan hakları konusundaki bu genel görüşlerini eleştirel bir gözle ele almaktır. Sonrasında ise Arendt'in bu eleştirilerinden yola çıkarak evrensel insan haklarının mümkün olup olmayacağı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İnsan, İnsan Hakları, Hannah Arendt, Doğal Hak, Haymatlos.*

* Araştırma Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Çankırı/Türkiye, ahmetkadiruslu@karatekin.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 22.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 17.04.2022

Türü: Araştırma Makalesi

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

CANKIRI KARATEKIN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

Does The Right To Have Rights Allow Universal Human Rights?

Ahmet Kadir Uslu*

Abstract

In the last decades and nowadays, human rights is certainly one of the most popular discussions. Human rights declaration is an ideal that aims to make this world a better place and to secure every human's honor (without looking his nationality) by laws internationally. But is it possible to create a world like this? If it is not possible, should we seek it the reason that human rights are unrealistic and utopian, or should we seek people themselves? That is to say, is it possible to talk about universal human rights that cover every part of the world? According to Hannah Arendt, such a world order is not possible. Arendt asserts that it is not possible because the human rights declaration has completely dealt with an abstract person. For Arendt, there is no natural human right that is independent of political formation. In this respect, the main purpose of this paper is to critically discuss Arendt's general views on human rights. Then, whether universal human rights will be possible will arise from these criticisms of Arendt.

Keywords: Human, Human Rights, Hannah Arendt, Natural Right, Stateless

*Research Assistant, Çankırı Karatekin University, Department of Philosophy, Çankırı/Turkey, ahmetkadiruslu@karatekin.edu.tr

Received:22.02.2022

Accepted:17.04.2022

Type: Research

Haklara Sahip Olma Hakkı Evrensel İnsan Haklarına İzin Verir mi?

Yakın geçmişin ve günümüzün en popüler tartışmalarından bir tanesi, hiç kuşku yok ki insan haklarıdır. İnsan hakları denilince genellikle insanların aklına "en üstün ahlak ilkeleri ve siyasi idealler" gelmektedir. İnsan hakları programı, bu dünyayı daha yaşanabilir bir yer haline getirmek ve her bireyin (milliyeti ne olursa olsun) onurunun uluslararası bağlamda güvence altına alındığı bir dünya yaratma amacı üzerine kurulu bir idealdir. Bu ideal, ulus devlet anlayışının, kendisini uluslararası hukukun hakimiyetine teslim ederek ülkeler arasındaki sınırların aşılmasını talep eder ve aynı zamanda kötü şartlar altında yaşayan insanlara daha iyi bir yaşam vaat eder. (Moyn, 2017). Peki böyle bir dünya mümkün müdür? Şimdiye kadar edindiğimiz tecrübelerle bakarsak böyle bir dünya pek mümkün gözüküyor. Fakat bunun sebebini insan hakları dediğimiz şeyin gerçek dışı ya da ütöpik olmasında mı, yoksa insanların kendisinde mi aramalıyız?

Tabii ki insan hakları dediğimiz şey oldukça çetrefil, üzerinde çokça düşünülmesi gereken ve siyasal açıdan önemli sonuçları içerisinde barındıran bir alandır. Costas Douzinas'ın (2007) da belirttiği gibi bu konuda yaşanan kafa karışıklıkları, insan hakları kavramının semiyotik ve semantik esnekliğinden kaynaklanmaktadır. İnsan hakları terimi zayıf ve yetersiz bir tanımlamadır. Çünkü terim semantik olarak birbirinden farklı, hatta birbiriyle çelişen birçok pratik ve söylemi içermektedir. Doğal olarak bu konu hakkında kesin yargılara varmak ve insan haklarını tek bir teoriyle açıklamak da pek mümkün ve sağlıklı gözükmemektedir. Örneğin İonna Kuçuradi, insan haklarının korunması sorununu *felsefi*, *etik*, ve *siyasal* olmak üzere üç farklı açıdan değerlendirmektedir. Ona göre bu sorun *felsefi* bir sorundur, çünkü insan hakları kavramının daha anlaşılır ve açık bir düzeye kavuşturulması gerekmektedir. *Etik* bir sorundur, çünkü günlük yaşamda bu haklara saygı gösteren ve hayatını ona göre idame ettiren ya da bu hakları görmezden gelip çiğneyen, tek tek bireylerdir. Son olarak *siyasal* bir sorundur, çünkü bu hakların korunması ve bireylerin insan olarak kendilerini gerçekleştirmelerini sağlamak doğrudan ya da dolaylı olarak devletin görevidir (Kuçuradi, 2016). Bu nedenle, ancak üzerinde tartışarak insan haklarını korunmasına yardımcı olabilir ve onu bulunduğu konumdan daha iyi bir yere getirebiliriz.

Diğer yandan tarihsel olarak bakacak olursak, 18. yüzyıldan sonra insan haklarının yeniden tartışma konusu olmasının başlıca sebeplerinden biri, 20. yüzyılın büyük savaşlarla geçmesi ve bunun sonucunda büyük bir artış gösteren kitlesel mültecilik ve kitlesel devletsiz halklar olgusudur.

Hannah Arendt, mültecilerin ve devletsiz halkların sayısındaki artışla birlikte insan haklarının geleneksel kavranışındaki çarpıcı dönüşümü fark eden ilk kişidir. İnsan haklarını siyasal bakımdan sistematik bir biçimde ilk eleştiren de yine Arendt olmuştur (Çelebi, 2009). Bu yazının ana temasını da Arendt'in insan hakları konusundaki eleştirileri oluşturacaktır. Arendt'in eleştirileriyle bağlantılı olarak evrensel nitelikte bir insan haklarının mümkün olup olmadığı tartışması da bu yazının diğer önemli kısmını teşkil etmektedir.

Peki nedir insan hakları? Örneğin Kuçuradi'ye göre insan hakları herşeyden önce bir fikir, bir düşüncedir:

"İnsanlar, insan oldukları için -tavuk ya da fil olmadıkları için-, yani bazı özellikleri ve doğal olanakları olan insan türünün üyeleri oldukları için -yedğimiz ekmeği yapmış, her an kullandığımız elektriğin çeşitli kullanımlarını bulmuş, bazılarımızın okuduğu *Küçük Prensi* yazmış, hakkaniyet düşüncesini getirmiş, *ombutsman* kurumunu kurmuş bir türün üyeleri oldukları için — özel bir muamele görmeleri gerektiği düşüncesi" (Kuçuradi, 2016, s. 56-57).

Kısacası insan haklarına, insanlar diğer canlılardan farklı olarak akıl ve vicdanla donatılmış oldukları ve bu özelliklerini kendi olanaklarını gerçekleştirebilmeleri için kullanabilmek adına gerekli olan şartların korunması gerektiği fikri üzerine varılan anlaşma ve kurallar bütünü diyebiliriz.

Fransız devrimi sonrası hakların ikiye ayrıldığı gözlenmiştir. Birincisi, herhangi bir siyasi alana ya da düşünceye ait olmayı zorunlu kılmayan, o zamanın tabiriyle doğal haklardır. İkincisi ise siyasal bir birlikteliğe ya da devlete ait olunması sonucu elde edilen haklardır. Örneğin, insan hakları ilk kez tarihten ve tarihin toplumun belli kesimlerine sağladığı ayrıcalıklardan bağımsız olduğu kabul edilerek ilan edilmiştir. Bu bağımsız oluş, başından beri belirsiz bir doğaya sahip olan insan onurunun keşfedilmesini sağlamıştır. Doğal hak kavramı, tarihsel süreçte edinilen hakların yerini almış, aynı şekilde doğa da tarihten daha ön plana çıkmış ve üstü kapalı bir biçimde doğanın insan özüne her şeyden daha yakın olduğu vurgulanmıştır (Arendt, 2016).

1789'da ilan edilen *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* de yalnızca bir siyasi alana ait olan yurttaşların haklarına değil, insanın yalnızca insan olduğu için sahip olması gerektiği evrensel haklara da değinir (Çelebi, 2009). Arendt'e göre bu andan sonra "Yasa'nın kaynağı, Tanrının buyruğu ya da tarihin töreleri değil, İnsan olacaktır" (Arendt, 2016, s. 293). Bu bağlamda hem *Amerikan Haklar Bildirgesi*'nde hem de *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nde insanın doğuştan gelen doğal hakları olduğu öne

sürülmüş ve bu hakların yurttaş olmaktan kaynaklı hakları öncelediği vurgulanmıştır. Arendt'in deyimiyile:

"İnsan Haklarının "devredilemez", başka yasalara ya da haklara indirgenemez ve onlardan çıkarsanamaz olduğu vaz'edildiğinden, onların yerleşmesinde hiçbir otoriteye başvurulmadı; nihai amacı kadar kaynağı da İnsanın kendisiydi. Öte yandan, bütün yasaların ona dayandığı varsayıldığından, insan haklarını korumak için özel bir yasanın gerekmediğine hükmedildi. Siyasi yönetimle ilgili konularda tek hükümranın halk olması gibi, insan da yasalarla ilgili konularda tek hükümran olarak boy gösterdi. Hükümdarın egemenliğinden farklı olarak halkın hükümranlığı, Tanrının bir lütfu olarak değil, İnsan adına vazedildi, o nedenle insanın "devredilemez" haklarının garantisini kendi başına bulacağı ve halkın egemen öz yönetim hakkının devredilemez bir parçası haline geleceği son derece doğal olarak bekleniyordu" (Arendt, 2016, s. 294).

Kısacası insanı merkezine alan doğal haklar diğer haklardan farklı olarak zaman içerisinde ortaya çıkmış ya da herhangi bir güç tarafından verilmiş haklar olmayıp, soyut mahiyetteki haklardır.

Tabii ki bu soyut ya da doğal hak kavramı oldukça tartışma yaratmış olup, böyle bir hakkın mevcut olup olmadığı konusunda düşünürler arasında fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Örneğin Arendt'in de *Totalitarizmin Kaynakları 2* adlı kitabında yer verdiği gibi, Edmund Burke der ki: "sahip olduğumuz haklar, 'ulusun için'den doğarlar, öyle ki hukukun kaynağı olarak, ne doğal hukuka ne ilahi buyruğa ne de Robespierre'in 'insan ırkı', 'dünya egemenliği' gibi insanlıkla ilgili herhangi bir tür kavramlaştırmaya ihtiyaç vardır" (Arendt, 2016, s. 309). Yine başka bir yerde Arendt (2016), Burke'ün bu doğal ve devredilemez denilen hakların olsa olsa 'çıplak vahşinin hakkı'nı olumlayabileceğini, haliyle uygar ve medeni dediğimiz ulusları vahşilik derecesine düşüreceği korkusunu dile getirdiğini vurgular.

Birleşmiş Milletler Antlaşması da insan haklarının tüm devletleri kapsayacak şekilde koruma altına alınmasını dile getirmiş, daha sonra İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'yle birlikte teoride de olsa bütün bireyler evrensel hukuk anlayışının öznelere haline gelmiş ve dünya vatandaşı olmuşlardır. Başka bir deyişle, her birey ait olduğu devlete karşı hak talep etme şansına sahip olmuştur. 18. yüzyılın en önemli filozoflarından biri olan Immanuel Kant da "Ebedi Barış" adlı yazısında buna benzer şekilde kozmopolit bir hak öğretisini dile getirmiştir. Günümüz insan hakları anlayışının da bu kozmopolit ya da evrenselci düşüncenin modern ve geliştirilmiş versiyonu olduğu söylenebilir.

Arendt ise Burke gibi bu evrenselci bakış açısını eleştirmiş ve dünyadaki herkesi kapsayacak bir insan anlayışının olamayacağını

vurgulamıştır. Ona göre 1948'de yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de felsefi bakımdan saçma ve siyasi bakımdan ayakları yere basmayan iddialar ortaya koymuştur. Arendt, bu bildirgenin en büyük sorununun gerçekçi olmamasında yattığını belirtir. Ona göre haklar insanın niteliklerine içkin değildir, birey ya da özne dediğimiz şey ancak insanların birlikte ortak bir alan oluşturdukları anda oluşur.

Kısacası haklar, ortak yaşam alanında bireylerin birbirlerine yasalar aracılığıyla garanti ettikleri oluşumlardır. Bu durumda, herhangi bir devlete ait olmayan haymatlosların ya da mültecilerin bir araya gelerek kendi haklarını talep etme ihtimalleri bulunmamaktadır.¹ Bu nedenle Arendt'e göre ilk sahip olunması gereken ve diğerlerini önceleyen hak, siyasal bir topluluğun var olma hakkıdır. Diğer bir ifadeyle, siyasal bir oluşumun ortak kararları doğrultusunda siyasi eylemde bulunma hakkı olan bu hak, diğer haklar gibi hukuki zemine dayalı olmayıp temel bir haktır (Çelebi, 2009). Arendt buna kısaca "haklara sahip olma hakkı" demiştir. Böyle bir hakkın varlığının farkına nasıl vardığını Arendt şöyle açıklar:

"Giderek, haklara sahip olmak diye bir hakkın (ve bu, kişinin, eylemlerine ve görüşlerine göre yargılandığı bir çerçevede yaşaması anlamına gelmektedir) ve bir tür örgütlü topluluğun üyesi olmak gibi bir hakkın varlığının, ancak yeni bir küresel siyasi durum nedeniyle bu hakları yitirmiş ve yeniden kazanması da olanaksız milyonlarca insan ortaya çıktığında farkına vardık" (Arendt, 2016, s. 304).

Arendt'in burada bahsettiği küresel siyasi durumdan kasıt, I. ve II. Dünya Savaşları ve bu savaşlar sonucu yaşanan kitlesel mülteci ve göç olgusudur. Arendt'e göre bu zamanda ulus devlet anlayışı tamamen çökmüştür. Çünkü o zamanın devletleri kendi toprak parçasında yaşayan herkesi yurttaş ya da vatandaş olarak kabul etmeyi reddetmiş, hatta bu tavırlarını vatandaşlıktan çıkarma sürgüne gönderme gibi yollarla bir ileri boyuta taşımışlardır. Bu da insan haklarının sonunu getirmiştir, çünkü Arendt yurttaşlık hakkı elinden alınan bireyin aynı zamanda insan haklarını da yitirdiğini söyler.

Arendt'e göre hak-sızların yitirdikleri ilk şey vatanları olmuştur, ki bu da onların içine doğmuş oldukları ve bu dünyada kendileri için meydana getirmiş oldukları toplumsal dokunun yitirilmesi anlamına geliyordu. Bu

¹ Hukuk zanaatının, "-devletsiz birinin durumunu, ulusal bir kimliğinin bulunmaması olarak tanımlarken; bir mültecinin durumu, diplomatik korumasını yitirmiş olmasıyla belirlenir" diyerek- devletsiz kişiyle mülteci arasında fark gözeterek sorunu basitleştirmeye yönelik sayısız girişimi, "bütün mültecilerin pratik olarak devletsiz" oldukları gerçeği karşısında daima yenilgiye uğramıştır (Arendt, 2016, s. 277-278).

içler acısı durum daha önce yaşananlara benzemiyordu, çünkü tarihte belirli sebeplerden dolayı zorunlu göçler ve anavatanın yitirilmesi gibi hadiseler olmuştu. Fakat daha önce yaşanmamış olan şey, yeni bir yurt bulmanın imkansız hale gelmesiydi. Çok kısa bir süre içerisinde yeryüzünde göçmenlerin ve mültecilerin büyük sorunlarla karşılaşmadan yerleşebilecekleri tek bir yurt, yeniden kendilerine ait siyasi bir topluluk oluşturabilecekleri tek bir yer kalmamıştı. İşin üzücü kısmı bu sorunun ekonomik sebeplerden dolayı olmaması, tamamen siyasi örgütlenme sonucu ortaya çıkmasıydı (Arendt, 2016).

Hak-sızların yitirdikleri ikinci şey ise, bir devlet tarafından korunmaları olmuştur. Bu da sadece kendi devletlerindeki değil, dünyanın herhangi bir yerindeki yasal konumlarını kaybetmeleri demektir. Uluslararası anlaşmalar sayesinde bir birey dünyanın neresine giderse gitsin yasal statüsünü de beraberinde götürüyordu, fakat bu haktan hak-sızların yararlanması mümkün değildi (Arendt, 2016).

Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları/2* adlı kitabında bu hiçbir yere kabul edilmeyen ve hiçbir yerde asimile olmayı başaramayan göçmen gruplarla ilgili şöyle der: "Anayurtlarından ayrıldıklarında artık yurtsuzdular; devletlerini bıraktıklarında artık devletsizdiler; insan haklarından yoksun bırakıldıklarında artık haksızdılar, yeryüzünün posasıydılar" (Arendt, 2016, s. 256). Bu insanların yeryüzünün posası olduklarının en büyük kanıtı o zamanın yahudileridir.² Bir yerde Arendt yahudilerle ilgili şunları söyler:

"Zalimin, yeryüzünün posası olarak tayin ettiği kimseler-Yahudiler, Troçkistler vs.-, her yerde fiilen yeryüzünün posası muamelesi görmeye başladılar; zalimin, "istenmeyen" dedikleri, Avrupa'nın istenmeyenleri haline geldi. SS'lerin, resmi gazetesi *Schwarze Korps*, 1938'e açıkça şunu yazdı: Dünya hala Yahudilerin dünyanın posası olduğunu anlamadıysa eğer, çok geçmeden milliyetsiz, parasız ve pasaportsuz ne idüğü belirsiz dilenciler sınırlarına dayandığında anlayacaktır" (Arendt, 2016, s. 258-259).

İşte tüm bu yaşananlar Arendt'in dikkatini çekmiş ve o, yurttaş olma hakkının ya da başka bir ifadeyle siyasal hakların insan haklarını öncelediğini ileri sürmüştür. Kendisinin deyimiyle haklara sahip olma hakkı insan olabilmenin önkoşulunu belirler. Ona göre yurttaşlık hakkı olmayan bireyler tam anlamıyla insan olamaz, insanlık altına ya da dışına sürüklenir. Çıplak hayatın kendisi Arendt'e göre kutsanmış ya da mukaddes bir hayat değildir. Onun söylemiyle, "Dünya, insan olmanın soyut çıplaklığında kutsal hiçbir şey bulmamıştır" (Arendt, 2016, s. 309). Bu nedenle insan hakları

² Detaylı bilgi için bkz. *Totalitarizmin Kaynakları/1 Antisemitizm*, Hannah Arendt, 2016.

deyimi de kendi içerisinde bir paradoksallık barındırır, çünkü insan olabilmenin ilk koşulu çıplak hayata ait olmak değil, bir devlete ait olmaktır. Bununla ilgili Arendt der ki, devredilemez insan hakları bildirisinin başından beridir taşıdığı paradoks, dünyanın hiçbir yerinde mevcut olmayan (vahşiler bile belli bir toplumsal düzen içerisinde yaşamaktaydı) soyut bir insanı ele almış olmasıdır. Örneğin bir kabilenin ya da medeniyetten uzak bir topluluğun üyeleri henüz insan haklarına sahip değilse, bunun sebebi uygarlık seviyesine ve halkın yönetimde söz sahibi olduğu bir evreye ulaşamamış olmalarından, dolayısıyla baskıcı bir despotun hükümleraltında yaşamalarındandır (Arendt, 2016).

Tüm bunlardan yola çıkan Arendt, sadece insan olmaktan kaynaklı, başka bir deyişle siyasi bir oluşumdan ya da yurttaşlık haklarından bağımsız bir insan hakkı olup olmadığını tartışır ve bugüne kadar yaşanan deneyimlere bakıldığında buna verilecek cevap olumsuzdur. Arendt bu cevabın hakikatin reddi değil, aksine insan hakları konusundaki hakikatin bir ifadesi olduğunu vurgular. Der ki:

"Hak-sızların içinde bulunduğu felaket, yaşamak, özgür olmak ve mutluluğu aramak hakkından ya da yasalar karşısında eşit olmak ve düşünce özgürlüğü haklarından yoksun olduklarından değil, her ne türden olursa olsun artık herhangi bir topluluğun üyesi olmamalarından kaynaklanmaktadır. Kötü durumda olmalarının nedeni, yasalar karşısında eşit olmamaları değil, onlar için bir yasanın varolmamasıdır; ezilmeleri değil, kimsenin onları ezmek istememesidir" (Arendt, 2016, s. 302).

Arendt devamında ise şunları söyler:

"Naziler bile Yahudileri yok etmeye, ilkin onları bütün yasal durumlarından (ikinci sınıf yurttaşlık statüsünden) arındırıp ve onları gettolara ve toplama kamplarına kapatarak dünyayla bağlarını kesmek suretiyle yok etmeye başladılar; gaz odalarını çalıştırmadan önce zemini dikkatle yoklayarak, hiçbir ülkenin bu insanlara sahip çıkmayacağından emin olduktan sonra harekete geçtiler" (Arendt, 2016, s. 302-303).

Kısacası, devletlerin görmezden geldiği ve hiç saydığı insanların insan hakları yoktur ve hepsi bunun farkındadır. Arendt'e göre: "Azınlıklar gibi devletsizler de, ulusal haklarını yitirmenin insan haklarını yitirmekle özdeş olduğuna, birincisinin kaçınılmaz olarak ikincisini gerektirdiğine kaniydiler" (Arendt, 2016, s. 296). Bu nedenle bu insanlar herhangi bir şekilde haklardan mahrum bırakıldıkça, o denli ait oldukları ulusal toplulukla yeniden birleşmenin yollarını aramaya koyulmaktadırlar. Kısacası, eğer insan haklarından söz edilmek isteniyorsa, bir devletin yurttaşı olan insanların hakları kastediliyor olmalıdır.

Ayrıca insan hakları bildireleri eşitlik fikrine aykırı olmaları nedeniyle siyasal oluşumların statükocu temellerini sarsar. Çünkü insanlar doğuştan eşit değillerdir, aksine eşitlik siyasal faaliyetler sonucu kazanılır. Bu nedenle eşitlik insanın doğal bir tözü değil, siyasal faaliyetin bir özelliğidir (Çelebi, 2009). Arendt eşitlik hakkında şunları söyler:

"Salt varoluşta içerilen her şeyin tersine, eşitlik bize verilmiş değildir; o, adalet ilkesince yön verildiği ölçüde insani örgütlenmenin sonucudur. Eşit olarak doğmayız; karşılıklı olarak eşit haklara sahip olduğumuzu birbirimize garanti etme doğrultusundaki kararımıza güvenen bir grubun üyeleri olarak eşit hale geliriz" (Arendt, 2016, s. 312).

Dolayısıyla, insanlar ancak bir devletin yurttaşı oldukları sürece hiç olmazsa ait oldukları devletin eşit birer üyesi olurlar. Çünkü ancak bu sayede siyasal kararlarda etken bir rol oynayıp kendi haklarını talep edebilir ve diğerleriyle eşit konuma gelebilirler.

Arendt'e göre bir kimsenin yasaların dışında bırakılmış olup olmadığını anlamının en iyi yolu, o kişinin bir suç işlediğinde bundan fayda sağlayıp sağlamayacağına bakmak olacaktır. Örneğin, eğer küçük bir hırsızlık yapan kişi yasal durumunun geçici olarak da olsa iyileşebileceğini düşünüyorsa, o kişinin insan haklarından mahrum edildiğine kesin gözüyle bakılabilir. Çünkü bu durumda işlenen bir suç, istisnai bir biçimde de olsa o kişinin yeniden diğer insanlarla eşit konuma gelmesi için oldukça iyi bir fırsat biçimine dönüşür. Bu istisnayı yasaların vermiş olması da üzerinde durulması gereken önemli bir olgudur. Buna göre, suç işlemiş bir birey (devletsiz bile olsa) bir başka suçludan daha kötü ya da daha aşağı muamele görmeyecektir. Ona da diğerlerine davranıldığı gibi davranılacaktır. Bu sayede o, yasalarla korunmayı ancak yasalara karşı gelerek sağlamış olur. Ayrıca, mahkeme ve ceza süresi devam ettiği müddetçe, polislerin kendisine karşı keyfi bir biçimde müdahale etmelerini önlemiş olacaktır (Arendt, 2016). Arendt'in kendi sözleriyle:

"Dün, sırf bu dünyadaki varlığından ötürü cezaevinde olan, ne türden olursa olsun hiçbir hakkı bulunmayan ve sınır dışı edilme tehlikesiyle yaşayan ya da çalışmaya ve geçimini sağlamaya yeltendiği için yargılanmadan bir tür toplama kampına gönderilen adam, küçücük bir hırsızlık sayesinde neredeyse tam teşekküllü bir yurttaş haline gelebilir. Meteliksiz bile olsa, şimdi bir avukat tutabilir, gardiyanlarından şikayetçi olabilir; bu kez saygıyla dinlenecektir. Artık yeryüzünün posası değildir; yargılanacağı yasanın bütün ayrıntıları hakkında bilgilendirilecek kadar önemli biridir. Saygı değer biri haline gelmiştir" (Arendt, 2016, s. 287).

Kısaca bir insanın insan haklarından faydalanıp faydalanmadığını anlamının yolu, o insanın suç işledikten sonraki konumuyla suç işlemekten

önceki konumunu karşılaştırmak olacaktır. Eğer suç işlemeden önceki konumu suç işledikten sonraki konumundan daha kötüyse, o insanın insan haklarından faydalanmadığı açıktır.

Arendt, siyasal açıdan garanti altına alınmış uluslararası bir insan hakları söz konusu olamayacağını belirtir. Çünkü herkesin üzerinde siyasal olarak uzlaştığı bir dünya hükümeti kurulsa bile, bu hükümet haklara sahip olma hakkını belirleyen siyasi gücü elinde bulundurmaya devam edecektir. Böyle bir uluslar-üstü hükümet, bireylerin siyasal katılımları sonucu kararların belirlendiği bir yönetim olmayacağı için, haklara sahip olma hakkı bir sorun olarak kalmaya devam edecektir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Arendt tüm insanları eşit hale getiren doğal hak kavramına karşı çıkar. Bu nedenle o, devrimlerin insan doğasında hali hazırda var olduğu öne sürülen eşitliği açığa çıkaracağı iddiasını kabul etmez. Bu sayede kendisi, özcü ya da metafizik tarzda oluşturulmuş bir siyaset anlayışının karşısında durmayı denemiştir. Onun için siyaset, ilkelerden ziyade eylemlerle hayat bulur. Diğer bir ifadeyle siyaset olumsal bir yapıdadır (Çelebi, 2009).

Son olarak Arendt, 18. yüzyıl insanı nasıl tarihten özgürleşip doğayla ilişkilendirildiyse, 20. yüzyıl insanının da aynı şekilde doğadan özgürleştiğini belirtir. Artık hem tarih hem de doğa, bize aynı derecede yabancılaşmış, insanlık ise kendisinden kaçınılması mümkün olmayan bir olguya dönüşmüştür. Eskiden doğa ya da tarihin oynadığı rolü artık insanlık oynamakta, bu da haklara sahip olma hakkının artık insanlık tarafından verilmesi anlamına çıkabilmektedir. Fakat Arendt'e göre bunun mümkün olup olmadığı hiçbir şekilde belli değildir. Çünkü, günümüzde mevcut olan uluslararası anlaşmalara göre işleyen hukuk böyle bir şeyi mümkün kılmamaktadır. Kısacası henüz uluslar-üstü bir alan mevcut olmadığından bu durum, halihazırda mevcut olan hukuk sahasını aşmaktadır (Arendt, 2016).

Genel olarak bakıldığında Arendt'in insan hakları eleştirilerinin özellikle kendisinin de yaşadığı dönem göz önüne alındığında haklı ve geçerli oldukları rahatlıkla söylenebilir. Dünyanın ve insanlığın böylesi acılar çektiği bir dönemde insan haklarından bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla o dönem için yalnızca yazıdan ibaret olan insan haklarının Arendt için pek bir önemi yoktur. O, daha çok insan hakları konusundaki somut uygulamaları göz önüne almış ve kendi görüşlerini de bu doğrultuda oluşturmuştur. Fakat her ne kadar Arendt'in eleştirileri yaşadığı dönem için, belki de tarihin çoğu dönemi için haklı bile olsa, onun görüşleri ışığında evrensel geçerlikte bir insan hakları anlayışı geliştirmek ve bunu uygulamada başarılı kılmak pek olası gözükmemektedir.

Devletsiz olma durumu tabii ki bir insanın çoğu hakkını elinden almakta ve onu oldukça güç şartlarda yaşamaya mahkum etmektedir. Tarihin hemen hemen her döneminde devletsiz dediğimiz gruplar ya da mülteciler

olmuştur ve olmaya da devam edecek gibi gözükmektedir. Fakat yine de dünya nüfusunu göz önüne aldığımızda bu istisnai bir durumdur ve çoğunlukla geçicidir. Örneğin günümüzde Suriye uyruklu insanları göz önüne alırsak, onların insan hakları bakımından en kötü durumda olduklarını söylemek gerçekçi olmayacaktır. Her ne kadar oldukça zorlu bir yaşam sürmek durumunda olsalar da; sığındıkları ülkelerde yaşama hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı gibi haklara sahip oldukları düşünüldüğünde bu insanların, bir devleti olduğu halde bu hakların hemen hemen hiçbirisine sahip olmayan insanlardan daha iyi durumda oldukları söylenebilir. Nitekim dünya üzerinde bir devletin yurttaşı olup da, bu gibi haklardan mahrum olan insanların sayısı hiç de azımsanmayacak düzeydedir. Buradan da görülebileceği gibi, bir devlete ait olmak ya da yurttaşlık hakkına sahip olmak insan hakları konusunda temel bir çözüm üretmede yetersiz gibi durmaktadır.

Arendt'in görmezden geldiği nokta şudur: O, insan haklarını haklara sahip olma hakkıyla bir tutmuştur ve bu da ancak siyasal bir topluluk içerisinde mümkündür. Fakat aynı siyasal topluluk haymatlıları, devletsizleri, mültecileri ve her yerden dışlanan insanları yaratmıştır. Kısacası, siyasal eylem yalnızca insanlar arasındaki uyumlu ve olumlu karar alma süreçlerini değil, aynı zamanda dışlama pratiklerini de içerir. Aynı karanlık tarafı gibi, haymatlılar da siyasetin karanlık tarafını oluşturur. Açıkça görülmektedir ki tüm bunlar Arendt'in temel savıyla bir çelişki halindedir. Öyleyse şu soru rahatlıkla sorulabilir: Siyasal faaliyetler sonucu oluşan insanlığın bir gün yine bir takım insanları dışlamayacağını, onları sürgüne yollayıp vatandaşlıktan çıkarmayacağını kim garanti edebilir? (Çelebi, 2009).

Son olarak Arendt'in savunduğunun aksine, insanlar aslında eşit doğarlar, fakat Rousseau'nun³ özgürlük konusunda belirttiği gibi, doğdukları andan itibaren zincire vurulmuşlardır. Başka bir deyişle, bizleri doğduğumuzdan itibaren eşitsizliğe mahkum eden şey aslında siyasi bir topluluğun içine doğmuş olmamızdır. Yani eşitsizliğin asıl nedeni siyasi oluşumlardır. İnsanlar tabii ki fiziksel olarak eşit doğmazlar fakat insanı hayvanlardan farklı olarak eşit kılan bir şey mevcuttur, o da aklını kullanabilme yetisidir. Bu anlamda, her insan kendisini gerçekleştirme potansiyeli bakımından eşit doğar, fakat içine doğdukları şartlar onları eşitlikten alıkoymaktadır. Yani, insanlar kendi oluşturdukları sistem nedeniyle eşitliklerini kaybetmişlerdir. Bu eşitliği geri kazanmak yine ancak insanların kendi aralarında yapacakları bir anlaşmayla mümkündür. En genel tabiriyle bu da insan haklarıdır.

³ Bkz. Toplum Sözleşmesi, 2016, Jean-Jacques Rousseau.

Peki sonuç olarak evrensel bir insan hakları normu nasıl mümkün olabilir? Bunun için yapılması gereken şey, uluslar-üstü bir kurum oluşturarak mevcut insan haklarından farklı bir şekilde gerçekçi, kısa ve öz bir insan hakları metni oluşturmak ve bunu yasalarla güvence altına almaktır. Bu da ancak temel insan haklarıyla mümkün olabilir. Bu sayede hem insan hakları konusunda ki kafa karışıklıkları ortadan kaldırılmış olur, hem de insan haklarının kötüye kullanılması önlenir. Evrensel bir uzlaşmanın ancak temel insan haklarıyla mümkün olmasının sebebi, her devletin içinde bulunduğu koşullar ve kültürü birbirinden farklı olduğu için sosyal ve ekonomik haklar gibi ikincil öneme sahip konularda evrensel bir uzlaşma sağlanmasının oldukça zor olmasıdır. Fakat sosyo-ekonomik koşulları ne olursa olsun, her toplumun yaşama hakkı, düşünce özgürlüğü, eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi temel konularda birlik olması daha kolay ve gerçekçi gözükmektedir. Bu nedenle bu haklar zaruri insan hakları olarak belirlenmeli ve uluslararası bir anayasayla güvence altına alınmalıdır.

Buna itiraz olarak denilebilir ki, günümüzde temel kişi haklarının birçoğu zaten yasal güvence altında olmasına rağmen, bunlara tam anlamıyla uyulmamaktadır. Kuçuradi'ye göre bu hakların korunabilmesi "herbirimizin onları korumayı içtenlikle istememize ve işbaşında bunu yapabilmek için gerekli olan insan haklarına ilişkin bilgi ve ilgili diğer bilgilerle donatılmış olmamıza bağlı görünmektedir" (Kuçuradi, 2016, s. 68). Fakat bu oldukça iyimser bir yaklaşım olup günümüz gerçekleriyle pek uyuşmamaktadır. Bu nedenle temel insan haklarının yasal güvenceye alınmasına ek olarak, bunun ciddi cezai yaptırımlarla desteklenmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede temel insan haklarının çiğnenmesinin önüne geçilebilir.

Kaynakça

- Arendt, H. (2016). *Totalitarizmin Kaynakları/1: Antisemitizm*. Çeviren: Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2016). *Totalitarizmin Kaynakları/2: Emperyalizm*. Çeviren: Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelebi, A. (2009). Tesmeralsekdiz: İnsan Hakları: Nasıl Hak, Hangi İnsan? "Haklara Sahip Olma Hakkı ya da Siyasal Haklar: İnsan Hakları Üzerine Bir Deneme", 3(4), ss. 84-116.
- Douzinas, C. (2007). *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism*. Published by Routledge-Cavendish, NY.
- Kuçuradi, İ. (2016). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- Moyn, S. (2017). *Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları*. Çeviren: Firdevs Ev. İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları.
- Rousseau, J-J. (2016). *Toplum Sözleşmesi*. Çeviren: Vedat Günyol. Türkiye İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KAREFAD

Horasan Bölgesinde X.-XII. Yüzyıllarda Ticaret

Alparslan Kılınc*

Öz

Horasan; kelime anlamı güneşin doğduğu yer, eski Farsçada ise “Doğu Memleketi” diye tanımlanan bölge olup coğrafi sınırları bakımından İran’ın doğusundan, Türkmenistan ile Afganistan’ın sınırına kadar uzanan stratejik bir konumda bulunması nedeniyle de Orta Çağ’da önemli bir coğrafi ve idari bölgedir. Horasan’ın bulunmuş olduğu coğrafya, önemli bir ticaret merkezi olmasına katkı sağlamıştır. Bu ticari önemin tek nedeni elbette ki İpek Yolu’nun bu bölgeden geçmesi değildir. Gerek Hârizm’in ve gerekse Mâverâünnehir’in Batı dünyası ile ilgili her türlü ticari bağlantıları Horasan üzerinden gerçekleşmektedir. Horasan’ın önemli merkezleri Merv, Herat, Belh ve özellikle XI. yüzyılda Nişâbü’r olup ticaret konusunda dönemin önemli ticaret merkezi Bağdad ile rekabet eder duruma gelmiştir. Horasan ticarete en parlak çağını ise X. yüzyılda Sâmânîler Devleti döneminde yaşamıştır. Horasan’ın hanları, çarşı, pazar ve panayır yerleri ticari canlılığın olduğu önemli mekânlardır. Bu mekânlarda başka yerlerden gelen tüccarların kalabilmesi için yerler de mevcuttu. Ticaret mallarının depolandığı büyük ambarlar da bulunmaktaydı. Horasan örneğinde de göreceğimiz üzere İslâm şehirlerinde ticaret mekânları olan çarşı ve pazarlar büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. İslâm dünyasının farklı şehirlerinde olduğu gibi Horasan çarşı ve pazarlarının da başta mimari tarzı, satılan ürünlerin çarşı ve pazarda bulunmuş oldukları yerler belli bir düzene göre tasarlanmıştır. Her meslek grubu çarşı içinde ayrı bir yerde bulunmaktadır. Hatta farklı meslek gruplarına ait çarşular dışında farklı mezheplere ait çarşular da bulunmaktadır. Horasan tarım, hayvancılık, madencilik, dokumacılık, iriyat, taş-toprak gibi her türlü ekonomik faaliyetin yapıldığı bir bölgedir. Pazar ve çarşılarında birçok ürünü bulmak mümkündür. Üretilen ürünlerin ihtiyaçtan fazlası başta yakın yerler olmak üzere birçok bölgeye ihraç edilmekteydi. Horasan’ın ticaretteki bu önemli yeri coğrafya ve tarihi kaynaklar ışığında inceleme konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Horasan, İpek Yolu, Merv, Herat, Nişâbü’r, Belh, Sâmânîler Devleti, Ticaret

* MEB Okul Müdürü, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi, Doktora Öğrencisi, Elazığ/Türkiye, alparslankilinc@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 11.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.04.2022

Türü: Araştırma Makalesi

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

CANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

Trade In The X.-XII.th century In The Khorassan Region

Alparslan Kılınç*

Abstract

Khorassan; The meaning of the word is the place where the sun rises, and the region, which is defined as the "Eastern Country" in the old Persian, was an important geographical and administrative region in the Middle Ages due to its strategic location extending from the east of Iran to the border of Turkmenistan and Afghanistan in terms of its geographical borders. Thanks to this geographical location, it has become an important trade center. Of course, the only reason for this commercial importance is not the Silk Road passing through this region. All kinds of commercial connections of both Harizm and Transoxiana with the Western world are realized through Khorasan. The important centers of Khorasan are Merv, Herat, Belh and especially XI. century, Nishapur became competitive with Baghdad, the important trade center of the period. Khorasan experienced its brightest era in trade in the 10th century during the Samanid State. Khorasan's inns, bazaars, markets and fairgrounds are important places where there is commercial vitality. There were also places for merchants from other places to stay in these places. There were also large warehouses where trade goods were stored. As we will see in the example of Khorasan, bazaars and markets where trade is carried out in Islamic cities have a very important place. As in different cities of the Islamic world, the architectural style of Khorasan bazaars and markets, and the places where the products sold are found in the bazaar and market are designed according to a certain order. Each occupational group is located in a separate place in the bazaar. In fact, apart from the bazaars belonging to different occupational groups, there are also bazaars belonging to different sects. Khorasan is a region where all kinds of economic activities such as agriculture, animal husbandry, mining, weaving, perfumery, stone and soil are carried out. It is possible to find many products in markets and bazaars. Excess of the products produced were exported to many regions, especially to nearby places. This important place of Khorasan in trade will be examined in the light of geography and historical sources.

Keywords: Khorasan, Silk Road, Merv, Herat, Nishapur, Belh, Samanid State, trade

* MEB School Principal, Fırat University, Graduate School of Social Sciences, Medieval History, PhD Candidate, Elazığ/Turkey, alparslankilinc@gmail.com

Received: 11.02.2022

Accepted: 21.04.2022

Type: Research

Giriş

Horasan bölgesinin coğrafi sınırları kaynaklarda şu şekilde belirtilmiştir: 'Horasan, İran coğrafyasının sınırları içerisinde olup, İran'ın doğusundan, Türkmenistan ile Afganistan sınırına kadar uzanan bölgedir.' Bu bölge, Orta Çağ'da önemli bir idari ve coğrafi bölge olmuştur. Bir bölgenin ekonomik faaliyetlerini temel olarak ticaret, tarım, hayvancılık, madencilik ve sanayinin oluşturduğu görülmektedir. Biz de bu çalışmamızda Horasan bölgesinin dönemin önemli ticaret yolları güzergâhında bulunması (İpek Yolu) ve aynı zamanda stratejik konumu sebebiyle Horasan'ın ekonomik faaliyetlerinden ticaret hayatını araştırmaya çalıştık. Bölgenin geniş bir sahayı kapsaması ve her dönem canlılığını koruması nedeniyle araştırmamıza sınırlama getirerek daha verimli çalışma yapmayı planladık. Özellikle bölgenin Sâmânîler Devleti döneminde önem arz etmeye başlaması ve bu önemini Büyük Selçuklu Devleti döneminde de koruması nedeniyle X.-XII. yüzyıllar arasındaki ticari hayatını ve faaliyetlerini ele almaya çalıştık. Bu dönem hakkındaki bilgileri elde ettiğimiz kaynaklar da genel olarak X. yüzyılda Müslüman coğrafyacılar tarafından kaleme alınmış eserlere dayanmaktadır.

X. yüzyıl coğrafyacılarından İbn Havkal'ın *Kitâbü'l- Mesâlik ve'l- Memâlik ve Sûrat el-Arz* adlı eseri Horasan bölgesi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bölgeyi sulayan kanallardan, bölgenin iklimine, şehirlerin özelliğine, yetiştirilen tarım ürünlerine ve ihraç edilen ürünlere kadar birçok bilgiyi şehir şehir bu eserlerden öğrenme imkânına sahibiz.

Bölgenin coğrafi yapısı ile birlikte bölgede yar alan şehirlerin fiziki yapısı hakkında ayrıntılı bilgi veren coğrafya eserlerinden bir diğeri de Makdîsî'nin, *Ahsenü't -Tekâsîm fî Ma'rîfeti'l-Ekâlîm* adlı eseridir. Coğrafi bilgiler yanında bu eserde de bölgenin sosyal yaşantısı ve iktisadi faaliyetleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

X. yüzyılın önemli coğrafyacılarından İstahrî, *el-Mesâlik ve'l- Memâlik* adlı eserinde bütün dünyayı anlatmaktan ziyade 20 bölüm halinde İslâm dünyasını ele almıştır. İstahrî, bu eserinde Horasan'ı ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Şehirlerin özelliklerinden, binalarına, mescidlerine, kapılarına ve arazilerinin özelliklerine kadar detaylı olarak bilgi vermiştir.

İslâm coğrafyacılarının günümüze ulaşan önemli temsilcilerinden biri olan İbn Hurdâzbih'in güvenilir kaynaklardan faydalanarak kaleme aldığı *el-Mesâlik ve'l- Memâlik* eserinden de yararlanmaya çalıştık.

Yazarı bilinmeyen *Hudûdü'l Âlem* (372/982-83) adlı eserden de Horasan bölgesinin yapısı, şehirlerinin özellikleri ve buralardaki ekonomik faaliyetler ile ilgili bilgilerden yararlandık.

Horasan'da ve Ermenistan'da yıllarca yaşamış olan Ya'kûbî'nin *Kitâbü'l-Buldân* adlı eserinden de istifade etme imkânı bulduk.

Ortaçağın en büyük seyyahı olarak bilinen İbn Battûta'nın Seyahatnamesinde de bölgenin iktisadi ve sosyal yaşamı hakkında bilgiler yer almaktadır.

Ebu Dülef'in X. yüzyılda Afganistan, Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye ve İran sınırlarında bulunan topraklara yapmış olduğu seyahati anlatan *İran Seyahatnamesi* adlı eserinden konumuzu ilgilendiren kısımlardan yararlandık.

Köle ticareti hakkındaki bilgilere ise ilmi tartışmaları ile tanınan Bağdatlı Hristiyan hekim İbn Butlan'ın, *Risâle Câmî'a Fünûn Nâfi'a Şirâer-Rakîk ve Taklîbi'l-Abîdâdli* eserinden edindik.

Bu çalışmamızda gerek coğrafyacıların ve gerekse tarihçilerin verdiği bilgiler ışığında Horasan bölgesinin ekonomik faaliyetleri ve özellikle bu faaliyetlerden ticareti hakkında bilgiler vermeye çalışacağız.

II. Horasan Bölgesinin Coğrafyası

1. Horasan'ın Adı, Coğrafi sınırları ve İklimi

İran coğrafyasının sınırları içerisinde olup, İran'ın doğusundan Türkmenistan ile Afganistan sınırına kadar uzanan bölgeye Horasan denilmektedir. Bu bölge Orta Çağ'da önemli bir idari ve coğrafi yerleşim alanı olmuştur. Eski Farsçada Horasan'ın kelime anlamı *hûr* (güneş) ve *âsân* (ayan) yani gelen, doğan kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş, *güneş ülkesi*, *güneşin doğduğu yer ve doğu bölgesi* anlamına gelmektedir. Horasan'ın çoğulu olarak Horasin kelimesi kullanılırken, Horsi ve Horasani gibi kelimelerin ise bölgeye nispet olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu isim ise kesin olmamakla birlikte Sâsânîler döneminde kullanılmaya başlamış ve sonraki dönemlerde de kullanılmıştır (Frye, 1963: 12; Uslu, 1997: 25; Çetin, 1998: 234; Şahin- Arifoğlu, 2013: 364; Arifoğlu, 2013: 4).

Horasan'ın her ne kadar farklı iklimlerde yer aldığı ifade edilmişse de coğrafyacılar tarafından sınırları belirtilmiştir (İbn Haldun, 1982: 306; Kazvîni, 361; Çetin, 1998: 234; Uslu, 1997: 25).¹ Bu sınırlar siyasi otoritenin gücüne bağlı olarak zaman zaman değişiklik göstermiştir. Sâsânîler döneminde küçük bir idari yapı iken, sonraki dönemlerde Horasan bölgesi siyasi otoritenin gücü oranında genişlemiş veya daralmıştır (Zeydan, 1972: 80; Arifoğlu, 2013: 4). İslâm coğrafyacılarından İbn Havkal'a göre Horasan'ın coğrafi sınırları ise şu şekildedir; “Doğusunda Sicistan ve Hindistan (İstahrî, 1927: 253), batısında Oğuz çölü, Cürcan, kuzeyinde Mâverâünnehir, Huttal ötesindeki bir kısım Türk ülkesi, güneyinde Fars çölü, Deylem dağlarına kadar Kumis, Cürcan ile Taberistan, Rey bölgeleri,

¹İbn Haldun'a göre üçüncü iklimde, Kazvîni'ye göre Mâverâünnehir ve Tibet gibi dördüncü iklimde sayılmaktadır.

buralara komşu yerler bulunur.” (İbn Havkal, 1967: 430, İbn Havkal, 2017: 369; Hudûdü'l Âlem, 2020: 56; Zahoder, 1955: 496). Ayrıca bu geniş coğrafi alan “ümmühât” denilen Herat, Nişâbur, Merv ve Belh merkezleri etrafında yer alan dört büyük bölge olarak da ifade edilir (İbn Havkal, 1967: 430; Hudûdü'l Âlem, 2020: 56-67; Strange, 2015: 467; Çetin, 1998: 234). Tâhirîler zamanına kadar Horasan'ın merkezi Merv idi (Makdîsî, 1877: 298-299; Çetin, 1998: 234). İbn Battûta, Horasan'ın bu dört büyük şehri için şu ifadeleri kullanmıştır: “Horasan'ın dört büyük şehri var: İkiisi mamur ve canlı; Herat ve Nişâbur. Diğer ikisi harap ve ıssız; Belh ve Merv” (İbn Battûta, 2013: 367).

Belâzurî de Horasan'ı dört bölgeye ayırmaktadır:

- 1- Kûhistan, Herat, Tabeseyn, Bûşenc, Badğis, Nisâbur ve adı Taberan olan Tus illerini ihtiva eden İranşehr ülkesidir.
- 2- Harezm, Serahs, Nesâ, Merv-i Şahcan, Merverrûz, Bâverd, Talekân, Zemm ve Âmul.
- 3- Üçüncü bölge ise nehrin batı tarafındaki ülkedir; nehir ile arasında sekiz fersahlık² mesafe vardır. Bu ülke Cürcan, Fâryâb, Huttal (Vahş), Yukarı Tohâristan (Tâlekan), Kuvâdiyan, Hast, Enderâbe, Bâğlan, Vâlic ve Bâmiyan, illerini kapsar.
- 4- Dördüncü bölge ise Mâverâünnehir'dir; Ustrûşene, Buhârâ, Saş, Turarbend, Soğd yani Kis ve Nesef, Rûbistan, Mukanna'nın kalesi olan Seman, Fergana, Semerkand, Ebarket, Benaket, Şem ve Türk illerini kapsar (Yörükân, 2004: 272).

Horasan bölgesinin fiziki yapısına baktığımızda sıra dağlardan, platolardan, bu dağların arasında yer alan vahalardan, ovalar ve çöllerden oluştuğunu görmekteyiz. İran platosu Horasan dağ silsilesini de etkilemekte olup, diğer bir uzantısıyla da Horasan bölgesini kapsamaktadır. Erozyonla birlikte İran platosunun kırılmasıyla, Horasan bölgesi Kuzey-Batı, Güney-Doğu şeklinde biçimlenmiştir. Ayrıca İran platosunun kırılmasına bağlı olarak Horasan dağ silsilesinin bir ucu Elbruz sıra dağlarına, diğer ucu Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Hindukuş dağlarına kadar uzanmıştır (Günaltay, 1948: 2; Arifoğlu, 2013: 5). Batısında Nişâbur yakınlarında Kuh-i Bînâlüd, Mâzenderan yakınlarında Şahguh, Çağatay Horasanı Dihistan'dan ayırır. Irak ile Horasan arasında deşt-i kevir, deşt-i lut adındaki bataklık ve çöl kısım Irak'tan Horasan bölgesine girilmesini zorlaştırır (İstahrî, 1927: 261; İbn Havkal, 1967: 435; Uslu, 1997: 27).

Horasan'da iklimin kurak olması nedeniyle su kaynakları yetersizdir. Bölgede yazları çok sıcak, kışları ise çok soğuk geçmesi nedeniyle sıcaklık farkı da fazladır. Kuzeyden esen nemli rüzgarlar sayesinde dağlara oldukça

² Fersah, 3 mile eşittir, her mil ise her biri 4 şer'î arşın olan bin kulaç eder, yani yaklaşık 6 km. dir. Ayrıntı için bkz. (Hinz, 1989: 76).

fazla yağmur düşer. Kopet Dağı bölgesinin bu özelliği sayesinde buradaki otlaklar, akçaağaç, meşe ve ardıç gibi kendiliğinden yetişen ağaçlar çok bulunur; suyun artması sayesinde de bu bölgede sebze de yetiştirilir. Aynı şekilde Elbruz dağlarının kuzeyinde ise iklim ılımanlaştığı için toprak verimlidir. Yağış nedeniyle bölge ormanlar ve meralarla kaplıdır. Kuzeyden güneye doğru gidildikçe yağmurun azalması ve iklimin sertleşmesi nedeniyle su sorunu yaşanmakta ve bu sebeple sebze yetiştirilmesi azalmaktadır. Etrek ve Cürçân nehirleri de bölgenin en önemli nehirleri olup, kuzeydeki dağlardan çıkmaktadır ve her iki nehir de Hazar denizine dökülmektedir. Bölgenin diğer nehirleri ise; Keşfirûd, Herirûd, Mureh ve Rûdişûr olup, bu nehirler ise düzenli bir rejime sahip değildir ve ayrıca bunların suları tuzlu olduğu gibi, çöller ile tuzlu bataklıklarda kaybolmalarından dolayı pek önemli nehirler değildir (Günaltay, 1948: 2; Çetin, 1998: 234; Arifoğlu, 2013: 7).

Horasan ikliminde yazları kurak olduğu için sulama sistemine önem verilmiş ve buna bağlı olarak da su yolları ve kanallar inşa edilmiştir. Yer altında bulunan su yollarına dehlizlerle inilebiliyordu. Öyle ki bu su yollarına inmek için yaklaşık yüz basamak kadar yürümek gerekiyordu (Mez, 2000: 471; Arifoğlu, 2013: 8).

III. Horasan Bölgesinin Ekonomisi

1. Horasan'da Ticaret

Eski çağlardan itibaren ticaret özellikle devletler ve milletler arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir araçtı. Çünkü bu dönemlerde tüccarlar başka bölgelerle yaptıkları ticaretle yeni buluşları ve yeni bilgileri gittikleri bölgelere de götürmüş ve buradaki bölge halkına aktarmış oluyorlardı. Orta Çağ'da yapılan ekonomik faaliyetlerin en önemlisini tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı. Bu dönemde de devletler ve milletler ihtiyaçlarından fazla ürünlerini başka bölgelere götürmüşlerdir. Ayrıca Orta Çağ'da daha çok ticaret ürünleri olarak meyve ve sebze, pamuk, yağ, tahıl, hayvancılık ve zirai ürünler görülmektedir. Bu ürünlerin dışında ayrıca taş ve çömlekçilik eşyaları, demir, bakır, bronz, altın ve işlenmiş gümüşün de ihracatı yapılmıştır. Yine Orta Çağ'da ticarete önemli bir ekonomik faaliyet olarak mücevheratçılık da gelmektedir. Çünkü mücevheratçılık, ağırlığı hafif fakat satışta kazancı fazla olduğu için bunun ticareti daha çok tercih edilmiştir (Zeydan, 1972: 80; Bakır, 2005: 174; Şahin- Arifoğlu, 2013: 372).

Orta Çağ İslâm dünyasında ekonomik hayatının en önemli dalı ticarettir. Çünkü İslâm ülkelerinin coğrafi konumlarından dolayı o dönemin iki önemli yolu Müslümanların topraklarından geçmekteydi. İpek yolu bu ticaret yollarından biri olup, Çin'den başlayıp doğuyu batıya bağlayan bir güzergâhtı. Geçtiği yerler ise öncelikle Çin'i Batı Türkistan'a bağlıyor,

Kâşgar, Semerkand, Buhârâ, Nişâbûr, Rey, Hemedan ve Bağdat'tan geçerek İstanbul'a, Akdeniz'e ve Avrupa'ya ulaşırdı (Mazaherî, 1972: 342; Kılınç, 2020: 92; Kılınç, 2021: 19).

Fetihlerle birlikte İslâm uygarlığının sınırları genişleyince, Müslümanların ele geçirmiş olduğu coğrafyalarda; Arabistan, Kuzey Afrika, Mısır, İspanya, İran, Irak, Suriye, Mâverâünnehir ve Horasan gibi farklı medeniyetlere, kültürlere, milletlere ve ayrıca farklı ekonomik güce sahip bölgeler önce tek devletin hâkimiyetine, daha sonraları ise tek devletin yıkılmasıyla İslâm medeniyetinin çatısı altında bir araya geldiler. Böyle olunca da önce kendi aralarında ticaret yapmaya başladılar, daha sonra ise diğer bölgelerle ticari bağlantılar kurdular. İslâmiyet öncesi dönemden itibaren var olan yerel dinamikleri de kullanarak ticari faaliyetlerini geliştirdiler. Buna bağlı olarak gelişmiş bir ticaret ağı oluştu (Özdal, 2016: 206; Kılınç, 2021: 19).

Coğrafi konumundan dolayı Horasan önemli bir ticaret merkeziydi ve bu özelliğiyle diğer ticaret merkezleri için de önemli bir yerdii. Özellikle Hârizm ve Mâverâünnehir için Horasan önemli bir ticaret merkeziydi. Gerek Hârizm ve gerekse Mâverâünnehir Batı dünyası ile olan ticaretini ve kültürel faaliyetlerini Horasan üzerinden yapmaktaydı. Bununla birlikte Hârizm ile bağlantı da Horasan şehirlerinin yolları vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Bunların başında Belh'i Tirmiz'e bağlayan yol gelmektedir. Yine aynı şekilde önemli birer ticaret merkezi olan Horasan'ın şehirleri arasında da önemli ticaret yolları mevcuttu. Ceyhun havzasıyla bağlantıyı sağlayan Horasan'ın Belh şehri kilit konumundadır (Barthold, 1990: 80; Piyadeoğlu, 2012: 166).

Horasan'ın önemli şehirlerinden olan Herat, Merv ve özellikle Nişâbûr ticaret hacmi bakımından XI. yüzyılda da Bağdat ile yarışır duruma gelmişti. Horasan ticarete en parlak çağını X. yüzyılda Sâ mâniler döneminde yaşamıştır. Özellikle Soğd'lu tüccarların yeni ticaret kolonileri oluşturmasıyla fikir, bilgi-teknik, mal ve insan alışverişi arttığı görülmektedir (Frye, 1965: 30; Şahin- Arifoğlu, 2013: 372).

Horasan'ın Batı dünyası ile ticaretini özellikle Mısır üzerinden gerçekleştirmiştir. Horasan'ın ürünleri Mısır limanlarına ulaştırılmakta ve bu limanlardan da gemilere yüklenecek birçok ülkeye ihraç edilmektedir. Mısır'da İran ipeği (1100-1130 yılları arasında üretilen) önemli gelir getiren ürünler arasında yer almıştır. İranlı ve Horasanlı tüccarlar Mısır'a ipek götürür, Mısır'dan ise başta keten olmak üzere diğer kumaşları satın alarak geri dönmüşlerdir. Horasan; Doğu Avrupa, Batı Asya, Uzakdoğu ve Hindistan ile de yoğun bir ticari faaliyeti içinde bulunmaktaydı. Horasan'ın meşhur pamuklu ve yünlü kumaşları her bölgede büyük bir rağbet görmüştür. Bu ürünler Batı Avrupa pazarlarına da ulaşabilmiştir (Agacanov, 2002: 237; Piyadeoğlu, 2012: 167).

Horasan bölgesinin ekonomik alandaki en zengin şehri Nişâbûr'dur. Sâ mânîler döneminde Merv'in yerine Nişâbûr'un askeri ve idari merkez haline getirilmesiyle, Nişâbûr Horasan'ın en büyük ilim, sanat ve ticaret merkezi oldu (İstahrî, 1927: 204; Hudûdü'l Âlem, 2020: 57; Özgüdenli, 2007: 149).

Nişâbûr, Büyük Selçuklular'ın Horasan'a gelmeleri sonrasında da kazandığı ticari merkez olma özelliğini korumuştur. Şehrin pek çok yerinde çarşı ve caddelerinde önemli pazarların bulunması ve ayrıca ticaret hayatının da canlılığından dolayı kervansaraylar ve tâcirler için birçok han vardı. Ayakkabı tamircileri, elbise imalâtçıları, çizmeciler ve her türlü ticaretle uğraşan tâcirlerin bol olduğu, bu çarşı ve pazarlarda her çeşit eşya rahatlıkla bulunmaktaydı (Strange, 2015: 468). Nişâbûr bu sayede tüccarların uğradığı önemli ticaret şehirlerinden biri olmuştur. Şehirdeki bu ticari hareketlilik Nişâbûr'da değişik sanatlarla uğraşan birçok sanat ve ticaret erbabının faaliyet göstermesini sağlamıştır (Merçil, 2008: 131; Piyadeoğlu, 2012: 168).

Herat da Horasan'ın diğer önemli bir ticaret şehridir. XI. yüzyılda Herat, Akdeniz'den Hindistan ve Çin'e giden ana yol üzerindeki önemli bir ticaret merkezi olmuş, Abbasiler döneminden itibaren ise dokumacılıkta ün salmıştır. Moğollar'ın Belh ve Merv'i tahrip etmesinden sonra Batı Asya'dan Doğu Türkistan'a ve Hindistan'dan güneydoğuya giden ticaret yolları Herat'a yönelmiştir. Böylece Herat'ın önemi daha da artmıştır (Uslu, 1998: 216). Dönemin önemli coğrafyacılarından İbn Havkal, Herat şehri için; "Horasan, Sicistan, Fars bölgelerinin iskelesi" ifadesini kullanarak Herat'ın önemli bir ticaret merkezi olduğunu belirtmiştir (İbn Havkal, 1967: 438).

Belh, Horasan'da ticaretin canlı olarak yapıldığı şehirlerden bir diğeridir. Belh, Horasan'ın büyük şehirlerinden biri olup, bir taraftan Horasan ve Hindikuş dağları eteklerinden Türkistan'a ve Çin'e uzanan, diğer taraftan da Ceyhun'un sol kıyısından uzanarak Hindistan ve Afganistan'a ulaşan doğu-batı ana ticaret yollarının geçtiği önemli bir kavşakta yer alır. Belh, Kuh-i Baba dağının ovaya doğru yayılan kuzey yamacı üstünde, dağ geçitlerinde Amuderya'ya giden önemli ticaret yollarından birinin üzerinde kurulmuştur (Makdisî, 1940: 485; Piyadeoğlu, 2021: 170).

Büyük Selçuklular dönemine gelindiğinde uluslararası ticaret çok gelişmişti. Dandanakan Savaşı'ndan sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulduğu Horasan bölgesinin Nişâbûr, Serahs, Tûs, Merv ve Belh gibi büyük yerleşim merkezlerinin bulunduğu bu bölge Orta Çağ dünya ticaretinin önemli yerlerinden birini teşkil ediyordu. Yakın Doğu'dan Orta Asya'ya, Uzak Doğu'ya ve Volga üzerinden Batı'ya ve İskandinavya'ya uzanan ana ticaret yolları buradan geçiyordu. Buna bağlı olarak bölgede yoğun bir ticaret gerçekleşirdi ve böylece ekonomik refah da artıyordu.

Ayrıca, asker sevkياتına uygun yollar dolayısıyla bölge stratejik açıdan da önem taşıyordu (Kafesoğlu, 1972: 108-110; Atan, 1990: 97).

Merv şehri de özellikle Büyük Selçuklular zamanında başkent olduktan sonra Horasan'ın önemli ticari merkezlerinden biri haline gelmiştir. Aslına bakılırsa tarih boyunca Merv önemli bir ticari merkez olmuştur; yapılan kazılarda bu büyük bölgenin tarımsal ve ticari önemini doğrulamıştır (Frye; 2009: 21). Ticaret yolları üzerinde olmasından dolayı Merv'de, Doğulu ve Batılı pek çok tüccar şehirde kalmaktaydı. Ayrıca Merv, Hârizm ve Mâverâünnehir'e ulaşan ticaret yolunun halkalarından birini oluşturmakta, şehrin dışında bulunan Esteratej vahası, ticaret kervanlarının su ihtiyacını karşılaması sebebiyle bir hayli önem taşımaktaydı (Kafesoğlu, 1972: 171; Câhız, 2001: 323).

Ekonomik faaliyetleri sayesinde Horasan büyük bir gelişme göstermiş, hatta tarım, sanayi üretimi, ulaşım, ticaret ve madencilikte diğer bölgelerden daha ileri bir duruma ulaşmıştı (Mez, 2000: 509-510; Samur, 2005: 102).

Ticari faaliyetlerden köle ticaretinin de Horasan'da önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Horasan'da köle ticareti yoğun bir şekilde yapılmaktaydı. Bunun sebebi ise bu dönem sanayisinin ve iş yükünün tamamen insan gücüne dayanmasındandır. Kölelik, ucuz iş gücü arayışı neticesinde ortaya çıkmıştır. Horasan Emiri olan Tahir b. Hüseyin'in halife Me'mûn'a 2000 kişilik bir köle grubunu hediye etmesi, bu dönemde köle ticaretinin ne kadar önemli ve yoğun olduğunu gösterir. Köle ticareti Horasan'da özellikle; Herat, Merv ve Nişâbûr'da yapılmaktaydı (İbn Hurdâzbih, 1967: 131; Lombart, 2002: 72; Arifoğlu, 2018: 194).

Kaynaklarda farklı milletlerden oluşan köleler şu şekilde tasvir edilmektedir: Hindistanlı kadınlar endamlarının güzel olması, esmer ve çok güzel olarak bilinirdi. Medineli kadınlar esmer tenli ve orta endamlıdırlar, tatlı dil, espri, güzel yüz ve güzel ten bir arada toplanmıştır. Sindliler, memleketleri memleketlerine yakın olması nedeniyle Hindistanlılara benzerler, ince belli ve uzun saçlarıyla ün salmışlardır. Berberî kadınlar; renkleri genellikle siyahtır, aralarında sarışınlar da vardır. Hamarattırlar, doğurgandırlar, çocuklara karşı merhametli ve şefkatlidirler (İbn Butlan, 2008: 577-578).

İbn Havkal *Suretü'l Arz* adlı eserinde Horasan'daki köle ticaretinden şu şekilde bahsetmiştir: "En makbul köleler Türk ülkelerinden getirilir. Yeryüzünde hiçbir yerin kölesi Türk kölelerine benzemez, kıymetleri, güzellikleri onlara yaklaşamaz. Birçok Türk gulamının Horasan'da 3000 dinara satıldığını gördüm. Yeryüzünde hiçbir Rum, melez gulamın, cariye bu fiyata satıldığını görmedim, duymadım. Ancak, güzel musiki aleti çalan, şarkı söyleyenler bunun dışında kalır. Sâ mânîlerin saraylarında, Horasan

kumandanlarının, büyüklerinin yanında böyle cariyeler çoktur.” (İbn Havkal, 1967: 452).

2. Kullanılan ve Darpedilen Paralar

İnsanlar yaşamak ve yaşamlarını devam ettirebilmek için başka insanlar ile yardımlaşmaya muhtaçtır, çünkü bütün ihtiyaçlarını bizzat kendisi yerine getiremez bu nedenle, ihtiyaç duyduğunda ayakkabıcı, kapı yapan, buğday sahibi olan, zeytinyağı, çeşitli ticari malları olan insanları ihtiyacı halinde bulabilmelidir. Bunlara kendisinin sahip olması mümkün olmazsa diğer mesleklerle uğraşanları yanında kolayca bulmalı. Yani dokumacı, marangoz, buğday, zeytinyağı vb. diğer ihtiyaçları üreten meslek sahiplerine ulaşmalı. Satılan bütün şeylere insanlar muhtaçtır. Bunların bir kişi tarafından üretilmesi güçtür. Bu sebeple Allah insanlara çeşitli meslekler verdi. İnsanlar ihtiyaç duydukları şeyleri devamlı yanlarında bulunduranlardan parayla almak için altın paralar edindiler. Paranın karışık olmaması, ihtiyaç anında her şeyin alınabilmesi, uzun zaman kalabilmesi, bozulmaması için onu damgaladılar, üzerine alametler koydular. Bunun yanında gümüşten ve daha az kıymette daha az dayanıklı para da edindiler. Bakır, gümüşe göre daha fazla dayanıklı olmadığından ona üçüncü derece para dediler. Bu parayı da insanlar kendi derecesine yerleştirdiler. Bu üç çeşit paranın en değerlisi birincisidir. Zira altın az ve zor bulunur (Kudâme b. Cafer, 2018: 109 vd; Kılınç, 2021: 26-27).

X. yüzyıldan önce İslâm ülkelerinde zenginlik dirhem adlı gümüş para ile ölçülmekteydi. Ancak M.S. 900 yılından başlayarak özellikle batı illerinde olmak üzere dinâr denilen altın para ile ölçülmeye başlandı.

Fırat’ın doğusundaki ülkelerde yalnız dirhem kullanılmaktaydı; Part, Sâsânî ve Türk fatihlerin anayurtları Orta Asya’da ise ancak bakır paralar vardı. Buna karşılık Fırat’ın batısında ve özellikle Ortadoğu kapitalizminin merkezi Nil vadisinde başka para olmadığı için altın dinâr X. yüzyıldan başlayarak orada yığılmıştı (Mazaherî, 1972: 367; Kılınç, 2020: 97).

Altının bu kadar değerli olmasının sebebi değişiminin az olması, zarafetinin ve parlaklığının ise eskidikçe artmasıdır. Çünkü altın asla eksilmez ve fire vermez. Altın dışında kullanılan ve gömülen değerli her şey fire verir ve eksilir. Kaynaklarda iyi bir dinârın, eskidikçe kırmızıdan yeşile doğru renk değiştirdiği ifade edilir. İlk dönem ekonomistleri; saf dinârın saç ve sakala yapışma süresi ile test edildiğini, sahte dirhem in ise, ağırlığı ve hafifliği ile denendiğini söylemişlerdir (Câhız, 2001: 308-309).

Üretim ve ticaret hacminin artmasıyla birlikte Abbasîler döneminde paraya duyulan ihtiyaç da artmıştı. Abbasîler dönemiyle birlikte kurulan darphaneler merkeze bağlı değildi. Abbasîler, Emevîler dönemindeki sikke basma hususundaki aşırı merkeziyetçi politikadan vazgeçmişlerdi. Bununla birlikte paraların ayarlarını kontrol etme işini de Abbasîler halifeden alarak

bir görevli atamışlardı. Orta Çağ'da zaman zaman altın veya çifte metal standardı (altın-gümüş) uygulanmış olsa da bu dönemde genel olarak üç ayaklı bir para sistemi vardı. Dinâr bu sistemde, mevcut iktidarın gücünü temsil etmekteydi, bu nedenle en ileri teknikler kullanılarak saflaştırılmış altından darp ediliyordu ve yine mevcut iktidarın gücünü göstermesi için siyasi sınırları aşarak geniş alanlara yayılıyordu. Gümüş para olan dirhem de, saflığını koruduğu müddetçe ve kendisini tedavüle süren iktidarın ekonomik gücünü koruyabildiği oranda, ticaret aracılığıyla ülke hudutlarını aşabilmekteydi, çünkü saf gümüşün değeri kendi içindeydi. Ancak işler iyi gitmediğinde iktidarın hazineyi rahatlatmak için ilk başvurdukları yöntem parayı devalüasyona sokmaktı. Bu durumlarda ise dirhem, yabancı tüccarların gözünde değerini yitirmekte ve sadece iktidarın hükmettiği bölgede geçerliliğini sürdürebilmekteydi (Özdal, 2016: 146; Kılınç, 2021: 28-29).

Devletler X. yüzyıldan itibaren yeni para politikaları uygulamak zorunda kalmıştır. Çünkü X. yüzyılın ortalarından itibaren gümüş para eksikliği ortaya çıkmış ve bu durumun etkisi yaklaşık 200 yıl boyunca devam etmiştir. Böyle bir sorunun ortaya çıkmasının başlıca nedeni ise gerek Avrupa ve gerekse kuzey ülkeleri ile yapılan ticaret neticesinde önemli bir miktardaki gümüş paranın Avrupa'ya götürülmüş olmasıdır. Bunun üzerine gümüş madenleri tam kapasiteyle çalıştırılmaya başlanmış, ancak gümüş madenlerinin bir süre sonra tükenmesiyle birlikte gümüş sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Gümüş para eksikliğinin bir diğer nedeni ise şehirlerin hızla büyümesidir. Şehirlerin büyümesiyle ticaret artmış ve bunun üzerine daha fazla basmak zorunda kalınmıştır. Bu dönemde bazı şehirlerde sahte para kullanılmaya başlanmış ve bu durum öyle bir hal almış ki ekonomiyi tehdit eder hale gelebilmiştir. Büyük Selçuklular zamanında Nişâbûr'da ülkenin en büyük darphanelerinden biri bulunmakta ve burada çok miktarda dinâr basılmaktaydı. Nişâbûr dinârları yüksek ayarlı paralardı ve Nişâbûriye altını olarak adlandırılmıştı. Ayrıca yüksek ayarlı dinârlar, ülkenin diğer darphanelerinde de basılmaktaydı. Ancak bazen ekonominin kötüye gittiği dönemlerde ayarı düşük paralara da piyasaya sürülmüştür. Dirhem ise ilk zamanlarda bakır ve gümüş karışımından basılmış, ancak sonraki dönemlerde gümüşün yetersiz ve gümüşe ihtiyacın fazla olmasından dolayı tamamen bakırdan basılmaya başlanmıştır (Piyadeoğlu, 2012: 172-173).

Horasan'da darphane bulunan diğer bir şehir Belh'ti. Belh gümüş madenleriyle ünlüydü. Herat ve Belh'te Abdülmelik b. Mervan adına para basıldığı ve bu paralarda şehrin adı Belhü'l-beyza olarak kaydedilmiştir (Piyadeoğlu, 2012: 173).

Bir yerde darphanenin bulunabilmesi için önemli şartlardan biri para basılacak şehirde paranın ham maddesini sağlayacak madenlerin bulunmasıdır. Bu nedenle madeni paralara ham maddenin de çıkartılabildiği şehirlerde basılmaktadır. Nişâbûr, Belh, Herat ve Merv şehirlerinde para

basıldığına göre, buralarda paraların basıldığı madenler olan altın, gümüş ve bakır bulunmaktadır (Hudûdü'l Âlem, 2020: 61-64, İbn Havkal, 1967: 434-445). Öyle ki Ebu Dülef'in *İran Seyahatnamesi*'nde Nişâbûr'da yeryüzündeki tüm bakır madenlerinden daha kaliteli bakır madeninin olduğu belirtilmektedir (Ebu Dülef, 2020: 116).

Mevcut bilgilere göre, Rusya'da ve İsveç'te bulunan IX. ve X. yüzyıllara ait gümüş paraların büyük bölümünün Sâmânîler döneminde Buhârâ, Semerkant, Belh, Taşkent ve Nişâbûr gibi merkezlerde basılan paralar olduğu anlaşılmaktadır. Paraların üzerinde bu şehirlerde basıldığına dair yazılar vardır. Bütün bunlar o dönemde uluslararası ticaretin geliştiğini de göstermektedir (Heyd, 1975: 66-87; Atan, 1990: 82).

3. Horasan'da Hanlar, Çarşılar ve Pazarlar

İslâm şehirlerinde az veya çok sayıda toptan ticaretin yapıldığı yerler için ayrılmış fenduk veya han denilen geniş mağazalar bulunurdu. Gerçekte birer kervansaray olan bu hanlarda üstü örtülü geçitlerle birleşen çok büyük kare biçimli avlular vardı; genelde bu yerler iki veya üç katlı olur ve buralar belli bir sayıda antrepo, mağaza ve bürolara ayrılırdı. Büyük ticari işler buralarda görülürdü ve bu hanlardan her biri başka bölgeleri temsil eden toptancıların ham maddeleri alıp sattıkları bir nevi bugünkü ticaret borsalarıydı. Böylece Halep işi cam eşya, Şamlı tüccarlar tarafından Suriye'de üretilmiş olan başka eşya ile birlikte satılırdı. Hindistan'dan veya Zengibar'dan gelmiş değerli tahtalar, baharatlar, tahıllar ve anberler, Huzistanlı veya Hintli tacirlerin hanlarında yan yana sergilenirdi. Mısır'da dokunmuş kumaşlar, yapılmış kristaller ise Mısırlı Yahudilerin hanlarında satılırdı, Sibiryâ kürkleri Azerbaycanlı tüccarların antrepolarında yığılır; Horasanlı ve Mâverâünnehirli tüccarların hanlarında yer alırdı (Mazaherî, 1972: 240-241; Kılınç, 2021: 21-22).

Hanlar belli bir saatte açılır ve yine belli bir saatte kapanırdı. Hanlar kapılarını sabahleyin dokuza doğru açarlar ve o andan itibaren gerek mağazalarda ve gerekse avlularda bir hareketlik başlardı. Kervanlar gelir gelmez birçok hamal ve koruyucu malları kaldırır, tartar ve damgalardı. Bu hanlarda bütün gün her türlü görevli, tellâl ve tüccar durmadan gider gelirdi. Hanlarda sakinlik akşamın altısından önce olmazdı, bu saatten itibaren de handaki personel işini bitirmiş olur ve tüccarlar da lüks mahallelerdeki evlerine geri dönerlerdi. Hanların kapanma saatinin gelmesi ile birlikte yanlarında büyük Gürcistan köpekleri bulunan birçok gece bekçisi sabah dokuza kadar handa kalmak üzere hanlara yerleşirlerdi; hanların açılış saati geldiğinde ise gece bekçileri köpeklerini hanların bodrumunda zincire bağlarlar, önce küçük kapıları, sonra büyük kapıları açarlar, böylece handa ticari canlılık başlardı (Mazaherî, 1972: 241).

Horasan'da yerli ve yabancı tüccarların ticaret yapabildiği birçok pazar bulunmaktaydı. Şehirdeki en büyük pazar olan ve merkez pazar olarak isimlendirilen pazarlar, şehirdeki ticaretin cazibe merkezini oluşturmaktaydı. Bu yerler, şehrin merkezi olan şehristanda kurulmayıp, şehristanın dışında kurulurdu. Bu sayede ticaret yapmak için gelmiş olan yabancılar ve göçebeler şehre girmemiş oluyordular. Böylece yöneticiler, özellikle hayvansal ürünler ve hayvan satmak üzere şehre gelen göçebelere kaynaklanabilecek güvenlik sorunlarının ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. Şehirde yaşayanlar ve göçebeler ekonomik ihtiyaçlarını kurulan pazarlarla sorunsuz bir şekilde karşılayabilmiştir. Göçebe halk pazarlara mal satmak amacıyla gelirdi. Aslında bu ticaret sayesinde göçebe halk aynı zamanda şehri ve şehirdeki yaşamı tanıma fırsatı da bularak sosyalleşmişlerdir. Pazarlar, halkın ekonomik yaşantısına katkı sağlamakla birlikte, aynı zamanda siyasi mekânlardı. Nişâbûr'da Büyük Selçuklular döneminde Attârlar ve Demirciler çarşısı ile Saraçlar pazarının olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Merve'de de yine Büyük Selçuklular döneminde meyve, sebze, ekmek ve tohumun satıldığı pazarlarla birlikte zanaat erbabının sanatlarını icra ettikleri pazarlar da mevcuttu. Merv'de sadece buğday alışverişinin yapıldığı bir çarşı da faaliyet göstermekteydi. Ayrıca Belh'te iplikçiler çarşısı ile köle tacirlerinin faaliyet gösterdiği bir çarşı ve Herat'ta ise itriyat çarşısı mevcuttu (Agacanov, 2002: 241; Piyadeoğlu, 2012: 169).

Nişâbûr'da; ticaret mallarının depolandığı ambarlardan, tüccarların kaldığı otlara ve hanlara kadar birçok ticaret mekânı bulunmaktaydı. İnsanlar her fenduka belli bir şey almak için giderler, bu fendukların çoğu aynı cins mal satan çarşılarla yarıştırdı. Bu fendukalarda, İpek yolunda ticaret yapan varlıklı ve çok malı olan tüccarlar kalırdı (İbn Havkal, 1967: 432).

İbn Havkal, Nişâbûr'da devamlı bir ticaretin olduğunu ve yolcularının çok olduğundan bahseder. Bu nedenle Nişâbûr'dan başka Horasan'ın diğer şehirlerinin büyük ticaret kervanlarının olmadığını da belirtir (İbn Havkal, 1967: 432).

İslâm şehirlerinde ticari faaliyetlerin yürütüldüğü mekânlar olan pazar ve çarşılar önemli bir yere sahipti. Bu pazar ve çarşılar genel özellikleri itibarıyla bütün İslâm şehirlerinde benzerlik göstermektedir. Çarşılar genellikle bir sokak boyunca dizilmiş dükkânlardan oluşmakta ve bunlar genellikle güvenlik nedeniyle uç noktalarından kapılarla kapatılmaktadır. Pazar ve çarşılar bazen bir meydana veya bir kavşak noktasında rastlamak mümkündür. Bazı bölgelerde çarşıların, gelip geçenleri yağmurdan ve güneşten korumak amacıyla sakife diye bilinen sıra saçaklara sahip olduğu görülmektedir (Can, 1995: 123-132).

İslâm dünyasının farklı bölgelerindeki şehirler gibi Horasan'daki şehirlerde de meslek türlerine göre ayrı ayrı çarşılar kurulmuştur. Bu

çarşıların şehirde dizilişi belli bir düzen içerisindeydi. Aynı tür ticari faaliyetin yapıldığı çarşının şehirden şehre değişmeyen sabit, standart bir yeri vardı. Temiz addedilen meslekle için çarşı, camiye yakın kurulurken kirli olarak nitelendirilen meslekler daha uzak yerlerde kurulmaktaydı. Merkezde bulunan caminin en yakın yerinden başlamak üzere; kuyumcular, kitapçılar ve kâğıtçılar şeklinde kurulmaktaydı. Bunlardan sonra da günlük ihtiyaçlara hitap eden sabuncular ve itriyat türü ürünlerin satıldığı çarşılar ile yiyecek-içecek ürünlerinin satıldığı çarşılar, önem sıralarına göre yerleştirilmekteydi. Kumaşçılar, bakırcılar, ayakkabıcılar, çilingirciler ve mutfak eşyası satıcıları bunlardan sonra yer almaktaydı. Gürültücü, etrafı kirleten ve pis kokulu, başka bir ifadeyle şehir merkezinde bulunması mahzurlu olan ticaret ve zanaat faaliyetlerinin ise şehir kapıları civarında veya dış bölgelerde kurulduğu görülmektedir. Ayrıca bu çarşılar dışında sebze hali gibi hayvansal gıdaların satıldığı çarşılar da rabazda (dış mahalle) bulunmaktaydı (İstahrî, 1927: 255-275; İbn Havkal, 1967: 440-448; Makdisî, 1877: 293-340; Can, 1995: 123-133; Arifoğlu, 2018: 179).

Horasan'da her meslek grubuna ait olarak inşa edilmiş bu çarşılar iç içeydi. Bunların giriş kapıları ana caddeye açılmaktaydı. Kare şeklinde olan bu çarşılar, meslek gruplarına göre dizilmişlerdi. Daha sonraki dönemlerde buralar bedesten, kapalı çarşı ve arasta halini almışlardır (İstahrî, 1927: 255-257; İbn Havkal, 1967: 431-450; Can, 1995: 123-133; Cezar, 1977: 94; Piyadeoğlu, 2012: 170; Arifoğlu, 2018: 179).

Horasan'da farklı meslek gruplarına ait çarşılar dışında farklı mezheplere ait çarşılar da bulunmaktaydı. Nişâbûr'da Kerrâmîler'in kendilerine ait çarşısı bulunmaktaydı. Kerrâmîler bu çarşuyu günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurmuşlardı. Farklı dini grupların, ikamet ettiği mahalleler farklı yerlerde olduğundan dolayı kendilerine özgü ekonomilerini oluşturmuşlar. Ayrıca her mahallede yaşayan nüfusa uygun olarak da halkın ihtiyaçlarını karşılayacak meslek erbabı da faaliyet göstermiştir. Bu sayede büyüklüğüne bakılmaksızın hemen hemen her mahallede bir çarşı olmuştur (Hartmann, 1986: 485; Piyadeoğlu, 2012: 169-170).

Bütün bu saymış olduğumuz çarşıların varlığı göstermektedir ki, Horasan'ın ticari ve ekonomik gelişmişliğine paralel olarak üretilen malların pazarlandığı pek çok çarşı ve pazar bulunmaktadır. Horasan'ın şehirlerindeki ticari gelişmişlik ve diğer bölgelerle yapılan ticaret büyük pazarların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Büyük Selçuklularda Sultan Sencer zamanında meslek birlikleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktaydı. Bunun da katkısıyla Büyük Selçuklular döneminde de her mesleğin kendisine ait bir çarşıda faaliyet gösterdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz (Piyadeoğlu, 2012: 171-172).

İslâm şehirlerinde ticaretin cazibe merkezlerinden bir diğeri ise pazarlardır. Belli meydanlarda her gün açık havada çevre köylerin ürünlerini getirip sattıkları pazarlar kurulurdu. Çok uzun bir yol üzerinde kurulan pazarların genişliği 15 metreydi. Hava ve ışığın girmesi için yaklaşık bir metre çapında üst kısmının ortasında boşluklar bırakılarak birçok kubbe ile örtülürdü. Pazarları örten bu kubbeler yüzlerce ve binlerce tuğladan oluşmaktaydı. Geceleri ise en önemli olan iki ucundan demir kafesten oluşan kapılar ile kapatılırdı. Kafkasya, Türkistan, Afganistan, Ermenistan, İran ve Mezopotamya'daki pazarların üstü kapalıydı. Mısır ve Suriye'deki pazarların üstü ise hasırların serildiği tahtalarla örtülürdü. Çünkü Mısır ve Suriye'de yağmur az yağırdı. Bu şekilde güneşin etkisinden de korunurlardı. Buna karşılık her gün yağmur yağın Karadeniz ve Hazar Denizi kıyılarındaki pazarların üstü açıktı; ama çarşılarda olan geniş saçaklar pazarlarda da dükkânları ve gelip geçenleri yağmurdan korurdu (Mazaherî, 1972: 243-253).

Ticaretin gelişmesini sağlayan diğeri bir unsur olarak da şehirlerde yılın belli bir döneminde kurulan panayırları görmekteyiz. Fuar ve panayırlar, ticaretin gelişmesine katkıda bulunmak için her yıl için aynı dönemde, kısa bir süreliğine kurulan ve çok büyük olan bu mekânlar birçok satıcı ve alıcıyı bir araya getiriyordu, ürünlerin sergilenmesine, tanıtılmasına olanak sağlıyordu, satış sözleşmelerine sahne oluyordu ve büyük bir alışveriş potansiyeline sahipti. Horasan tüccarlarının da yer aldığı Mâverâünnehir'in Dizek kasabasının yakınında bir yerde yılda bir günlüğüne kurulan gayet mütevazı olan Mersemen Panayırı'nın bu bir günde elde ettiği ciro 100 bin dinarı aşırıyordu (Hudûdü'l Âlem, 2020: 71; Özdal, 2016: 307; Kılınç, 2021: 23).

4. Horasan Şehirlerinden İhraç Edilen Ürünler

Horasan ekonomik canlılığın bir hayli fazla olduğu bölgeydi. Elbette ki coğrafi konumu nedeniyle ticaret yollarının geçtiği bir yerde bulunmasının önemi büyüktür. Bununla birlikte birçok ekonomik faaliyetin burada yapılması önemini daha da artırmıştı. Horasan tarım, hayvancılık, madencilik, dokumacılık, itriyat, taş-toprak gibi her türlü ekonomik faaliyetin yapıldığı bir bölgedir. Pazar ve çarşılarında birçok ürünü bulmak mümkündür. Üretilen ürünlerin ihtiyaçtan fazlası başta yakın yerler olmak üzere başka bölgelere ihraç edilmekteydi. Bu ürünler arasında zirai ürünlerin payı büyüktür. Türkistan ve Irak'a pamuk ihraç edilmekteydi (Şeşen, 1998: 243; Mez, 2000: 524; Şahin-Arifoglu, 2013: 371).

İslâm dünyasında İran işi dokumalar meşhurdu. Ketten, kenevir yün, pamuk ve ipek eğirilip dokunurdu, çünkü İslâm dünyası Mısır dokuma, Hind pamuk endüstrisinin ve Çin'de doğup daha Orta Çağ'ın başında İran'a gelmiş olan ipek endüstrisinin mirasçısı olmuştu (Mazaherî, 331-332; Bakır, 2005: 159).

Orta Çağ'da İran'da pamuklu dokuma şehirleri şunlardı; Merv, Nişâbûr, Bemm, Belh, Kirman, beyaz giysileri ile Vizar, Şehcan sarıkları "Rahtec", "Tahtec" başörtüleri, "Musammit", "Attabî", "Sa'îdî", "Zarâîfî", ve "Muştî" denilen kumaşlar, Hulleler (takım elbiseler) ve keçi kılından dokunmuş elbiseler Nişabur'da üretilmekteydi (Mukkadesî, 2015: 333-334; Bakır, 2005: 165). Ayrıca "Zenbeft" ve "Benbuz" adındaki elbiseler Nesa'nın (Kazvinî, 390; Bakır, 2005: 165), altın işlemeli sarıklar ve başörtüler Serahs'ın (Yakubî, 279; Mukadesî, 324; İstahrî, 263, 281-282, Bakır, 2005: 165), pamuktan imal edilmiş nefis kumaşlar ile ipek ve pamuktan yapılmış başörtüler Merv'de imal edilmekteydi (Bakır, 2005: 165).

Kirman'dan Horasan'a "Taylesan" denilen her biri 30 dinara satılan çok nefis ince kumaşlar satılırdı (Mukadesî, 2015: 470, İstahrî, 1927: 263, 281-282, İbn Havkal, 1967: 312; Bakır, 2005: 166).

Horasan'da kadın çarşafları ve altın sırmalı kurdeleleri ile Serahs ve kadın mendilleri ile de Simmân şöhret yapmıştı (Mazaherî, 1972: 334-335; Bakır, 2005: 172).

Nişâbûr'da envâ-i çeşit pamuklu, ipekli çok değerli kumaşlar, elbiseler imal edilir. Üretilen pamuk ve ipek giysiler çokluğu ve dayanıklılığı nedeniyle başta İslâm ülkeleri ve Türk ülkeleri olmak üzere başka ülkelere gönderilirdi (İbn Havkal, 1967: 432; İstahrî, 1927: 255; Hudûdü'l Âlem, 2020: 56-57; Strange, 2015: 469). Nişâbûr'da dokunan "nah" ve "kenha" cinsi ipekler Hindistan'a ihraç ediliyordu (İbn Battûta, 2013: 373). Kuhistan'da da Nişabur'un dokumalarına benzer yünlü dokumalar, halılar ve ayrıca kaliteli hurma üretilirdi (Mukaddesi, 2015: 334).

Nişâbûr'daki iş kollarının başında pamuk ile ipek üretimi, dokumacılık ve ticaret geliyordu. Ayrıca burada seramik, demir işçiliği ve çinicilik çok gelişmişti. Nişâbûr, Horasan ticaretinin merkezi olmasının yanında canlı bir sanat faaliyetinin de merkezi durumundaydı. Öyle ki şehir çinicilik ve demirciliğiyle meşhurdur. Burada üretilen mallar ise işlek ticaret yolları sayesinde çeşitli yerlere ihraç edilmekteydi (Zahoder, 1995: 499; Özgüdenli, 2007: 149).

Nişâbûr yöresinde üretilen tahıl ürünlerinin ihracatı şehrin doğu ve batı tarafındaki bölgelerine yapılmaktaydı. Şehrin kırsal bölgelerinden olan; Câcerm, İsferyân ve Beyhak'ta da tahıl ambarı olmaları nedeniyle etraftaki yerleşim yerlerine tahıl ihraç edilmekteydi (Makdisî, 1877: 315-318; Arifoğlu, 2018: 188).

Nişâbûr'a bağlı olan Tus şehrinin Nukan kasabasının Nukan dağlarında kap yapımında kullanılan toprak madeni vardır. Bram adı verilen tencerelerin üretildiği bir madendir. Bu maden Horasan'ın diğer şehirlerine de gönderilir. Ayrıca burada bakır, demir, gümüş, firuze, hamâhim (oksitli

demir) ve dehnec (bakır taş) gibi başka maden ocakları da vardır. Kaynaklarda altın madeninin de olduğunu, fakat üretim için yeterli olmadığı belirtilmektedir (İbn Havkal, 1967: 434; İstahrî, 1927: 258; Hudûdü'l Âlem, 2020: 57; Strange, 2015: 474; Yörükân, 2004: 142).

Nîşâbûr'un çeşitli bölgesinde frenk üzümleri (Bektaşî) meşhurdu. Ayrıca Nîşâbûr'un köylerinin bahçelerinde çok büyük miktarda kayısı ihraç edilirdi (Strange, 2015: 472). Nîşâbûr tarım ürünlerinin tabii olması yönüyle meşhur olmuştu (Mukaddesî, 2015: 263).

Merv meyveleri ile meşhurdu. Meyveleri çok dayanıklıydı. Kavunu ve karpuzu kurutulur, birçok yere gönderilirdi. Kurutulmuş üzümleri ve diğer kurutulmuş meyveleri diğer yerlerin ürünleri arasında en çok tercih edileniydi. Bu meyveler, pişirip yemesi sağlıklı olduğu için kurutulurdu ve buradan da Irak'a götürülürdü. Baldırgan kökü zamkı Merv'in çölünde yetişir, çok yere gönderilirdi. Merv'de çok miktarda ipek, koza üretilir. Rivayete göre ipek eski zamanda buradan Cürcan'a ve Taberistan'a geçmiştir. Burada ünlü Merv pamuğu yetişir. Gayet yumuşaktır. Bu pamuktan imal edilen elbiseler etrafa gönderilirdi (İbn Havkal, 1967: 436; İstahrî, 1927: 262-263; Hudûdü'l Âlem, 2020: 60; Strange, 2015: 487; Yörükân, 2004: 144). Merv'de hurma ve üzüm de boldu (Mukaddesî, 2015: 308). Merv'de Horasan kumaşlarının en iyileri üretilirdi (Ya'kubî, 2019: 789). Merv'den bakır, sığır, peynir, peçe, ipek eşarp, ipek, pamuk yağı ve susam yağı ihraç edilir (Mukaddesî, 2015: 334).

Merv, Horasan'ın diğer şehirlerden farklı olarak kanun ve ud üretmiş, ayrıca bunların ihracatını yapmıştır. Bu değerli kanunlar ve udlar önemli ustaların elinden çıkarak müzisyenlerin hizmetine sunulmuş. Ayrıca Merv'de kadife benzeri halı ve yine Merv'e özgü elbiseler de diğer ihraç ürünleri arasında yer almaktadır (Kafesoğlu, 1972: 171; Câhız, 2001: 323). Tüm bunların yanında Merv buğdayından yapılan ekmeğin güzel olması, Merv buğdayının her tarafa ihraç edilmesine sebep olmuştur (İstahrî, 1927: 262; Arifoğlu, 2018: 188).

Herat bölgesinde bulunan Keruh şehriden çekirdeksiz üzüm (keşmiş) komşu bölgelere ve şehirlere ihraç edilirdi. Ayrıca Irak'a ve çevre ülkelere gönderilen Taif kuru üzümü de yetişirdi. Bu ürünlerin çoğu Malin'de üretilirdi (İbn Havkal, 1967: 439; İstahrî, 1927: 266; Strange, 2015: 497). Herat'ın Mârâbâz şehrinde çok fazla pirinç yetişirdi ve bu pirinç etrafta ihraç edilirdi (Strange, 2015: 498; Yörükân, 2004: 145-146).

Herat şehriden Horasan'a kuru üzüm ve kurutulmuş kayısı ihraç edilmekteydi (Ebu Dülef, 2020: 117). Herat'ta üzüm şurubu ve pamuklu eşyalar, manna (dış budak ve benzeri ağaçlardan sızan koyu ve tatlımsı bir madde) üretilirdi (Hudûdü'l Âlem, 2020: 58). Herat'ta imal edilen konfeksiyon ürünleri Horasan bölgesinin her tarafına gönderilirdi (Mukaddesî, 2015: 317).

Büşenc'te Horasan'ın tamamında bulunmayan arar ağacı (kerestesi kıymetli bir ağaç türü) bulunurdu. Bu ağacın kerestesi diğer ülkelere götürülürdü (İbn Havkal, 1967: 440; İstahrî, 1927: 268).

Belh tüccarların sık sık gidip geldikleri güzel ve zengin bir şehir olmasının yanında, Belh o dönemde Hindli tüccarların rağbet ettikleri, Hindistan'ın ticaret merkezi, sık sık ticaret amacıyla geldikleri bir şehir olarak bilinirdi (Hudûdü'l Âlem, 2020: 63; Uslu, 1997: 155-156). Belh, Hindistan'dan şeker, ev eşyası, itriyat ve bitkisel ilaç ham maddesi, Türkistan'dan da kıymetli madenler, ibrişim kumaş, değerli taşlar, cariyeler ve gulâmlar ithal etmektedir. Buna karşılık Belh ve ona bağlı bölgelerden ihraç edilen ürünler arasında ise üzüm önemli bir yer işgal etmektedir (Piyadeoğlu, 2012: 170). Harîzm ve Mâverâünnehir bölgeleri de Belh şehrinin ihracat alanındaydı (İbn Havkal, 1967: 324-432; Arifoğlu, 2018: 187). Belh'ten tereyağı, ayçiçek yağı, sabun, susam, pirinç, kuru üzüm, ceviz, fındık, incir ve nar reçeli, ilaç, kibrit, kurşun, boya kökü, topuk taşı, arsenik Curcân işi tekstil, yağ, deri ve mask ihraç edilir (Mukaddesi, 2015: 334).

Belh'te şeker kamışı, su nilüferi, turunc ve ağaç kavunu üretilirdi (Hudûdü'l Âlem, 2020: 63). Belh'te o kadar çok ürün üretilmektedir ki bunlardan elde edilen gelir sayesinde her yıl hazineye sultanın ihtiyacından daha fazla gelir aktarılmaktadır (Mukaddesi, 2015: 311).

Horasan'da şeker üretimi de yapılmaktaydı. Bütün şehirlerde şekerler çarşısı bulunurdu. Bir tür ılgının üzerinden toplanan kudret helvasının içine fıstık ve kırılmış bademler konularak yapılmış bir tür koz helvası, fındık ve ceviz ile yapılmış daha ucuz koz helvası ve bunun yanında da haşhaş tohumu ile yapılmış daha değişik ama başka bir tür helva da bulunurdu. Ballı gofret yığınları, pirinç unundan bisküviler, baklava dilimi biçimi kesilmiş badem ezmesi ve hatmi şekerlemesi, arpa şekerleri, lokumlar, pembe ve drajeler; içinde yüzlerce, renkli ve zencefil, nar, ayva, anason gibi akideler bölgeden ihraç edilen şekerleme ürünleriydi (Mazaherî, 1972: 249; Arifoğlu, 2018: 193). Değişik türdeki şekerleme ürünleri Herat'tan ihraç edilmektedir (Mukaddesi, 2015: 317; Arifoğlu, 2018: 193).

İranşehr gıda deposudur. Burada üretilen mallar birçok yere ihraç edilirdi. Burada dikilen elbiseler kaliteli ve oldukça meşhurdur. Öyle ki bu elbiseler ile Mısır ve Iraklılar hava atarlardı (Mukaddesi, 2015: 325).

Buş'ta üzüm ve tahılı bol olan bir yerleşim yeridir. Burada bol miktarda incir ve zeytin yetişmekteydi. Bu ürünler selelerle ihraç edilmekteydi (Mukaddesi, 2015: 328).

İthal edilen eşyaların en önemlisi Çin dokumlarıydı. Şaş bölgesinden kıl ve yün dokuma ithal edilen ürünlerdendi (Makdisi, 1992: 324, Arifoğlu, 2018:194). Horasan bölgesine hazır giyim ise Endülüs ve Hürmüz'den gönderilmekteydi. Cibal'den Horasan'a alaca, attabi ve ibrişim kumaşları

getirilmekteydi. Hürmüz'den ise özellikle sarık ithal edilmekteydi (İbn Havkal, 110-336; Arifoğlu, 2018: 194).

Horasan, hayvancılıktan da iyi bir ekonomik gelir elde etmektedir. Serahs ve Belh devenin en çok olduğu bölgedir (İbn Havkal, 1967: 450-452; Yörükân, 2004: 153). Belh'te ticaret yolları için "el-Behatî" denilen develerin tercih edilmesinden dolayı, bu tür develer çok ihraç edilmekteydi (Câhız, 2001: 330; İstahrî, 1927: 281; Şeşen, 1998: 161; Arifoğlu, 2018: 190). Ayrıca Serahs'ta koyun da yetiştirilmekteydi (İbn Havkal, 1967: 445).

Horasan'da hayvanların kendilerine yeteceklerden fazlası başka yerlere satılırdı. Huttal bölgesi de iyi hayvanların yetiştirildiği bölgelerden biridir (İbn Havkal, 1967: 449). Tus'ta dağ sıçanı, tilki, kakum, vaşak ve sincap gibi hayvanların derileri işlenirdi (Ya'kubî, 2019: 76). Bedeşân'da boynuzlar ve kürkler özellikle de tilki kürklerinin ticareti yüklüce yapılırdı (Strange, 2015: 519).

Sind bölgesinde yetiştirilen iki hörgüçlü deve Horasan'a ihraç ediliyordu. Horasan'daki deve yetiştiricileri, bu deve erkekleriyle Arap asıllı dişi develeri çiftleştirerek "en-necâtî" denilen deve cinsini elde ediyorlardı (Bakır, 2005: 290-291).

Cüzcan bölgesinden Horasan ve Mâverâünnehir'e tabaklanmış deri gönderilmektedir (Yörükân, 2004: 148). Musul ve Erbil'den Horasanlı tüccarlar beygir derilerini satın alırlardı. Ayrıca Horasanlılar ince derileri tercih etmezler, onlar kalın derileri satın alırlardı. Bu derileri ayakkabı yapımında kullanıyorlardı (Bakır, 2001: 81).

Orta Çağ İslâm dünyasında deri ve deriye bağlı olarak üretilen ürünlerin üretim tekniklerinin ileri seviyeye ulaştığı için İslâm şehirlerinin çarşılarında birçok deri dükkânları bulunurdu. Derinin en çok kullanıldığı alanlardan biride ciltçilikti (Tekin, 1994: 176; Bakır, 2001: 94). İslâmî dönemde XII. yüzyıla kadar Türk ciltçiliği doğuda Hatayî üslûbunu Kaşî, Horasan, Buhârâ, Dihlevî adlarında geliştirmiştir. Bu durum ciltçiliğin Horasan'da ne kadar gelişmiş olduğunu göstermektedir (Bakır, 2001: 98).

Tus bölgesinin dağlarında turkuaz, bakır, kurşun, sürme gibi madenler bulunurdu. Burada taştan yapılan tencereler, bileyi taşı, şalvar ipi ve çorap üretilerek ihraç edilirdi (Hudûdü'l Âlem, 2020: 57). Değirmenlerin ve sokak kaldırımlarının taşları Herat dağlarından temin edilirdi (İstahrî, 1927: 265). Belh'te dağlarda bulunan bir şehir olan Simingân'da mermere benzeyen beyaz taşlardan oluşan dağlar bulunmaktadır. Bu dağlardaki taşlar yontularak salonlu konutlar, köşkler, put mabetleri, at ahırları ve evlerin inşası için kullanılırdı (Hudûdü'l Âlem, 2020: 64). Tuğla ise yapı malzemesi olarak kullanılmaktaydı. Bu nedenle tuğla ihtiyacı Horasan'dan ihraç edilerek karşılanırdı (Bakır, 2001: 210; Arifoğlu, 2018: 193).

Seramik yapımı da Horasan'da yaygın olan bir zanaattı. Hem metal, hem de topraktan imal edilen bu ürünler mutfak ve diğer ev eşyası olarak kullanılırdı. Bu ürünler topraktan üretilmiş olup, kalitesine göre ve estetik özelliğine göre ayrılmaktadır. Arapça dualar veya veciz sözler genellikle üzerlerine yazılarak süslenmekteydi. Türkistan menşeli halı desenleri ile hayvan tasvirleri de bu ürünlerde süsleme olarak kullanılabilmektedir. Tasviri yapılan bu hayvanların en önemlisi çift başlı olarak göze çarpmakta, ayrıca diğer yırtıcı kuş türleri de sıkça resmedilmektedir (Agacanova, 2002: 231; Bakır, 2001: 147-148; Piyadeoğlu, 2012: 183-184).

Horasan'da topraktan üretilen mamullerin başında cam üretim merkezleri gelmekteydi. Nişâbûr'daki sanatkârlar cam ürünlerini mine ile kaplama işini büyük bir beceri ile yapıyorlardı. Ayrıca Horasan bölgesinin Herat, Tus ve Nişâbûr gibi şehirlerinde toprak mamullerinden olan çömlekçilik de yapılmaktaydı. Nişâbûr ve Semerkant'ta beyaz zemin üzerinde açık kırmızı, yeşil (zeytin renginde), kerpiç kırmızısı renginde Arapça yazılar ve çeşitli bitkisel şekiller bulunan çömlekler de 901 yılında Horasan bölgesinin Sâ mânîler'in eline geçtikten sonra imal edilmeye başlandı (Frye, 1965: 80; Bakır, 2001: 165; Şahin-Arifoğlu, 2013: 371). Şaş'ın çanak çömleklerinin benzeri yoktu (Mukaddesi, 2015: 336).

Nûkân'da yılan taşından (Berrâm) yapılmış taş kavanozlar ihraç edilirdi. Turkuazlar (firuzeler) ve "santalum" (humâhen) olarak bilinen taş ve ayrıca bakır taşı (dehneç) tamamen Tus civarında bulunurdu ve satılmak üzere Nûkân çarşılarına götürülürdü (Strange, 2015: 474).

Hindistan'da imal edilen kılıçların en önemlisi olan "el-Bâhirî" kılıcının demir ve çeliği Herat'tan getirilmekteydi. Ayrıca yine Kirman'da yapılan "el-Kirmanî" olarak adlandırılan meşhur kılıçların da çeliği veya demiri Herat'tan getirilmekteydi (Bakır; 2002: 386-393).

Sonuç

İran'ın doğusundan Türkmenistan ile Afganistan sınırına kadar uzanan Horasan, Orta Çağ'da önemli bölgedir. Çünkü coğrafi konumu nedeniyle ticaret için önemli bir cazibe merkezi durumundadır. Ticaret yolları ağının kesiştiği kavşak noktasında yer almıştır. Horasan; Doğu Avrupa, Batı Asya, Uzakdoğu ve Hindistan ile de yoğun bir ticari faaliyet içinde bulunmaktaydı. Horasan bölgesi için her zaman ticaret önemliydi. Çünkü İpek Yolu'nun geçiş güzergâhındaydı. Ayrıca transit ticaretin de bölgenin ekonomisine katkısı önemlidir.

Horasan'ın önemli şehirleri ise Merv, Herat, Belh ve özellikle Nişâbûr'dur. Bu şehirler sadece Horasan'ın değil İslâm dünyasının da önemli ticaret merkezlerindedir.

Horasan bölgesinin ekonomik alandaki en zengin şehri Nişâbûr'dur. Sâ mânîler döneminde Nişâbûr'un askeri ve idari merkez haline getirilmesiyle, Nişâbûr Horasan'ın önemli bir ticaret merkezi olmasının yanında ilim ve sanatta da önemli bir merkez olmuştur.

Herat, XI. yüzyılda Akdeniz'den Hindistan ve Çin'e giden ana yol üzerinde büyük bir ticaret merkezi olup, Horasan'ın diğer önemli ticaret şehirlerinden biridir.

Belh, Horasan'da ticaretin canlı olarak yapıldığı şehirlerden bir diğeridir. Belh, Horasan'ın büyük şehirlerinden biri olup, bir taraftan Horasan ve Hindikuş dağları eteklerinden Türkistan'a ve Çin'e uzanan, diğer taraftan da Ceyhun'un sol kıyısından uzanarak Hindistan ve Afganistan'a ulaşan doğu-batı ana ticaret yollarının geçtiği önemli bir kavşakta yer alır.

Merv şehri de özellikle Büyük Selçuklular zamanında başkent olduktan sonra Horasan'ın önemli ticari merkezlerinden biri haline gelmiştir. Aslına bakılırsa tarih boyunca Merv önemli bir ticari merkez olmuştur; yapılan kazılar da bu büyük bölgenin tarımsal ve ticari önemini doğrulamıştır. Ticaret yolları üzerinde olmasından dolayı Merv'de, Doğulu ve Batılı pek çok tüccar şehirde kalmaktaydı. Ayrıca Merv, Hârizm ve Mâverâünnehir'e ulaşan ticaret yolunun halkalarından birini oluşturmaktaydı.

Orta Çağ ekonomisi daha çok ticaret, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Elbette ki bunlara bağlı olarak madencilik, taş ve toprak, sanayi ürünlerini de eklemek gerekir.

Horasan'da yerli ve yabancı tüccarların ticaret yapabildiği birçok pazar bulunmaktaydı. Tüccarların kalabileceği fenduk denilen yerler de vardı. Han, çarşı ve pazarlar bölgede ticaretin ne kadar hareketli olduğunu gösteren önemli mekânlardır. Bu çarşı ve pazarlarda belli bir düzen ve disiplin bulunmaktaydı.

Horasan şehirlerinde de İslâm dünyasının farklı bölgelerindeki şehirlerde olduğu gibi her meslek grubu için ayrı ayrı çarşılar yer almaktaydı. Aynı cins ürünün ticaretini yapan esnafın çarşılardaki yerleri aynıydı. Bu çarşılar merkezdeki caminin etrafında sıralanırlardı. Temiz olan, koku yapmayan mesleklerin çarşısı camiye yakın yerlerde, kirli ve pis koku yapan meslekler ise camiye uzak yerlerde kurulurdu. Farklı mesleklere ait çarşılar dışında farklı mezheplere ait çarşılar da bulunmaktaydı.

Ticaretin gelişmesini sağlayan diğer bir unsur olarak da şehirlerde yılın belli bir döneminde kurulan panayırları görmekteyiz. Fuar ve panayırlar, ticaretin gelişmesine katkıda bulunmak için her yıl için aynı dönemde, kısa bir süreliğine kurulan ve çok büyük olan bu mekânlar birçok satıcı ve alıcıyı bir araya getiriyordu, ürünlerin sergilenmesine, tanıtılmasına

olanak sağlıyordu, satış sözleşmelerine sahne oluyordu ve büyük bir alışveriş potansiyeline sahipti.

Horasan tarım, hayvancılık, madencilik, dokumacılık, itriyat, taş-toprak gibi her türlü ekonomik faaliyetin yapıldığı bir bölgedir. Pazar ve çarşılarında birçok ürünü bulmak mümkündür. Üretilen ürünlerin ihtiyaçtan fazlası başta yakın bölgelerden başlayarak birçok bölgeye ihraç edilmekteydi.

Ticari faaliyetlerden köle ticaretinin de Horasan'da önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Horasan'da köle ticareti yoğun bir şekilde yapılmaktaydı. Bunun sebebi ise bu dönem sanayisinin ve iş yükünün tamamen insan gücüne dayanmasındandır. Kölelik, ucuz iş gücü arayışı neticesinde ortaya çıkmıştır.

Horasan'da tüm İslâm dünyasında olduğu gibi dinâr (altın para) ve dirhem (gümüş para) kullanılmaktaydı. Ekonomik durumun kötüye gitmesine bağlı olarak dirheme gümüş ile birlikte bakır karışımı da kullanılmıştır. Bir süre sonra da tamamen bakır kullanılmıştır. Genel olarak Orta Çağ'da üç ayaklı (altın, gümüş ve bakır) bir para sistemi vardı.

Nîşâbûr'da, Büyük Selçuklular döneminde en büyük darphane bulunmaktaydı. Bu darphanede yüklü miktarda dinâr basılmaktaydı. Nîşâbûriye altını olarak adlandırılan Nîşâbûr dinârları yüksek ayarlı paralardı.

Belh ise Horasan'da darphane bulunan diğer bir şehirdi. Belh gümüş madenleriyle ünlüydü. Abdülmelik b. Mervan adına Belh ve Herat'ta para basılmış ve bu paralarda şehrin adı Belhü'l-beyza olarak kaydedilmiştir.

Madeni paralar ham maddenin çıkartılabildiği şehirlerde basılmaktadır. Horasan'ın; Nîşâbûr, Belh, Herat ve Merv şehirlerinde para basıldığına göre, buralarda altın, gümüş ve bakır madenleri yüklü miktarda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Agacanova, S. G. (2002). *Selçuklular*, İstanbul.
- Arifoğlu, Y. (2013). *VIII. Yüzyıl ile XI. Yüzyıllar Arasında Horasan'ın Dini ve Sosyal Yapısı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya.
- Arifoğlu, Y. (2018). Horasan Şehirlerindeki Alışveriş Mekânları ve Bu Mekânlarda Satılan Ürünler (8-10. Yüzyıllar), *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(2), Aralık, s. 176-202.
- Atan, T. (1990). *Türk Gümrük Tarihi*. C. 1, TTK Basımevi, Ankara.
- Bakır, A. (2001). *Ortaçağ İslam Dünyasında Taş ve Toprak Ma'mulleri Sanayi*, Ankara, Bizim Büro Basımevi.
- Bakır, A. (2001). Ortaçağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kâğıt Sanayi, *Bellekten*, LXV, 242, Nisan, s. 75-160.
- Bakır, A. (2002). *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Bakır, A. (2005). *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz: Hakkı Dursun Yıldız), TTK Basımevi, Ankara.
- Can, Y. (1959). *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Ankara, TDV Yayınları.
- Câhız, E. (2001). et-Tebessurbi'Ticare, (Çev: M. Mahfuz Söylemez), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul.
- Çetin, O. (1998). Horasan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18, İstanbul.
- Ebu D. (2020). *İran Seyahatnamesi, 10. Yüzyılda Kafkasya'dan Fars Körfezine Yolculuk* (Tercüme ve Notlar Serdar Gündoğdu), İstanbul, Kronik Kitap.
- Frye, R. (1963). *The Heritage of Persia*, Newyork, World Publishing Company.
- Frye, R. (1965). *Bukhara The Medieval Achievement*, Norman.
- Frye, R. (2009). *Antik Çağlardan Türklerin Yayılmasına Orta Asya Mirası*, (Çev: Füsun Tayanç-Tunç Tayanç), Ankara, Arkadaş Yayınevi.
- Günaltay, Ş. (1948). *İran Tarihi*. Ankara, TTK. Basımevi.
- Hartmann, R. (1986). "Belh", *İslâm Ansiklopedisi*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Heyd, W. (1975). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev: Enver Ziya Karal), Ankara, TTK Basımevi.

- Hinz, W. (1989). İslâmda Ölçü Sistemleri, (Çev: Acar Sevim), *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırma Dergisi*, (5).
- Hudûdü'l Âlem, (2020). *Mine'l-Meşrik ,le'l-Magrib*, (Çev: Abdullah D.-Murat A., İstanbul, Ayışığıkitapları.
- İbn Battûta (2020). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev: A. Sait Aykut), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Butlan (2008). el-Hasan el-Muhtar b. El-Hasan, *Risâle Câmi'a Fünûn Nâfi'a Şirâ er-Rakîk ve Taklîbi'l-Abîd*, (thk: Abdusselâm Hârû), (Çev: Abdulhalik Bakır), Ortaçağ Medeniyetine Dair Çeviriler I, Ankara, Bizim Büro Basımevi.
- İbn Haldun (1982). *Mukaddime*, (Trc: Süleyman Uludağ), C. I, Bursa.
- İbn Havkal (1967). *Suretü'l -Arz*, Leiden.
- İbn Havkal (2017). *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, (Trc: Ramazan Şeşen), 2. Baskı, İstanbul, Yeditepe Yay.
- İbn Hurdâzbih (1967). *el-Mesalik ve'l- Memalik*, ed. M. J. de Goeje, Leiden, Brill Press.
- İstahrî (1927). *el-Mesâlik ve'l Memâlik*, Leiden.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*, İstanbul.
- Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd*, (ts. Dâru Sâdır), Beyrut.
- Kılınç, A. (2020). *Sâmânîler Döneminde Buhârâ Şehri*, İstanbul, Hiperyayın.
- Kılınç, A. (2021). *Mâverâünnehir'de İktisadi ve Sosyal Hayat (IX.-XI. Yüzyıllar)*, İstanbul, Hiperyayın.
- Kudâme b. C. (2018). *Kitabü'l Harac*, (Çev: Ramazan Şeşen), İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Lombart, M. (2002). *İslam'ın Altın Çağı*, (Çev: Nezh Uzel), 4. Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları.
- Makdîsî (1877). *Ahsenü't -Tekâsîm fî Ma'rîfeti'l-Ekâlîm*, (Nşr. De Goeje), Leiden.
- Makdîsî (1992). *Ahsenü't -Tekâsîm fî Ma'rîfeti'l-Ekâlîm*, (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt.
- Mazaherî, A. (1972). *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, (Çev: Bahriye Üçok). İstanbul, Varlık Yayınevi.

- Merçil, E. (2008). “Büyük Selçuklular Devrinde İpek Yolu Üzerinde Bir Şehir: Nişabur, *Dünden Bugüne İpek Yolu Beklentiler ve Gerçekler Sempozyumu Bildireleri*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Mez, Â. (2000). *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti*. (Çev: Salih Şaban), 1. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Mukaddesî (2015). *Ahsenü't-Takâsım*, (Çev. ve Notlar Ahsen Batur), İstanbul, Selenge Yayınları.
- Özgüdenli, O. (2007). “Nişâbûr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33, İstanbul.
- Piyadeoğlu, C. (2012). *Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayın.
- Samur, S. (2005). “İslam Coğrafyacılarına Göre Horasan; Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu”, *Bilimname* (3).
- Strange, G. L. (2015). *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, (Ter: Adnan E.-Cengiz T., İstanbul, Yeditepe Yayınları.
- Şahin, H., Arifoğlu, Y. (2013). “Selçuklu Öncesi Dönemde Horasan: Coğrafi Konum, İktisadi Yapı ve Şehirler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), s. 361-387.
- Şeşen, R. (1998). *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Tekin, Z. (1994). “Deri” (Türklerde Dericilik), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9, İstanbul.
- Uslu, R. (1997). *Hicrî I-II. Yüzyıllarda Horasan Tarihi*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Uslu, R. (1998). “Herat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, İstanbul.
- Yörükân, Y. (2004). *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, (Notlarla Yayına Haz. Mehmet Ş., Ali E., Süleyman Ö., Tahsin K.), İstanbul, Gelenek Yayıncılık.
- Zahoder, B. (1955). “Selçuklu Devletinin Kuruluşu Sırasında Horasan”, *Belleten*, (Çev: İsmail Kaynak), 18, Ankara.
- Zeydan, C. (1972). *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Çev: Zeki M.) C. I, İstanbul, İletişim Yayınları.

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Eski Hitit Kralı Telipinu, Dönemi ve Fermanı ¹

İlker Koç*

Öz

MÖ II. binde Anadolu'da büyük bir uygarlık kurmuş olan Hititlerden geriye binlerce çivi yazılı kil tablet kalmıştır. Çeşitli merkezlerde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan bu tabletlerin büyük çoğunluğu başkent Boğazköy'de bulunmuştur. Bu tablet arşivi hemen hemen tüm yazın türlerini kapsamaktadır. Bu tabletler arasında bulunan "Telipinu Fermanı" Eski Hitit döneminin en önemli kaynaklarından biridir. Akadca ve Hititçe olarak iki dilde kaleme alınmış olan bu belgede kral Telipinu, kendisi tahta geçmeden evvel meydana gelen olayları bizlere nakletmiş ve tahta geçiş sırasını belirli bir düzene koymuştur. Bazı araştırmacıların Kargaşa Dönemi ya da Gâsıp Krallar Devri olarak adlandırdığı I.Murşili'nin ölümü (±MÖ 1595) ile başlayıp Telipinu'nun tahta geçişine (±MÖ 1525) kadar geçen bu sürede, Hitit Devleti'nin sınırları küçülmüş ve yaşanan istikrarsızlık sonucu Hitit Devleti yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Kendisinden önce Hitit tahtına çıkan kral Huzziya'nın kız kardeşi İstapariya ile evli olan Telipinu'nun kraliyet soyundan gelip gelmediği tam olarak bilinmemektedir; bu nedenle fermana yer alan tahta geçiş kurallarıyla bir bakıma kendi durumunu da yasallaştırmıştır. Fermana aynı zamanda; bu kralın askeri seferleri, suç işleyen prenslerin cezaya çarptırılması ve onların aileleri ve mallarına zarar gelmemesi, devletin yöneticilerine uyarılarda bulunulması, panku-'nun (asiller meclisi) görev ve yetkileri, iç ve dış tehlikelere karşı tahl, su tedariki ve tahkimli kentlerin güvenliği üzerine hükümler bulunmaktadır. Ayrıca dolandırıcılık, miras, cinayet ve büyüculük ile ilgili düzenlemeler de bu belgede yer almaktadır. Bu çalışmada; Hitit kralı Telipinu dönemi ele alınmış ve Eski Hitit döneminin en önemli kaynaklarından biri olan "Telipinu Fermanı" incelenerek fermanın anayasal niteliğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Telipinu, Hitit, Ferman, Anayasa, Çiviyazılı Kil Tablet, Panku, İşputahşu

¹ Bu çalışma; "Telipinu ve Dönemi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı doktora öğrencisi, ODTÜ Toplum ve Bilim Merkezi Müdür Yrd., Ankara/Türkiye, ilkerankara@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 15.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 23.03.2022

Türü: Araştırma Makalesi

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

CANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

King Telipinu of the Old Hittite Kingdom, His Reign and Edict²

İlker Koç*

Abstract

The Hittites, who founded a great civilization in Anatolia in 2000 BC, left behind thousands of cuneiform clay tablets. The vast majority of these tablets, which were unearthed at various excavation sites, were found in the capital Boğazköy. This archive of tablets includes almost all types of literature. Among these tablets, the "Edict of Telipinu" is one of the most important sources of the Old Hittite Period. King Telipinu conveyed the events that had occurred before he acceded and introduced the rules for royal succession in this document written in Akkadian and Hittite languages. During the period beginning with the death of Muṣṣili I (±1595 BC) and ending with the accession of Telipinu (±1525 BC), which is referred to as the Period of Turmoil or the Period of Usurper Kings by some researchers, the borders of the Hittite Kingdom shrank and the Kingdom was on the verge of collapse as a result of the instability. It is uncertain whether Telipinu, who was married to Ištapariya, the sister of his predecessor King Huzziya, was of royal descent. Therefore, he, in a way, also legalized his own status by the rules of royal succession in the edict. The edict also contains provisions on the military expeditions of this king, the punishment of princes who committed crimes and the prevention of damage to their family and property, warnings to the rulers of the state, the duties and powers of the panku- (assembly of nobles), the supply of grain and water for internal and external menaces, and the safety of fortified cities. Furthermore, regulations on fraud, inheritance, murder and witchcraft are also contained in this document. In this study, the period of the Hittite King Telipinu is discussed and the "Edict of Telipinu", one of the most important sources of the Old Hittite period, was examined to reveal its constitutional nature.

Keywords: *Telipinu, Hittite, Edict, Constitution, Cuneiform Clay Tablet, Panku, Išputahšu.*

² This article was produced from my master thesis "Telipinu and His Period".

* Ankara University, Department of Ancient Languages and Cultures, PhD Candidate, ODTÜ Toplum ve Bilim Merkezi, Ankara/Turkey, ilkerankara@gmail.com

Received: 15.03.2022

Accepted: 23.03.2022

Type: Research

Giriş

Hititler, MÖ II. binde Kızılırmak kavsi çekirdek bölge olmak üzere Anadolu'da yaşamış ve Eski Yakın Doğu'nun en büyük medeniyetlerinden birini kurarak bu coğrafyada yüzyıllar boyu hüküm sürmüşlerdir. Anadolu'da ilk kez güçlü bir siyasi birlik kuran Hititlerin Anadolu'ya ne zaman ve nereden göç ettikleri ya da göç edip etmedikleri bugüne kadar kesin olarak belirlenememiştir. Mezopotamya'da kullanılan Eski Babil tarzı bir hece yazı sistemiyle yazılan çivi yazısını kendi dillerine uygulayan bu uygarlığın dili olan Hititçe, Hint-Avrupa dil ailesinin bilinen en eski üyesidir. Hititlere ait kültür kalıntıları içerisinde en önemlisi olarak nitelendirilen belgeler şüphesiz çivi yazılı kil tabletlerdir. Bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılarda başta Çorum-Boğazköy ve Çorum-Ortaköy olmak üzere çeşitli merkezlerde bu büyük uygarlığa ait binlerce kil tablet ele geçmiştir. Arşiv dendiğinde akla ilk gelen, devlet yönetimiyle ilgili belgelerin saklandığı bir yer olmasına rağmen Boğazköy Arşivi'nde kral yıllıkları, siyasal antlaşmalar ve mektuplar, kanunlar, yönergeler, dini ve mitolojik metinler, fal, kehanet ve büyü gibi hemen hemen tüm yazın türlerini kapsayan çivi yazılı tabletlerin ele geçmesi bu arşivin özellikle bir kitaplık niteliği taşıdığını göstermektedir³.

Hitit çivi yazılı tablet arşivi içinde yer alan Eski Hitit devri kralı Telipinu⁴'ya ait belgeler, hem bu kralın iktidarı hem de o dönemde gelişen olaylar hakkında bizlere çok önemli bilgiler vermektedir. Özellikle kraliyet ailesi içinde kan dökme olaylarını sonlandırdığı ve tahta geçiş sırasını düzene koyduğu Telipinu Fermanı, CTH 19⁵, ve Hititlerin ilk yazılı antlaşması olarak bilinen Kizzuwatna Kralı İşputahşu ile yaptığı antlaşma, CTH 21⁶, bu kralın hükümdarlığına ilişkin tarihi sonuçları olan en önemli iki

³ Dinçol, 1982: 25.

⁴ "Telipinu" için bkz. Laroche, 1966: 184. I.Şuppiluliuma'nın oğlu Halep kralı "rahip" (SANGA) Telipinu için ayrıca bkz. Arıkan, 2017: 49, 51.

⁵ CTH 19. **Hititçe metinler:** A. KBo 3.1+KBo 12.5+KBo 3.68+KBo 12.7+KBo 12.12 (=BoTU 23 A). B. KUB 11.1 (=BoTU 23 B)+KBo 19.96. C. KBo 3.67 (BoTU 23 C)+KUB 31.2 (=BoTU 23 G)+KUB 31.17. D. KUB 11.5 (=BoTU 23 D). E. KUB 11.6 (=BoTU 23 E). F. KUB 11.2 (BoTU 23 F)+IBoT 3.84+KBo 19.97. G. KBo 7.15(+KBo 12.4. H. KBo 12.6. I. VBoT 107. I. Hoffmann'a göre, KBo 12.12 numaralı fragman muhtemelen ay.III 28-33'e yerleştirilmelidir. Hoffmann, 1984: 1. Ayrıca bkz. Ünal, 2018: 437 ve dn. 1297. **Akadca metinler:** KUB 3.85(+KBo 28.124(+KBo 1.27 ve KUB 3.89. Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 40-53. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Sturtevant-Bechtel, 1935: 175-200; Eisele, 1970: 16-54; Hoffmann, 1984: 12-62; Koç, 2007: 44-111. Ayrıca bkz. van den Hout, 1997: 194-198; Torri-Barsacchi, 2018: 5-9.

⁶ CTH 21. **Hititçe metinler:** KUB 31.81, KBo 19.36, KBo 19.37. **Akadca metinler:** KUB 4.76, KUB 31.82. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Koç, 2007: 113-126. Ayrıca bkz. del Monte, 1981: 210vd.; Devecchi, 2015: 63-65.

belgeyi oluşturmaktadır. Her iki belgeye ait metinler iki ayrı versiyon halinde Hititçe ve Akadca olarak ele geçmiştir. Bu metinlerin yanı sıra, Lawazantiya'da Lahha'ya karşı seferi, CTH 20⁷, ve adının geçtiği fragman, CTH 22⁸, Telipinu dönemi ile ilgili bilgi veren diğer iki belgeyi oluşturmaktadır ve her ikisi de Hititçedir.

Telipinu Fermanı

Eski Hitit dönemi ana kaynaklarının en önemlilerinden biri olan Telipinu Fermanı, bu dönemde meydana gelen olayların ayrıntılı olarak anlatıldığı ve tahta geçiş sırasının düzenlendiği bir belgedir. Kral Telipinu tarafından MÖ 16. yüzyılda yazdırılan ve yeni bir kopyası günümüze ulaşan⁹ siyasi, idari ve hukuksal nitelikteki¹⁰ bu buyruk metni; KBo 3.1+.; tarihsel anlatım ve önsöz (§§1-27), tahta çıkış düzenlemesi (§28), kraliyet ailesi (*panku-*) (§§29-34), yönetim (§§35-44) ve hukuk sistemi (§§49-50) ile ilgili beş yapısal kısımdan oluşmaktadır. Hititlerin burada; Eski Krallık'ta dahi tarihsellik ile birlikte ahlaki, hukuki ve siyasi amacı birleştirdiği görülmektedir. Telipinu Fermanı bu bakımdan Hitit İmparatorluk Dönemi'nin vasal antlaşmalarının bir öncüsü olmuştur¹¹. Ayrıca bazı araştırmacılar, bu tarihi belgenin anayasal nitelikte olduğunu öne sürmüşlerdir. F. Cornelius¹² Telipinu'nun dünya tarihindeki ilk anayasal kanunu çıkardığını vurgulamıştır. O. R. Gurney¹³, dönemin tarihçilerinin Eski Hitit Krallığı'nı incelerken temel aldığı bu belgenin bir anayasal ferman olduğunu ifade etmiştir. I. Hoffmann¹⁴'ın metni yorumlarken, içerikte yer alan yasal hükümlerin yanı sıra neredeyse yarı yarıya tahta çıkma konusunda düzenlemeler olduğu için bu belgenin daha çok bir talimatname özelliği gösterdiğini belirtmesine karşın R. Haase¹⁵, I. Hoffman'ın bu görüşüne katılmadığını söylemiş, yasal hükümlerin metinde yer almasının belgenin anayasal özelliğini yitirmesine neden olmayacağını öne sürmüştür. Bu görüşüne dayanak olarak, §33'te *panku-*'nun yetki tanımlamasını göstermiştir. Ayrıca Telipinu'nun kraliyet ailesine tavsiyelerde bulunmasının

⁷ CTH 20. **Hititçe metinler:** KBo 12.8, KBo 12.9. Transkripsiyon ve tercüme için bkz.

Hoffmann, 1984: 63-67; Koç, 2007: 128-136. Ayrıca bkz. Torri-Barsacchi, 2018: 9-13.

⁸ CTH 22. **Hititçe metinler:** KUB 21.48. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Hoffmann, 1984: 68-69; Koç, 2007: 137-140.

⁹ Klengel, 2002: 414.

¹⁰ de Martino, 2006: 41.

¹¹ Cancik, 1976: 65.

¹² Cornelius, 1973: 121.

¹³ Gurney, 1973a: 235.

¹⁴ Hoffmann, 1984: 74.

¹⁵ Haase, 2002: 68.

özel bir durum oluşturmadığını ve modern anayasaların da program ifadeleri içerdiğini bildirmiştir.

Kral Telipinu, fermanın giriş bölümünde Hitit Devleti'nin kendisinden önceki durumunu anlatırken; Labarna, I.Hattuşili ve I.Murşili'nin kral olarak hüküm sürdükleri dönemlerde Hititlerin birlik ve beraberlik içinde olduklarını belirtmektedir:

KBo 3.1 (VAT 7469)+KBo 12.5 (581/t)+KBo 3.68 (Bo 1020)+KBo12.7 (116/t)+KBo 12.12 (135/t) CTH 19¹⁶:

öy.I

- §1 1 [UM-MA (Ta-ba-ar-na ^mTe-li-pi-nu LUGAL.GAL)]
 2 [ka(-ru-ú ^mLa-ba-ar-na-aš LUGAL.GAL)] [e-eš-taⁿ [(a-pa)
 DUMU^{M(EŠ-ŠU)} ŠEŠ^{M(EŠ-ŠU)}]
 3 [(^{LÜ.MEŠ}ga-e-na-aš-še-eš-ta LÜ^{MEŠ} ha-aš-š)]a-an-na-aš-ša-aš Û
 [(ÉRIN^{MEŠ-ŠU)}]
 4 [(ta-ru-up-pa-an-te-eš e-še-e)]r

Tercüme:

- §1 1 Büyük kral Tabarna Telipinu şöyle (der):
 2 [Eski]den Labarna büyük kral idi. Ve böylece oğulları, erkek kardeşleri,
 3 akrabaları, aile fertleri ve askerleri
 4 birlik içinde idiler.

Fermanda ayrıntılı olarak nakledilen I.Murşili'nin ölümü (±MÖ 1595) ile başlayıp Telipinu'nun tahta çıkışına (±MÖ 1525)¹⁷ kadar süren dönem, bazı araştırmacılar tarafından “Kargaşa Dönemi” ya da “Gâsıp Krallar” devri olarak adlandırılmıştır. Hitit tarihinin en kanlı olaylarına sahne olan bu zaman aralığında devlet; taht kavgaları ve cinayetler nedeniyle istikrarsızlaşmıştır. Bu durum, o zamana değin kazanılan toprakların elden çıkmasına ve Anadolu'daki yerel devletler ile oluşturulan bağın kopmasıyla da Hitit Devleti'nin önemli ölçüde güç kaybına uğramasına neden

¹⁶ Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 40. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 16-17; Hoffmann, 1984: 12-13; Koç, 2007: 44-45. Tercüme için ayrıca bkz. van den Hout, 1997: 194.

¹⁷ Telipinu'nun krallık süresi hakkında farklı görüşler vardır. Ancak biz genel görüş olan Orta Kronoloji'ye göre verilen MÖ ±1525-1500 tarihlerini esas almaktayız. Bkz. Dinçol, 1982: 30; Desideri-Jasink, 1990: 53; Gurney, 1990: 181; Alp, 2000: 178; Bryce, 2003: 13-14; Karasu, 2006: 14-15.

olmuştur¹⁸. Metnin devamında I.Murşili'nin öldürülmesinden itibaren sırasıyla kral olan Hantili, Zidanta, Ammuna ve Huzziya dönemlerini aktaran Telipinu, adları bir dizi kanlı olaya karışmış bu kralları “felaket hükümdarları” olarak betimlemiştir¹⁹. Eldeki kaynakların yetersizliğinden dolayı tahtın yasal varisi olup olmadığı hakkında bilgimiz bulunmayan Telipinu²⁰, kendisinden önce kral olan Huzziya'nın kız kardeşi İştariya²¹ ile evlidir, yani hanedanlık içinde damat konumundadır. Akrabalık ilişkilerine rağmen Huzziya muhtemelen kendi iktidarı için Telipinu ve kız kardeşi İştariya'yı tehdit olarak görmüş ve ikisini öldürme planı yapmıştır. Ancak Telipinu bu komployu öğrendikten sonra, Huzziya'yı beş erkek kardeşi ile bertaraf ederek sürgüne yollamış ve tahta geçmiştir. Huzziya ile kardeşleri ona karşı kötülük planladıkları halde Telipinu onları bağışlamış ve şu talimatı vermiştir:

öy.II²²

§23 13 V Š[E]Š^{MEŠ}-ŠU nu-uš-ma-aš É^{MEŠ} tág-ga-aš-ta pa-a-an-du-wa-az a-
ša-an-du
14 nu-wa-[z]a az-zi-ik-kán-du ak-ku-uš-kán-du i-da-a-lu-ma-aš-ma-aš-
kán li-e
15 tág-ga-na-aš nu tar-ši-ki-mi a-pí-e-wa-mu i-da-lu i-e-er ú-ga-wa-ru-
uš HUL-lu [Ú-UL i-ya-mi]

Tercüme:

§23 13 Onun (Huzziya'nın) beş erkek kar[de]şi (vardı). (Telipinu) onlara evler dağıttı (ve şöyle dedi): “Gitsinler! (El altında) olsunlar!
14 Yesinler, içsinler! Fakat onlara hiç kimse (kötü bir) girişimde olmasın (bulunmasın)!”
15 Ve şöyle dedi: “Onlar bana kötü davrandılar. Ben onlara kötü [davranmayacağım]”.

¹⁸ Gurney, 1973b: 661-662; Cancik, 1976: 64-65; Dinçol, 1982: 30-32; Hoffmann, 1984: 72-96; Klengel vd., 1999: 69-77; Koç, 2007: 6-16.

¹⁹ Klengel, 2002: 414.

²⁰ T. Bryce'a göre Telipinu, kral Ammuna'nın oğullarından biridir. Bryce, 2005: 103.

²¹ Huzziya'nın üvey kız kardeşi. Bkz. Cohen, 2002: 156. ^fİştariya için ayrıca bkz. Zehnder, 2010: 176-177.

²² Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 42. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 30-31; Hoffman, 1984: 28-29; Koç, 2007: 64-66. Ayrıca bkz. Hardy, 1941: 208-209; Gurney, 1973b: 663; Klengel vd., 1999: 77; de Martino, 2006: 42. Bin-Nun; “Huzziya'nın beş erkek kardeşi vardı” ifadesinin Huzziya'nın da dahil olduğu beş erkek kardeş olarak anlaşılması gerektiğini öne sürmüştür. Krş. Bin-Nun, 1975: 219.

Huzziya'dan sonra tahta çıkan Telipinu, “*Ben Telipinu babamın tahtına oturduğum zaman*”²³ şeklindeki Hitit krallarının kalıplaşmış ifadelerini kullanarak askeri seferlerini anlatmaya başlamaktadır. Ancak metnin takip eden satırlarında kan dökme olaylarının sona ermediği anlaşılmaktadır. Kendisini ve karısı İstapariya’yı öldürmeyi planlayan Huzziya ve kardeşleri, Telipinu onları affetmesine rağmen sürgün edildikleri yerde öldürülmüştü. Bu eylemi yapan Tanuwa, Tahurwaili ve Taruhšu’ya *panku-* (asiller meclisi)²⁴ ölüm cezası vermesine rağmen Telipinu bir kez daha insancıl yönünü göstererek onları affetmiştir. Telipinu böyle bir karar vererek, belki de Hatti Ülkesi’nde cinayet olaylarının sona ermesi için sorumlu bir kral gibi davranma niyetinde olduğunu göstermek istemiş olabilir. Burada dikkati çeken bir başka nokta ise; *panku-* suçluları cezalandırma yetkisine sahip olsa da ülkenin en yüksek adli makamı olarak kralın son karar mercii olduğudur. Telipinu’nun yukarıda bahsi geçen tüm iyi niyetli çabalarına rağmen Hattuša’da cinayetler çoğalmış, kralın karısı İstapariya ve oğlu Ammuna öldürülmüştür. Bu olayın ardından *tuliya-* (meclis/kent meclisi)²⁵ Telipinu tarafından toplantıya çağırılmış ve kral taht kavgalarına son vermek için tahta geçiş yarasını ilan etmiştir:

öy.II²⁶

§28 36 LUGAL-uš-ša-an ha-an-te-ez-zi-ya-aš-pát DUMU.LUGAL
DUMU^{RU} ki-ik-k[(i-iš-)]ta-ru ták-ku DUMU¹.LU[GAL]
37 ha-an-te-ez-zi-iš NU.GÁL nu ku-iš ta-a-an pi-e-da-aš [(DU)]MU^{RU}
nu LUGAL-uš a-pa-a-aš
38 ki-ša-ru ma-a-an DUMU.LUGAL-ma DUMU.NITA NU.GÁL nu
ku-iš DUMU.MUNUS ha-an-te-ez-zi-iš
39 nu-uš-ši-iš-ša-an^{LU} an-ti-ya-an-ta-an ap-pa-a-an-du nu LUGAL-uš
a-pa-a-aš ki-š[(a-ru)]

Tercüme:

²³ Bkz. öy.II §24 16. Tercüme için bkz. Hoffmann, 1984: 29; Koç, 2007: 66.

²⁴ *panku-* için bkz. HW, 1952: 157; HEG, 2001: 410-414; HHw, 2001: 118; EDHIL, 2008: 624-625; Ünal, 2016: 391. G. Beckman *panku-* “assembly: meclis” anlamını vermiştir. Beckman, 1986a: 572. Ayrıca bkz. Beckman, 1982: 435-442.

²⁵ *tuliya-* için bkz. HW, 1952: 228; HEG, 1994: 429-431; HHw, 2001: 180; EDHIL, 2008: 897-898; Ünal, 2016: 547. R. S. Hardy *tuliya-* sözcüğü için “assembly of chief man” anlamını vermiştir. Bkz. Hardy, 1941: 210. G. Beckman ise “(in) session: oturum” olarak çevirmektedir. Bkz. Beckman, 1986a: 572. Ayrıca bkz. Beckman, 1982: 435-442.

²⁶ Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 43. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 34-36; Hoffmann, 1984: 32-33; Koç, 2007: 71-72. Ayrıca bkz. Balkan, 1948: 149; van den Hout, 1997: 196-197.

- §28 36 Birinci dereceden (eşin) oğlu olan prens, kral olsun! Eğer
 37 birinci (eşten) bir [pre]ns yoksa, kim ikinci dereceden (eşin) oğlu
 (ise) kral o
 38 olsun! Eğer (yine) de bir prens (ve) erkek çocuk yoksa kim birinci
 dereceden (eşin) kızı ise
 39 ona bir iç güveyi(si)²⁷ alsınlar ve kral o ol[sun!]

Bu kurala göre; ölen kralın ilk eşinden olan oğlu birinci yasal varistir. Eğer ilk eşten olma bir prens yoksa, kralın ikinci eşinden olan oğlu tahta çıkış hakkına sahip olmaktadır. Fakat kralın her iki eşinden de oğlu yoksa, ilk eşinden olan kızına bir eş alınacak (^{LU}antiyant-) ve o kral olacaktır. Tahta geçiş kaidelerini açıklayan Telipinu metnin devamında, tekrar aynı olayların yaşanmaması ve Hitit Devleti'nin bu olaylardan zarar görmemesi için kendisinin ardından tahta çıkacak krala ve aile üyelerine geçmişten ders çıkarmaları, birlik içinde olmaları ve kraliyet ailesinden hiç kimseyi öldürmemeleri konusunda nasihatte bulunmakta ve *panku*-ya şu talimatı vermektedir:

öy.II²⁸

- §30 46 *nam-ma ku-i-ša LUGAL-uš ki-ša-ri nu ŠEŠ-aš NIN-aš i-da-a-lu ša-an-ah-zi*
 47 *šu-me-eš-ša pa-an-ku-uš-ši<-iš> nu-uš-ši kar-ši te-et-te-en ki-i-wa e-eš <-ha>-na-aš ut-tar*
 48 *tup-pi-az a-ú ka-ru-ú-wa e-eš-har* ^{URU}*Ha-at-tu-ši ma-ak-ki-eš-ta*
 49 *nu-wa-ra-ta-pa DINGIR* ^{MEŠ}*-iš šal-la-i ha-aš-ša-an-na-i da-a-ir*

Tercüme:

- §30 46 Kim (bundan) sonra kral olursa ve erkek (ve) kız kardeşine kötü(lük) tasarlarsa
 47 siz onun *panku*-’su (asiller meclisi) iseniz ona doğru olarak (şöyle) deyiniz: “Bu cinayet (kan) olayını
 48 tablettten gör (oku)! Eskiden Hattuša’da cinayet(ler) art(mış)tı.

²⁷ ^{LU}antiyant- için “iç güveyi(si)” anlamı ilk olarak K. Balkan tarafından verilmiştir. Metinde geçen ^{LU}antiyantan: Sg. Akk. c. halidir. Bkz. Balkan, 1948: 147-152. Akadcası: *ERĒBU*. Bkz. HW, 1952: 23; CAD, 1958: 259vd. ^{LU}antiyant- sözcüğü için ayrıca bkz. HW, 1952: 23; HW², 1975-1984: 108-109; HEG, 1983: 35; HED, 1984: 78-79; HHw, 2001: 17; EDHIL, 2008: 187; Ünal, 2016: 67; Aslantürk-Odabaş, 2021: 365.

²⁸ Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 43. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 35-36; Hoffmann, 1984: 34-35; Koç, 2007: 73-75. Ayrıca bkz. van den Hout, 1997: 197.

49 Bundan böyle tanrılar onu (cinayetleri) büyük ailede(n) aldılar (kaldırdılar).”

Fermanda dikkat çeken düzenlemelerden biri ise cezanın yalnızca suçu işleyen kişiye verilmesidir. Bir kişinin işlediği suçtan dolayı başkasının sorumlu tutulmaması, suç ve cezanın şahsiliği ilkesini²⁹ gözeten Telipinu'nun adalet anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca suçu işleyen kişi bir prens dahi olsa, kraliyet ailesinin bir üyesi olduğu halde kural onun için de aynıdır ve prensler de suçlarının bedelini canıyla ödemektedir. Ancak prenslerin evlerine, oğullarına, hizmetçilerine ve mallarına kötülük yapılmaması hükme bağlanmıştır³⁰:

öy.II³¹

§31 50 *ku-iš ŠEŠ^{MEŠ}-na NIN^{MEŠ}-na iš-tar-na i-da-a-lu i-ya-zi nu LUGAL-wa-*

aš

51 *har-aš-ša-na-a šu-wa-a-i-e-ez-zi nu tu-li-ya-an hal-zi-iš-tin ma-a-na-pa ut-tar-š[e-e] pa-iz-zi*

52 *nu SAG.DU-na-az šar-ni-ik-du du-ud-du-mi-li-ma^mZu-ru-wa-aš*

53 *^mDa-a-nu-wa-aš^mTa-hur-wa-i-li-ya-aš^mTa-ru-uh-šu-uš-ša i-wa-ar li-e [k]u-na-an-zi*

54 *É-ri-iš-ši-iš-ši A-NA DAM-ŠU DUMU^{MEŠ}-ŠU i-da-a-lu li-e ták-ki-iš-ša-an-zi*

55 *ták-ku DUMU.LUGAL-ma wa-aš-ta-i nu SAG.DU-az-pát šar-ni-ik-du A-NA É-ŠU-ma-aš-ši-iš-ša-an*

56 *Ú A-NA DUMU^{MEŠ}-ŠU i-da-a-lu li-e ták-ki-iš-ša-an-zi DUMU^{MEŠ}.LUGAL-ma ku-e-da-ni*

57 *[(še-i)]r har-ki-iš-kán-ta-ri Ú-UL A-NA É^{MEŠ}-ŠU-NU A.ŠÀ^{H.L.A.}-ŠU-NU^{GIŠ}KIRI₆.GEŠTIN^{H.L.A.}-ŠU-NU*

²⁹ Bu hüküm ile modern hukuk kurallarına uygun bir düzenlemenin MÖ 16. yüzyılda yapıldığı ve bugüne uygun ileri görüşlü ve insani bir bakışın Telipinu'da olduğu görülmektedir. Bkz. Telipinu Fermanı öy.II §31 str. 50-58. Ayrıca bkz. Dinçol, 1982: 32; Dinçol, 2013: 524.

³⁰ Y. Cohen, G. Beckman'ın bir çalışmasına atıfta bulunarak; geçmişteki uygulamanın tüm ailenin toplu olarak katledilmesi olduğunu ve erkek veliaht kalmadığı için doğrudan veliahtlığın imkânsız hale geldiğini belirtmiştir. Cohen, 2002: 156. Ayrıca bkz. Beckman, 1986b: 21-22. Telipinu bu kuralı koyarak bir bakıma Hitit hanedanının geleceğini de güvence altına almış oluyordu denilebilmektedir.

³¹ Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 43. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 37-38; Hoffmann, 1984: 34-35; Koç, 2007: 73-76. Ayrıca bkz. van den Hout, 1997: 197.

58 [AR-]DI^{HI.A}-ŠU-NU SAG.GÉME.ARAD^{MEŠ}-ŠU-NU GU₄^{HI.A}-ŠU-NU
UDU^{HI.A}-ŠU-NU

Tercüme:

- §31 50 Kim erkek kardeşler (ve) kız kardeşler arasında kötü(lük) yaparsa,
kral(iyet)
51 başını (tehlikeye) sokar. Ve (kent) meclisi(ni toplantıya) çağırınız.
Böylece onun meselesi/olayı meydana çıkarsa
52 başı ile cezasını çeksin/ödesin. Ancak Zuru,
53 Tanuwa, Tahurwaili ve Taruhšu'nun (yaptığı) gibi (gizlice)
öldürmesinler.
54 Onun evine, zevcesine, oğullarına kötü(lük) girişiminde
bulunmasınlar.
55 Eğer bir prens suç işlerse başı ile cezasını ödesin. Ancak onun evine
56 ve oğullarına/çocuklarına kötü(lük) girişiminde bulunmasınlar.
Ancak hangi prensler
57 canlarından oluyorsa/ölüyorsa onların evlerine, arazilerine,
bağlarına,
58 kadın ve erkek hizmetçilerine, sığır (ve) koyunlarına (kötülük)
(ol)ma(sın)/(yapıl)ma(sın)!

Kral Telipinu fermanının ilk bölümünde, kargaşa dönemi boyunca sarayda yaşanan iktidar kavgalarını ve cinayetleri anlatırken, Hitit Devleti'ni neredeyse yıkılma sürecine götüren bu olaylara karışanların arasında yüksek rütbeli memurların da olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle, fermanın ön yüzünün son iki paragrafında bununla ilgili düzenleme yapmıştır. Devletin ileri gelenlerini; prenslerin mülklerine göz dikmemeleri konusunda uyarılmış³² ve daha önce kan dökme olaylarının içinde bulunan Tanuwa, Tahurwaili ve Taruhšu'yu onlara bir işaret olarak göstermiştir. Bundan sonra kötülük yapan kim olursa olsun *panku-*'ya onun yakalanması/hapsedilmesi için yetki vermiştir³³.

Telipinu Fermanı'nın ilk bölümü (§§1-34) Eski Hitit döneminin ayrıntılı anlatımını içermektedir. Daha az korunmuş olan ikinci bölümü (§§35-50) ise, tarımsal ve idari reformla ilgili görünmektedir. §35'te tahkim edilmiş kentlerin güvenliği ve bu kentlere su ve tahıl tedariki düzenlenmiştir. §36 oldukça kırıktır ve yalnızca "Büyük Kral Telipinu" okunabilmektedir.

³² Tarihsel anlatıdan öğrenildiğine göre, nüfuzlu bir pozisyonda olan yüksek rütbeli askeri subaylar genellikle devletin iç işlerine karışmışlardır. Cohen, 2002: 158 ve dn. 679.

³³ Bkz. öy.II §§32-33.

Bu paragrafın iki satırı muhtemelen takip eden paragrafların önsözüdür³⁴. §37 en az 60 kent ile mühür evi/mühürlü ev/(mühürlü) depo³⁵, §38 ise yem karışımı için 34 kent ile mühür evi/mühürlü ev/(mühürlü) depo³⁶ listesini içermektedir. Bu depoların varlığı, bu kaynaktan başka neredeyse hiçbir bilgiye sahip olmadığımız deneyimli bir yönetim sistemini göstermektedir³⁷. §§39-40 arazilerin ekimi, toplanması ve kralın adıyla mühürlenmesi ile ilgilidir. Kral Telipinu bu konuda hile yapılmaması için uyarılarda bulunarak geçmişteki düzenbazlıkları şu şekilde aktarmaktadır: “*Ekin mahsulünde ya 1 gipeššar³⁸ ya da 2 gipeššar (devamlı) bağladılar. Sonra ülkenin kanını (devamlı) içtiler*”³⁹. Telipinu, eskiden yapılan bu kötü davranışları söyledikten sonra, bundan böyle dolandırıcılık yapanların ölüm ile cezalandırılmasına hükmetmiştir. §§41-43 arası paragraflar çok kırıktır, bu nedenle içeriği bilinmemektedir. §44’te kırık yerlerden dolayı konu tam olarak anlaşılammakta, görüldüğü kadarıyla esir ve silah tazmininden söz edilmektedir. Bu paragrafı izleyen §§45-47 arası, kırıklar nedeniyle anlatılan meseleler hakkında bir bütünlük sağlamaktan uzaktır.

Belgenin son üç paragrafı (§48, §49, §50) miras, kan dökme ve büyücülük konularını kapsamaktadır. §48’e göre babaları hayattayken kendi payı için babalarını çağırınlar evden atılacak ve miras payından mahrum bırakılacaktır⁴⁰. Kan dökme olayının işlendiği §49, kraliyet ailesinden olmayan kişilerin öldürülmesine ilişkindir. Böyle bir olay ile karşılaşıldığında karar verme yetkisini krala değil ölenin varisine bırakmaktadır. Buna göre, ölen şahsın varisi cinayeti işleyenin ölmesine ya da tazmin etmesine karar verebilecektir⁴¹. Metnin son paragrafı ise Hattuša’da büyücülük hakkında verilen hükmü içermekte ve Telipinu Hitit toplumunda ve kraliyet ailesinde de görülen kara büyüyü yasaklamaktadır.

³⁴ Singer, 1984: 103.

³⁵ “Gesamtsumme: 60[+X: [Städte] mit “Siegelhäusern” tercümesi için bkz. Hoffmann, 1984: 43. “60 [+X?] cities (and their) storehouses” tercümesi için bkz. van den Hout, 1997: 198. Ayrıca bkz. Singer, 1984: 103. “store cities”.

³⁶ “Gesamtsumme: 34 Städte mit “Siegelhäusern” für (Futter)misch[ung]” tercümesi için bkz. Hoffmann, 1984: 45. “34 cities (and their) storehouses for (fodder) mix” tercümesi için bkz. van den Hout, 1997: 198. Ayrıca bkz. Singer, 1984: 104. “towns with storehouses for mixed-fodder”.

³⁷ Singer, 1984: 104.

³⁸ gipeššar: “arşın”. HW, 1952: 110; Ünal, 2016: 281.

³⁹ Bkz. ay.III §39 46-47. Tercüme için bkz. Eisele, 1970: 48; Hoffmann, 1984: 47; van den Hout, 1997: 198; Koç, 2007: 91.

⁴⁰ Fermanda kural olarak konulan “miras” konusu, Hitit yasalarında da yer almaktadır. Bkz. Hitit Yasaları: §6. İmparati, 1964: 36-37; Hoffner, 1997: 20.

⁴¹ Hitit Yasaları’nın §1-§6 arası maddeleri “adam/kadın öldürme” hakkındadır. Ancak yasalarda, suçluyu öldürme yerine tazmin etme usulüne gidildiği görülmektedir. İmparati, 1964: 34-37; Hoffner, 1997: 17-20.

Bu hükme göre, büyücülük yapan kişinin aile içinde yakalanması ve sarayın kapısına (kral mahkemesine) getirilmesi talimatı verilmiş ancak bu olayı bildiği halde onu getirmeyen şahsın bundan zarar göreceği belirtilmiştir⁴². Telipinu'nun büyücülük hakkındaki bu son buyruğu ile ferman sona ermektedir.

Sonuç

Eski Hitit döneminin son hükümdarı olarak bilinen Telipinu, bu ad ile tahta çıkan ilk ve tek Hitit kralıdır. Kraliyet soyundan gelip gelmediği tam olarak bilinmeyen Telipinu, kendisi ve eşini öldürme planı yapan kayıbiraderi Huzziya'yı bertaraf ederek tahta oturduğunu bildirirse de genel görüş onun tahtı zorla ele geçirdiğidir. Telipinu kral olduktan sonra, I.Murşili'nin ölümüyle başlayan kargaşa döneminde sınırlar oldukça küçüldüğü için askeri seferlere öncelik vermiş ve başarılı da olmuştur ancak Hatti ülkesinde kan dökme olayları son bulmamıştır. Bu duruma son vermek isteyen Telipinu, krallık döneminde özellikle iç meselelerle ilgilenmiştir. Hitit Devleti'ni sağlam bir yapıya kavuşturmayı amaçlayan bu kral tahta geçiş yasasını içeren bir ferman yazdırmıştır. Literatürde Telipinu Fermanı olarak bilinen bu belge Eski Hitit dönemine ilişkin en ayrıntılı ve bütünlüklü kaynaklardan biridir. Fermanda kendisinden önceki dönemlerde gelişen olayları belirli bir tasarıya göre bizlere aktaran ve tahta çıkış sırasını düzenleyen Telipinu, reformlarıyla Hitit Devleti'nin iç yapısında önemli değişiklikler yapmış ve ülkeye nizam getirmiştir.

Günümüzden yaklaşık 3500 yıl önce kaleme aldirdığı ferman ile Hatti Ülkesi'nde iç barışı sağlayan Telipinu; siyasal, hukuksal ve idari nitelikteki bu düzenlemelerle Hitit Devleti'ni yeniden ayağa kaldırmıştır. Telipinu, ülkesinin içinde bulunduğu istikrarsız döneme son verebilmek ve devleti tekrar işler hale getirebilmek amacıyla hazırladığı fermanında; farklı alanlarda yapmış olduğu yasal düzenlemelerin yanı sıra ülkenin genel yapısı ve işleyişiyle ilgili siyasal kararlar da almıştır. Bu bağlamda; ülkenin idaresi için en önemli konu olan tahta geçişe belirli bir düzen getirmiş, *panku*-ya (asiller meclisi) önemli görev ve yetkiler vermiştir. Fermanın Telipinu'dan sonra da büyük oranda uygulanması ve bunun sonucunda ülkenin istikrarlı bir yapıya kavuşması, Hitit Devleti'nin Eski Yakın Doğu dünyasında büyük bir imparatorluk haline gelmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bugüne kadar neşredilmiş Hitit çivi yazılı tabletlerde Telipinu'dan sonra genel olarak herhangi bir taht kavgası ya da iç karışıklıkla karşılaşmamamız bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Çalışmamız içerisinde genel hatlarıyla ele

⁴² Hititler, yasalarında da "büyü" konusu ile ilgili düzenlemeler yapmışlardır (§44b, §111, §170). *Imparati*, 1964: 62-63, 124-125, 156-157; Hoffner, 1997: 52-53, 107, 136.

aldığımız ve çeşitli araştırmacıların görüşlerine yer verdiğimiz bu belgenin Hitit tarihi bakımından ortaya çıkardığı sonuçlar değerlendirildiğinde anayasal nitelikte bir ferman olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Alp, S. (2000). *Hitit Çağında Anadolu*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Arıkan, Y. (2017). Hitit Dininin Tarihi Gelişimi ve Hitit Panteonu. A. Semih Güneri (Yay. Haz.). *Yaşar Coşkun'a Saygı Yazıları* içinde (ss. 41-72). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Kafkasya & Orta Asya Arkeoloji Araştırmaları Merkezi (KAM).
- Aslantürk, N. & Odabaş, Y. (2021). Hititler'de Evlilik ve Evlenme Geleneklerinin Günümüz Anadolu'suna Etkileri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 353-370.
- Balkan, K. (1948). Eti Hukukunda İçgüveylik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi*, 6 (3), 147-152.
- Beckman, G. (1982). The Hittite Assembly. *Journal of the American Oriental Society*, 102 (3), 435-442.
- Beckman, G. (1986a). Der Erlass Telipinus. by Inge Hoffmann (Rev.). *Journal of the American Oriental Society*, 106 (3), 570-572.
- Beckman, G. (1986b). Inheritance and Royal Succession among the Hittites. H. A. Hoffner and G. Beckman (Ed.). in *Kaniššuar: A Tribute to Hans. G. Güterbock on his Seventy-fifth Birthday, May 27, 1983 (AS 23)* (pp. 13-31). Chicago: The Oriental Institute.
- Bin-Nun, S. R. (1975). *The Tawananna in the Hittite Kingdom* (Texte der Hethiter 5). Heidelberg: Carl Winter-Universitäts Verlag.
- Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum* (Müfit Günay, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of the Hittites*. Oxford: Oxford University Press.
- Cancik, H. (1976). *Grundzüge der hethitischen und alttestamentlichen Geschichtsschreibung*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Cohen, Y. (2002). *Taboos and Prohibitions in Hittite Society* (Texte der Hethiter 24). Heidelberg: Carl Winter-Universitäts Verlag.
- Cornelius, F. (1973). *Geschichte der Hethiter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- de Martino, S. (2006). *Hittitler* (Erendiz Özbayoğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- del Monte, G. F. (1981). Note Sui Trattati Fra Hattuša e Kizzuwatna. *OriensAntiquus*, 20, 203-221.
- Desideri, P. & Jasink. A. M. (1990). *Cilicia. Dall'età di Kizzuwatna alla conquista macedone*. Torino: Casa Editrice Le Lettre.
- Devecchi, E. (2015). *Trattati internazionali ittiti*. Brescia: Paideia Editrice.
- Dinçol, A. M. (1982). Hititler. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I* içinde (ss. 17-120). İstanbul: Görsel Yayınlar.
- Dinçol, B. (2013). Hitit Yasaları (Hittite Laws). Meltem Doğan-Alparslan ve Metin Alparslan (Yay. Haz.). *Hittitler: Bir Anadolu İmparatorluğu (Hittites: An Anatolian Empire)* içinde (ss. 520-529). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eisele, W. (1970). *Der Telipinu-Erlass*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ludwig-Maximilians-Universität, München.
- Gurney, O. R. (1973a). Anatolia c. 1750-1600 B.C. in *The Cambridge Ancient History*, II (1) (pp. 228-255). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gurney, O. R. (1973b). Anatolia c. 1600-1380 B.C. in *The Cambridge Ancient History*, II (1) (pp. 659-683). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gurney, O. R. (1990). *The Hittites*. London: Penguin Books.
- Haase, R. (2002). Anmerkungen zur Verfassung des Königs Telipinu. *Altorientalische Forschungen*, 29 (1), 68-72.
- Hardy, R. S. (1941). The Old Hittite Kingdom: A Political History. *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58 (2), 177-216.
- Hoffmann, I. (1984). *Der Erlaß Telipinus (Texte der Hethiter 11)*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Hoffner, H. A. (1997). *The Laws of the Hittites: A Critical Edition (Documenta et Monumenta Orientis Antiqui 23)*. Leiden-New York-Köln: Brill.
- Imparati, F. (1964). *Le Leggi Ittite*. Roma: Edizioni Dell'Ateneo.
- Karasu, C. (2006). Hititler Devri (M.Ö. 1650-1190) ve Hitit Bilimi'nin Kuruluşu. İlker Koç (Yay. Haz.) *Hittitler* içinde (ss. 1-15). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

- Klengel, H., Imparati, F., Haas, V. & van den Hout, T. P. J. (1999). *Geschichte des Hethitischen Reiches (Handbuch der Orientalistik I/34)*. Leiden-Boston-Köln: Brill.
- Klengel, H. (2002). Hitit Tarihi. *Die Hethiter und Ihr Reich. Das Volk der 1000 Götter (Hititler ve Hitit İmparatorluğu. 1000 Tanrılı Halk)* içinde (ss. 413-420). Bonn: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland GmbH.
- Koç, İ. (2007). *Telipinu ve Dönemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Laroche, E. (1966). *Les Noms des Hittites*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Singer, I. (1984). The AGRIG in the Hittite Texts. *Anatolian Studies*, 34, 97-127.
- Sturtevant, E. H.-Bechtel, G. (1935). *A Hittite Chrestomathy*. Philadelphia: Linguistic Society of America University of Pennsylvania.
- Torri, G.-Barsacchi, F. G. (2018). Hethitische Texte in Transkription KBo 12. *Dresdner Beiträge zur Hethitologie*, 50. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu Siyasi Tarihi I*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- van den Hout, T. P. J. (1997). The Proclamation of Telipinu. *The Context of Scripture, I*, 194-198.
- Zehnder, T. (2010). Die hethitischen Frauennamen. *Dresdner Beiträge zur Hethitologie*, 29. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Kısaltmalar

- BoTU E. Forrer, *Die Boghazköi-Texte in Umschrift* (WVDOG 41/42)-Leipzig 1922, 1926.
- CAD *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago-Chicago* 1956vd.
- CHD *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago-Chicago* 1980vd.
- CTH E. Laroche, *Catalogue des Textes Hittites*-Paris 1971.
- EDHIL A.Kloekhorst, *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*-Leiden 2008.

- HED J.Puhvel, *Hittite Etymological Dictionary*-Berlin 1984vd.
- HEG J.Tischler, *Hethitisches Etymological Glossar*-Innsbruck 1977vd.
- HHw J.Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*, (IBS 102)-Innsbruck 2001.
- HW J.Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*-Heidelberg 1952 (1954).
- HW² J. Friedrich and A. Kammenhuber, *Hethitisches Wörterbuch*, 2nd ed., Heidelberg 1975 vd.
- HZL C.Rüster-E.Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon* (StBoT Beiheft 2)-Wiesbaden 1989.
- IBoT *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri(nden Seçme Metinler)*-İstanbul 1944, 1947, 1954, Ankara 1988.
- JNES *Journal of Near Eastern Studies*-Chicago 1980 vd.
- KBo *Keilschrifttexte aus Boghazköi*-Leipzig, Berlin 1916 vd.
- KUB *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*, Berlin 1921 vd.
- MDOG *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*.
- TDK *Türk Dil Kurumu (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu). Türkçe Sözlük*-Ankara 2005.
- VBoT *Verstreute Boghazköi-Texte*, ed. A. Götze-Marburg 1930.

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Üç Arûs ve Üç Dâmât Mesnevisinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri

Pınar Çelik Önal *

Öz

Klasik Türk Edebiyatında hastalıklar ve tedavi yöntemleri sıklıkla şiirlere konu edilmiştir. Hastalıklar çok çeşitlidir, tedavi yöntemi olarak ise kimi zaman hekimlere danışılmış ve tıbbın imkânlarından yararlanılmış, kimi zaman da bâtıl inançlar kullanılmıştır. Üç Arûs ve Üç Dâmât mesnevisi “realist bir aşk mesnevisi” olması sebebiyle halkın yaşayış biçimi, âdetleri ve gelenekleri açısından oldukça zengindir. Bu nedenle bu çalışmada Üç Arûs ve Üç Dâmât mesnevisindeki hastalıklar ve bunlara uygulanan tedavi yöntemleri incelenecek ve bu hastalıkların eserin kurgusuna etkisi ortaya konacaktır. Bir veba salgınıyla başlayan mesnevide tüm çocuklarını vebadan kaybeden bir çift yeniden çocuk sahibi olmak ister. Elli altı yaşındaki kadın, yaşı gereği gebe kalmak için çeşitli tedavi yöntemlerine başvurur, sonunda isteğine ulaşır ve bir oğlu olur. Mesnevinin asıl konusu Güyâ adı verilen bu kahraman ve çevresindekilerin aşk maceralarıdır. Mesnevide, hastalıkların kahramanların hayatında önemli bir yer tuttuğu ve hikâyenin kurgusunda dönüm noktası olarak şair tarafından özellikle kullanıldığı görülür. Baş ağrısı, Güyâ’nın babasının ölümüne neden olan hastalığın belirtisi olarak ortaya çıkar. Hastalık, tabipler tarafından çeşitli yöntemlerle değerlendirilir, hastaya “safrâ-yı germ” tanısı konulur ve hastayı iyileştirmek için ilaçlı tedaviler uygulanır. Aşk ve keder, Klasik Türk Edebiyatında kahramanların yakalandıkları en “büyük” ve tedavisi en zor olan hastalıktır. Üç Arûs ve Üç Dâmât mesnevisinde de aşkın kahramanlarda ortaya çıkardığı hastalık hâlini tedavi etmek için çeşitli yöntemlere başvurulur. Sarhoşluk ve nazar kahramanlarda hastalığa neden olan diğer unsurlardır ve bunlara da çeşitli tedaviler uygulanır. Sarhoşluğun sabahları yaşanan olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için kahve, nazara karşı da üzerlik otu yakmak çözüm olarak kullanılır. Hastalıklar ve tedavi yöntemleri eserde önemli bir yer tutmanın yanında, şairin olayların kırılma noktalarında ve büyük değişimler öncesi başvurduğu bir konu olarak da ön plana çıkar.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Üç Arûs ve Üç Dâmât Mesnevisi, Şiirde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemle

* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye, n.pinarcelik@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 25.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 23.04.2022

Türü: Araştırma Makalesi

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

CANKIRI KARATEKIN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

Diaseases and Treatment Methods in the Masnavi of the Üç Arûs ve Üç Dâmât (Three Brides and the Three Grooms)

Pınar Çelik Önal *

Abstract

Diseases and treatment methods in Classical Turkish Literature have often been the subject of poems. Diseases are very diverse, as a treatment method, sometimes physicians were consulted and the possibilities of medicine were used, and sometimes superstitious beliefs were used. Due to the fact that Üç Arûs ve Üç Damat masnavi is a “realist love masnavi”, it is very rich in terms of people’s way of life, customs and traditions. Therefore, in this study, the diseases in the masnavi of Üç Arûs ve Üç Dâmât and the treatment methods applied to them will be examined and the effects of these diseases on the fiction of the work will be revealed. A couple who lost all their children from the plague in the masnavi, which started with a plague epidemic, want to have a child again. Fifty-six-year-old woman, due to her age, resorts to various treatment methods in order to get pregnant, finally gets her wish and has a son. The main subject of the masnavi is the love adventures of this hero, called Gûya, and those around him. It is seen that diseases have an important place in the lives of the heroes in the masnavi and are especially used by the poet as a turning point in the fiction of the story. The headache appears as a symptom of the illness that caused the death of Guya’s father. The disease is evaluated by the physicians with various methods, the patient is diagnosed with “safrâ-yı germ” (hot bile) and medicated treatments are applied to cure the patient. Love and grief are the “greatest” and the most difficult to treat diseases that the heroes are caught in Classical Turkish Literature. In the masnavi of Üç Arûs ve Üç Dâmât, various methods are used to treat the illness caused by love in heroes. Drunkenness and the evil eye are other factors that cause disease in heroes, and various treatments are applied to them. In order to eliminate the negative effects of drunkenness in the morning, coffee is used as a solution, and against the evil eye, burning harmala grass is used as a solution. Diseases and treatment methods, besides having an important place in the work, also come to the fore as a subject that the poet refers to at the breaking points of events and before major changes

Keywords: Masnavi, Üç Arûs ve Üç Dâmât Masnavi, Diseases and Treatment Methods in Poetry

* Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Turkish Language, PhD Candidate, Ankara/Turkey, n.pinarcelik@gmail.com

Received: 25.03.2022

Accepted: 23.04.2022

Type: Research

Giriş

Klasik Türk Edebiyatında mesnevi, şairlerin uzun “hikâye”ler anlatmalarına olanak sağlayan bir nazım biçimidir. Mesnevi, bir nazım biçimi olmanın yanında, kendisine ait özellikler kazanması nedeniyle, edebi bir tür adı olarak da kullanılmaktadır. Ahmet Ateş’in *MEB İslam Ansiklopedisi*’ndeki “mesnevi” maddesindeki tanımı şöyledir: “Her beyitinin mısraları kendi aralarında kafiyeli, arûz bahirlerinin kısa şekillerinden biri ile yazılmış bir nazım şekli” (1979, s. 127). Mesneviler, araştırmacılar tarafından çeşitli açılardan ve farklı kriterler esas alınarak tasnif edilmiştir. Bu sınıflandırmalardan en kapsamlı olanı ve bilineni Agâh Sırrı Levend’in (1984) *Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt* adlı çalışmasındaki tasniftir. Bu tasnif, Levend tarafından bir “hikâye” tasnifi olarak adlandırılrsa da verilen örnekler sebebiyle aslında bir “mesnevi” tasnifidir. Levend, hikâyeleri konularına göre yedi başlıkta ele alır: “1. Dinî konular, enbiya ve evliya menkıbeleri. 2. Aşk hikâyeleri. 3. Kahramanları tarihten alınmış hikâyeler. 4. Temsilî hikâyeler. 5. Tasavvufî hikâyeler. 6. Serüven hikâyeleri. 7. Sergüzeşt-nâme ve Hasbıhal yollu hikâyeler” (s. 124). Levend’in bu tasnifinden sonra önemli bir tasnif de İsmail Ünver’in mesnevileri yazılış amaçlarına göre dörde ayırdığı tasnifidir: “1. Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden mesnevîler. 2. Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan mesneviler. 3. Sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesneviler. 4. Şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesneviler” (1986, s. 443). Ahmet Kartal (2014) *Doğu’nun Uzun Hikâyesi* adlı kitabında, mesnevilerin tertip özelliklerini incelerken “konunun işlendiği bölüm”de mesnevilerin sınıflandırılması meselesine de değinir. Kartal, Ünver (1986)’in çalışmasını örnek alarak mesnevileri konularına göre dört gruba ayırır (2014, s. 147). İlk grup “okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek, terbiye etmek ve yetiştirmek amacı güden” mesnevilerdir. Bu gruba “dinî mesneviler, tasavvufî mesneviler, ahlâkî mesneviler, ansiklopedi niteliği taşıyan ya da belli alanlarda bilgi veren mesneviler” girer. İkinci grup “okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden ve içindeki cihad ruhunu canlı tutan, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan” mesnevilerdir. Bunlar da “konusunu menkabelerden alanlar ve konusunu tarihten alanlar” olarak ikiye ayrılır. Üçüncü grup “sanat ve estetik yönü ön planda olan, okuyucunun edebî ve bedîî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan” mesnevilerdir. Son olarak dördüncü grup “şairlerin bizatihi gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler sunan; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tanıttı tasvir eden” mesnevilerdir. Burada Kartal şöyle bir not düşer: “Bu eserler, özellikle yerli konuları ihtiva edip işlediklerinden, klasik edebiyatımızın mesnevi alanındaki en orijinal örnekleridir.” (2014, s. 159).

Bu çalışma kapsamında, Ünver'in tasnifine göre "sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesneviler" ve "şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren" mesnevilerin bir kesişimi gibi görünen ve aynı zamanda klasik aşk mesnevilerinin de bir alt başlığı olan "realist aşk mesnevileri"nden Serrâczâde Hasan Hâtif'in *Üç Arûs ve Üç Dâmât* mesnevisi ele alınarak, bu mesnevideki hastalıklar ve bunlar için uygulanan tedavi yöntemleri incelenecektir.

Serrâczâde Hasan Hâtif'in *Üç Arûs ve Üç Dâmât* Mesnevisi

Serrâczâde Hasan Hâtif, 18. yüzyıl şairlerindedir ve Bursalı bir müderristir. Şairin hayatı hakkında bilgi veren ilk kaynak *Safâyî Tezkiresi*'dir. *Sâlim Tezkiresi* ve Râmiz'in *Âdâb-ı Zuraîfâ*'sı da şair hakkında verilen bu temel bilgileri doğrular. Tokat'ta kadılık görevindeyken 1743 yılında öldüğü *Mecmûatü't Terâcim*'de belirtilir. Sevda Önal Kılıç, şairin bir *Divân*'ı, *Esmâü'l-Hüsnâ* adlı bir eseri, *Üç Arûs ve Üç Dâmât* adlı bir mesnevisi ve *Seyâhatnâme* adlı bir eseri daha olduğunu belirtir (2020, s. 15). Önal Kılıç'ın Latin harflerine aktardığı ve beyitlerin günümüz Türkçesine de yer verdiği çalışmasının kaynağı olan yazma, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi'nde ASL, 94-98'de *Divân, Esmâ-i Hüsnâ, Üç Arûs ve Üç Dâmât* şeklinde kayıtlıdır.

Sevda Önal Kılıç, *Üç Arûs ve Üç Dâmât* mesnevisini "realist" bir mesnevi olarak değerlendirir ve Ünver'in tasnifindeki dördüncü madde olan "şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesneviler" kategorisinin altında ele alır. Bunun sebebini de eserin içeriğiyle açıklar ve şöyle der: "Eserin düzenlenişinde, dil, üslup ve şekil özelliklerinde geleneğin izlerini görmek mümkündür. Ancak, eserde vaka klasik mesnevilerde işlenen aşk hikâyelerine benzer bir aşkın etrafında şekillenmesine rağmen, olağanüstü ve hayali hiçbir unsur barındırmaz" (2020, s. 3-4). Olağanüstü ve hayali unsurlar bulunmayan eserde bir o kadar "gerçeklik" vurgusu yapılmıştır. Eser, belirli bir dönemde ve zaman diliminde geçmekte, olaylar gerçek şehirler olan Bursa ve İstanbul'da yaşanmakta ve kahramanlar da bu gerçekliğin içerisinde aynı ölçüde "gerçekçi" özellikler göstermektedir. Yani kahramanlar çoğu aşk mesnevisindeki gibi olağanüstü özellikler göstermez, başlarına olağanüstü olaylar gelmez.

Üç Arûs ve Üç Dâmât mesnevisinin teması "aşk"tır. Eserin adından da anlaşılacağı üzere hikâye üç düğünle sona erer. "Reis-i defterdâr" olduğu belirtilen Hâce'nin tüm çocukları veba salgınından dolayı hayatını kaybeder. Hâce ve eşi bu kayıpların ardından yeniden çocuk sahibi olma hayaline kapılırlar. Çeşitli tedavilerden sonra da isteklerine ulaşırlar. Bir erkek çocukları olur ve adı Gûyâ konulur. Olaylar, Gûyâ'nın hayatı, aşık oluşu ve çevresindekilerin aşk maceraları çerçevesinde şekillenir. Mesnevinin ilk 388

beytinde yani yaklaşık üçte birinde Gûyâ'nın on sekiz yaşına gelmesine kadarki süreç, kalan 754 beytinde ise Gûyâ ve diğer kahramanların aşk maceraları anlatılır. Mesnevide olaylar İstanbul'da başlar, Hâce'nin ve eşinin Bursa'ya taşınmaları sonucu daha çok Bursa'da geçer. Hikâyenin diğer ana kahramanı Tûtî, Mudanya'daki bir hocanın kızıdır. Hikâye, iki kahramanın birbirine âşık olmasından sonra Bursa ve Mudanya arasında gelişir. Ancak olaylar kadın kahramanların İstanbul'a gitmeleri nedeniyle bir süre İstanbul'da devam eder. Mesnevideki diğer iki damat ve gelin ise hikâyeye sonradan dahil olur. Gûyâ'nın aşk sırrına hâkim olan dostu Hemdem de Tûtî'nin dadısının kızı Andelîb'e âşık olur. Bu ikinci aşk hikâyesi, Gûyâ ve Tûtî'nin aşkına paralel ilerler. Fiziki şartlar gereği de bu ikililer zaten hep bir aradadır. Diğer çift ise hikâyeye aslında "rakip" olarak dahil olur. Püser, Tûtî'nin ablasının Tûtî'ye uygun gördüğü bir damat adaydır. Melek-sîmâ ise Gûyâ'nın komşusudur ve aslında Gûyâ'ya âşıktır. Hikâyede gelişen olaylar, Püser ve Melek-sîmâ'nın da birbirine âşık olmasını sağlar ve böylece çeşitli maceralardan sonra mesnevinin sonunda üç çift de evlenir. Mesnevinin şahıs kadrosu geniştir. Özellikle kadın kahramanlar olayların gelişiminde belirleyici bir rol oynarlar. Tûtî'nin dadısı Dâye ve Gûyâ'nın annesi Bânû, ara bulucu olarak kahramanları bir araya getirmek için çaba harcarlar.

Üç Arûs ve Üç Dâmât mesnevisi, realist bir mesnevi olarak toplumsal hayatla iç içedir ve toplumun gelenek, görenek ve âdetlerini yansıtır. Hikâyenin düğünle sonlanması, evlenme âdetlerinin detaylı bir şekilde aktarılmasına imkân sağlamıştır. Kız isteme, çeyiz verme ve sergileme, mihr belirleme, düğün alayı, düğün yemeği ve eğlenceleri gibi ritüellerin tamamı mesnevide yer alır. Bunun yanında mesnevide dikkat çeken bir diğer konu da hastalıklar ve bunların tedavi yöntemleri üzerine yapılan vurgudur. Hastalıklar ve tedavi yöntemleri eserin kurgusunda belirleyici bir rol oynar. Bu nedenle bu çalışmada önce Klasik Türk Edebiyatındaki hastalık kavramı ve bunların tedavi yöntemlerine ilişkin bir değerlendirme yapıldıktan sonra *Üç Arûs ve Üç Dâmât* mesnevisindeki hastalıklar ve bunların tedavisinde kullanılan yöntemler ele alınacaktır.

Klasik Türk Edebiyatında Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri

"Ahlât-ı erbaa" antik çağ ve orta çağ tıbbi söz konusu olduğunda öne çıkan ve değinilmesi gereken en önemli kavramdır. Bahsi geçen dönemlerde hastalıklar bu kavram çerçevesinde açıklanmakta ve tedaviler de buna göre uygulanmaktadır. Ayşegül Demirhan Erdemir bu kavramı şöyle açıklar:

İlk ve Ortaçağ'daki tıp anlayışına göre, insan bedenindeki bu dört sıvının bazı özellikleri vardı. Bedeni dolaşan kan akıcı ve sıcak, beyinde saklanan balgam akıcı ve soğuk, dalak ve midede bulunan kara safra (sevda) kuru ve soğuk, karaciğerde saklanan sarı safra ise kuru ve sıcak idi. Vücuda alınan besinler bu dört maddeye dönüşürdü ki eskilerin inancına göre ilkbahar kanı, yaz safrayı, sonbahar sevdayı, kış da balgamı harekete getirirdi. Hastalık ve

sağlık bunlar arasındaki denge veya dengesizliğe bağlı olduğu gibi mizaçlar da bunların nisbetine bağlı idi. (1989, s. 24)

Klasik Türk Edebiyatında da dönemin yaygın tıp anlayışına uygun olarak hastalıklar açıklanmaya çalışılmış ve tedaviler bu anlayışa göre uygulanmıştır. Bu çalışmaya konu olan *Üç Arûs ve Üç Dâmât* mesnevisinde kahramanlardan birinin hastalığı, “safra-yı germ” (b. 189) yani safranın sıcaklığı şeklinde açıklanmış, tabipler tedaviyi bu tanıya göre uygulamıştır.

Bilal Kemikli, tababet ilminin şairlerle ilişkisini meslekleri doktor olan şairler ve eserlerinde tıbbî konuları ele alanlar şeklinde iki grupta ele alır. İkinci grup için şöyle der: “İkinci grupta bulunan şairler ise, tababet konusunda uzmanlaşmamış olmakla beraber, okudukları kitaplardan ve birinci gruba giren şair-hakimlerin eserlerinden yararlanarak eserlerinde tıbbî ilişkin değerlendirmeler yapan ve mazmûnlar kullanan şairlerdir. Divan şairlerinin kahr ekseriyetini bu ikinci grup içerisinde ele almak mümkündür” (2007, s. 22). Mesleği doktor olan şairlerden en bilinenleri Ahmedî (ö. 815/1413) ve Şeyhî’dir³ (ö.826/1422). Şairlerin tabip olması, terminolojiyi de bilmeleri sebebiyle eserlerindeki kelime, kavram ve konulara yansır. Örneğin, göz hekimliği de yapan şair Şeyhî, bir göz hastalığı olan “sebel”i ve tedavisini bir beytinde şöyle ele alır:

Kuhl-i cevâhirin tozınıñ sürme çekmese
Dutar idi güneş gözünü perde-i sebel (1-4/5, s. 63)

Bu hastalığı Mihrican Aynacı şöyle tanımlar: “Günümüzde karşılığı katarakt olan ve şiirlerde sıkça karşılaşılan diğer bir hastalık da sebel”dir. Tıp metinlerinde sebel, gözde örümcek ağsı gibi çekilmiş kalın ve kızıl bir perde olarak tarif edilmekte ve bazen kızılığın azaldığı ve göze bakınca bulut gibi nesnelerin görüldüğü ifade edilmektedir” (2012, s. 36). Şeyhî’nin bu hastalığa karşı korunma yöntemi “sürme” çekmektir. Bu yöntem göz hastalıklarının tedavisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Aynacı bu ilacı şöyle açıklar: “Sürme, bir süs aracı olmasının yanı sıra gözü kuvvetlendirmek, görüşü arttırmak, göze parlaklık vermek; gözden remed, sebel, göz yaşarması ve göz kanlanması gibi rahatsızlıkları gidermek için kullanılan bir ilaçtır” (s. 41).

Şairler, tıpla ilgili olmasalar da hastalıkları ve tedavi yöntemlerini sıklıkla ve çeşitli söz sanatlarıyla şiirlerinde kullanmışlardır. Bu hastalıklardan en önemlisi ise “aşk” hastalığıdır. Aşk, Klasik Türk Edebiyatında şairlerin en çok yakalandığı hastalıktır. Aşkın şiirlerde en yaygın kullanılan hastalık olmasının sebebi, şairin ve geleneğin aşk durumunu bir “hastalık” olarak görmesiyle ilgilidir. İskender Pala, divan

³ Bilal Kemikli, diğer tabip şairlere çalışmasında değinir (2007, s. 22) ve Veli Behçet Kurdoğlu’nun *Şair Tabipler* adlı kitabında bu şairlerin sayısını 161 olarak tespit ettiğini belirtir.

edebiyatında aşkın kapsamını şöyle anlatır: “Klasik edebiyatımızda aşk, basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir” (2007, s. 38). Aşkın bir hastalık olarak görülmesini, bu duygunun kahraman üzerinde yarattığı psikolojik ve fizyolojik etkiyle açıklamak mümkündür. Âşık, bu hâle düştükten sonra yemeden içmeden kesilir, zayıflar, uyuyamaz, hayattan zevk almaz, işinden uzaklaşır, kanlı gözyaşları döker ve âh eder. Özellikle aşk mesnevilerinde, kahramanların âşıklık hâlleri detaylı bir şekilde tasvir edilir. Aşkla delilik yani “cünûn” kavramları da oldukça ilişkilidir. Akdemir âşığın akıldan uzaklığını şöyle açıklar: “[İ]radesini yitiren beşerî âşığın akıldan uzaklığı, mecnûnunki gibi istem ve irade dışı ortaya çıkan bir durumdur. Ancak âşığın mecnûnda olduğu gibi, bir akıl eksikliği veya yoksunluğu durumu mevcut olmayıp, sadece aklın saf dışı olmasından kaynaklanan bir irade kaybı söz konusudur” (2007, s. 26). Dolayısıyla, âşık aklını ve iradesini kaybetmiş kişidir. Klasik Türk Edebiyatında da âşığın bu “âşıklık hâli” delilikle bir görülür. Bu aşk derdinden kahramanları kurtarmak için etraflarındaki insanlar çeşitli çözümler ararlar. Aşkla ilgili hastalıkların çözümü genelde sevgiliye kavuşmaktır. Bu da âşık için çoğu zaman mümkün olmaz.

Telif bir eser örneği olarak Nevizâde Atâyî'nin *Heft-hân* mesnevisinde dostlarının kahramanı aşk derdinden kurtarmak için neler önerdiklerine bakılabilir. Bunlardan bazıları psikolojik olarak âşığı rahatlatmaya yöneliktir. Örneğin, âşığın dostları şehirdeki güzelleri sıralarlar ve böylece âşığın dikkatini başka bir yöne çekmek isterler. Bu dostlardan bazıları tedaviyi maneviyatta arar ve âşığa Kâbe'yi tavaf etmesini önerir. Kimisi çeşitli türbelere gitmesini söyler. Kimisi “sefer” etmesini söyler ki bu da aşk mesnevilerinde sıkça kullanılan bir motiftir. Sonunda âşığı teselli etmenin hikâye anlatmak olduğuna karar verirler ve âşığa sırayla hikâyeler anlatarak onun biraz olsun sakinleşmesini ve teselli bulmasını sağlarlar.

Şairler aşk dışında pek çok hastalığa da şiirlerinde yer verirler. Bunlar baş ağrısı, yaralar, üşütme, sıtma, sarılık ve zehirlenme (Kemikli, 2007, s. 27) şeklinde özetlenebilir. Öztekin, 18. yüzyıl divanlarında toplumsal hayatı incelediği çalışmasında bu hastalıkları şöyle sıralar: “Âbile/Tebhale, baş ağrısı, humâr, humma, karın şişkinliği, remed, sıtma, şirpençe, uyuz” (2006, s. 567-578). Veba ve verem gibi ölümcül hastalıklar da şiire konu olan hastalıklardan adı bilinen ve toplumsal olarak büyük etkiler bırakanlardandır. Verem, aşk hastalığıyla bağlantılı olarak şiirlerde ele alınır. Fatih Sona, verem hastalığının şiirdeki yansımaları şöyle açıklar: “Divan şiirinde verem tedavi edilemez, ilacı olmayan ölümcül bir hastalık olarak ortaya çıkmaktadır. Şairler, bu hastalığın akciğerde, göğüste olduğunu söylemektedirler. Kendisini âşık olarak gören şairler, acıların büyüklüğünden verem hastalığına yakalandıklarını söylemektedirler” (2017, s. 617). Murat Öztürk (2020), *Divan Şiirinde Veba* adlı çalışmasında vebayı öncelikle şairlerin ölüm sebebi olarak ele alır. Ardından vebaya karşı

geliştirilen tedavi unsurlarının şiirlere nasıl yansıdığına bakar, bu hastalıktan yakınlarını kaybeden şairlerin şiirlerine ve şairlerin bu hastalığa karşı sitemlerine yer verir. Veba hastalığının genellikle “mersiye” türü çerçevesinde ele alındığı sonucuna varır.

Klasik Türk Edebiyatında tedavi olarak kullanılan yöntemler, ilaçla tedavinin yanında tebdil-i mekân, sefer etmek, çeşitli macunlar ve iksirler, kan aldirmek, dualar, muskalar ve tılsımlar şeklinde sıralanabilir.

Üç Arûs ve Üç Dâmât'ta Hastalıklar ve Kullanılan Tedavi Yöntemleri

1. Veba: *Üç Arûs ve Üç Dâmât* mesnevisi bir hastalık ve bunun sonuçlarıyla başlar. İstanbul'da II. Selim döneminde bir temmuz ayında veba salgını zengin yoksul demeden pek çok kişiye bulaşır:

Eyledi iltihâb-ı nâr-ı vebâ
Mübtelâ oldu nice bâ y u gedâ (30)⁴

İstanbul'un o dönemki sıcaklığı ile veba salgınının ateşi denk görülür ve bu ikisi arasında şöyle bir paralellik kurulur:

Yeter İstanbul'a bu iki belâ
Birisi âteş ü birisi vebâ (33)

Bu salgın hastalık sebebiyle Hâce'nin tüm çocukları ölür, Hâce ve eşinin yalnız kaldığı söylenir. Bu hastalığın ölümcül sonucu, hikâyenin kurgusu açısından önemlidir çünkü çocuksuz kalan çift ilerlemiş yaşına rağmen yeniden çocuk sahibi olma hayali kurmaya başlar. İsteğine kavuşan çiftin yeni doğan erkek çocuğu mesnevinin ana kahramanı olacaktır. Bu çocuğun nasıl “uçurlu” biri olduğunu göstermek açısından da bu salgının etkileri önemlidir çünkü Gûyâ, anne ve babasının salgından tüm çocuklarını kaybetmesi sonucunda dünyaya “mucizevi” bir şekilde gelmiştir.

2. Gebelik/Gebe Kalma Çabası: Mesnevide, tıbbın ve tedavi yöntemlerinin devreye girdiği bir durum Hâce'nin eşi Bânû'nun gebe kalma sürecidir. Bânû, elli altı yaşında olduğu için doğal olarak gebe kalması zordur, bu nedenle önce bâtil inançlara, ardından tıbbın imkânlarına başvurulur. Bu konuda çift, ilk olarak bilgi sahibi üstatlara danışır. Bu kişilerin vasıfları belirtilmez ancak tedavi olarak bir üstat, ışıklı bir testiye okur ve yazıcıya da bir tılsım yazdırır:

Kûze-i nûra suya okudu bir
Yazdı efsûn-ı sercenâd debîr (43)

⁴ Bu çalışmada örnek olarak kullanılan beyitler, *Üç Arûs ve Üç Dâmât* adlı yayından alınmış olup Sevda Önal Kılıç'ın beyit sıralaması, yazım ve imlâsı takip edilmiştir. Bkz. Kaynakça.

Başvurulan kişilerden bir diğeri, falcıdır. Bu kişiye de fal baktırılır ve o, olacıklardan haber verir:

‘Akla gelmekle heftüme derhâl
İtdi remmâl hamle-i istidlâl (44)

Başvurulan kişilerden biri rüya görür ve bir diğeri bu rüyayı “rüyada ay görmenin erkek evlada delalet” ettiği şeklinde yorumlar. Ardından bir tabip, hikâyenin olay örgüsüne dahil olur. Bu tabip, Bânû’nun nabzını tutar ve bir evladı olacağını haber verir:

Tutdı nabzın tabîb o pîre-zenün
Didi evlâdın olıyor senün (48)

Bu tabibin, Bânû’ya “sakankur” ve “eftimun” macunu verdiği söylenir:

Virdi mürde sakankurı ma‘cün
Zene virdi la‘ûk-i eftîmûn (49)

Sevda Önal Kılıç, “sakankur”u, bir balık türü olan kum balığı şeklinde açıklar ve cinsel gücü artırmak için kullanıldığını söyler (2020, s. 45). Ahmet Talât Onay, kelimenin tıpta ne işe yaradığını açıklamasa da Tâhir Olgun’a atıfta bulunarak “kadîm tıpta kum balığı” anlamına geldiğini belirtir (2007, s. 339). Önal Kılıç, “eftîmûn” macununu ise Mütercim Âsım Efendi’nin *Burhân-ı Katı* adlı kitabına atıfla Türk dilinde “gelin saçı” denilen ve hâr, yâbis ve sara hastalıklarına iyi gelen bir bitkinin çiçeği şeklinde açıklar (s. 43). Ahmet Talât Onay, *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*’ne atıfta bulunarak tıptaki işlevini şöyle aktarır: “Eski tıbbın balgam, safrâ, dem, sevdâ diye ayırdığı mizaçlara âit hastalıklardan sevdâ hastalıklarını tedâvî hususunda bu çiçek kullanılmış” (s. 130) Anlatıcı, bu şekilde pek çok tedbirin alındığını söyler. Karı kocanın amaçlarına ulaşmak için yataklarında bir araya geldiğini ve gebeliğin gerçekleştiğini şöyle bildirir:

Nokta-i mâ beyâza itdi mesken
İktizâ itdi hükmi-î âbisten (55)

Bânû’nun doğum yapışı detaylı bir şekilde anlatılmaz ama doğumun aradan aylar, haftalar ve günler geçtikten sonra gerçekleştiği söylenir ve Bânû’nun bir oğlu olur:

Geçmede mâh ü hefte vü eyyâm
İrdi kâr-ı velâdete hengâm

Pîre-zen pîşyâr sa‘d haber
Didi nâgâh müjde togdı püser (63-64)

3. Baş Ağrısı: Mesnevideki hastalıklardan bir diğeri Hâce'nin yakalandığı ve onun ölümüne neden olan hastalıktır. Bu hastalık ilk belirtisini baş ağrısıyla gösterir:

Hâce'de itdi bir sudâ' zuhûr
Olmadı çâre sandal ü kâfûr (179)

Hâce'nin bu baş ağrısını iyileştirmek için ona “sandal” ve “kâfûr”un tedavi olarak uygulandığı; ancak bunların işe yaramadığı belirtilir. Sandal'ın sözlük tanımı şu şekildedir: “Hindistan'dan getirilir kuvvetli ve güzel kokulu sert bir ağaç” (Devellioğlu, s. 919). Diğer bir kaynakta ise şöyle detaylandırılır: “Sarımtırak renkli, çok dayanıklı, sert ve çok makbul bir odunu olan, çeşitli türlerinden çıkan yağlı ve reçineli esanslar lavantacılıkta, sabunculukta kullanılan, Afrika, Endonezya ve özellikle Hindistan'da yetişen ağaç.”⁵ Sandal ağacının yağı alternatif tıpta çok çeşitli hastalıkların tedavisi için kullanılır. Ahmet Talât Onay, “kâfûr”u ise şöyle açıklar: “Hindistan'ın cenubunda yetişen bir ağacın zamkıdır ki, beyaz renkli, ağır kokuludur. Hâlisi koklanırsa baş ağrısı verir, yenirse şehveti kesermiş. Eskiden tabâbette kullanılmış” (2007, s. 219). Hâce ise yaşadığı rahatsızlığın daha önce yaşamadığı türden olduğunu farkındadır:

Didi kim iy enîs-i pîre-zenüm
Gördüğüm derd-i ser değil bu benüm (180)

Hâce, bu hastalığa çözüm bulmak için araştırma yoluna gider. Bânu ise başhekimi çağırır ve eşinin tedavi edilmesini, derdine bir devâ bulunmasını ister:

Didi Bânû ser-i etibbâyı
Getürün eylesin müdâvâyı (187)

Gelen doktorlar, hastalığın tanısını koymak için hastanın nabzına ve idrarına bakarlar:

Geldi cümle tabîbler bir bir
Nabz u kârûreye olub nâzır (188)

Doktorlar bu tetkiklerden sonra Hâce'nin hastalığına “safrâ-yı germ” tanısı koyarlar: “Didi safrâ-yı germ Câlînûs⁶” (189). Safra, geleneksel tıpta önemli bir kavramdır. Yeniterzi, Celâlüddin Hızır'ın *Müntehâb-ı Şifâ* adlı eserine atıfta bulunarak şöyle der: “Eski tıpta insan vücudunda var olduğu farzedilen; safra, sevda, dem, balgam adlarını taşıyan dört unsura (hılt) ahlât-

⁵ Bkz. <http://lugatim.com/s/sandal>

⁶ Câlînûs, Antik Çağ tıbbının İslam tıbbını da etkileyen ünlü ismidir. Bu beyitteki doktor, Câlînûs'a benzetilmiştir. Bkz.Kutluer, İ. (1993). *TDV*, “Câlînûs”. 7. Cilt, s. 32-34.

ı erba'â denirdi. İnsanların bu dört sıvı dengeli olduğu vakit sağlıklı, denge birinin lehine bozulduğu zaman da hasta olduğuna inanılır; hastanın mizâcını düzeltmek için ahlât-ı erba'ânın mütevâzin olmasına gayret edilirdi" (1999, s. 88). Dolayısıyla Hâce'nin rahatsızlığı safranın vücudundaki dengesizliğiyle açıklanır. Doktorların ortak karar verdikleri konu, bu hastalığı tedavi etmek için bir "ilâc-ı iksîr" (190) gerektiğidir. Hâce'nin bir hastalığı olsa da zaten çok yaşlı olduğu için bedeni donuklaşmıştır. Bu nedenle de ilaçların Hâce'ye bir faydasının olmadığı söylenir. Hâce vefat eder ve anlatıcı, aslında baş ağrısının ecelin bir bahanesi olduğunu söyleyerek "kader" inancını vurgular:

Bakma esbâba anla mâ-hısâlün
Derd-i ser bir bahânesi ecelün (203)

Hâce'nin vefatı Gûyâ'nın bir kahraman olarak ön plana çıkmasını, önce babasından kalanları idare etmekte zorlanarak servetini harcamasını ve yanlış arkadaşlıklar kurmasını yani sınanmasını; ardından sorumluluklarının farkına vararak "hayat"a hazırlanmasını ve olgunlaşmasını sağlar.

4. Keder ve Aşk

Kötü ve acı haberlerin hastalık sebebi olduğu Hâce tarafından belirtilir. O, kendi hastalığını oğlunun üzülmemesi ve hasta olmaması için gizli tutar:

Savurdı ferzendi Hâce-i derrâk
İşidüb haste olma gam-nâk (185)

Annesi, Gûyâ'nın bu dertten hasta düşmemesi için artık ağlamanın fayda etmeyeceğini söyler:

Nice bir nev-gam u perîşânî
Eylemez sûd dîde-giryânî (212)

Annesi bu acının "ciğerde bir yara" bırakacağını da farkındadır ancak sağlıklı olmak için kendilerini toparlamak zorunda olduklarını bilir:

Gerçi kalur ciğerde ol yâre
İdelüm başımuza bir çâre (213)

Âşıklık hâli ise Gûyâ'ya aniden gelir. Bu hâl, Tûtî'yi görüp ona âşık olmadan hemen önce belirir. Bu durum şu şekilde anlatılır:

Oldı sad-gûne 'işret ü sohbet
Lîk Gûyâ'ya geldi bir hâcet

Gûş virdi sadâ verâ-âsâ
Dîde her lahza ihtilâc-nümâ

Sîne pür-ıztırâb dil hayrân
Gâh hamyâze-keş gehî lerzân (378-380)

Tedirgin olan ve gözleri seçiren Gûyâ'nın göğsü acıyla dolar, gönlü şaşkındır, ona ara ara esneme ve titreme gelir. Gûyâ'nın bu durumunu anlamlandırmak için bir pîre danışır. Pîr bu durumu âşık olmaya hazırlık şeklinde yorumlar:

Olmaga necm-i 'aşk pâşide
Dil ü dîde olur hırâşide

Sîne olur şiyâr ü kende tamâm
Olmaga kişt-zâr-ı 'aşk u garâm (384-385)

Gûyâ, bu hazırlıktan sonra Tûtî'yi gördüğü anda ona âşık olur. Dostları, Gûyâ'nın aşk derdine çözüm olarak Eflâtûn'un ilaçlarını önerirler. Bu ilaçlar saz, şarkıcı ve şaraptır:

Derd-i 'aşka devâ-yı Eflâtûn
Sâz u hânende bâde-i gülgûn (485)

Aynı şekilde Tûtî de Gûyâ'ya âşıktır. Âşık olmanın şaşkınlık dışında etkileri de vardır. İki âşık bu duygunun yoğunluğuyla bayılır ve yere düşer. Bu durumu şair "illet-i hafakân" (474) olarak açıklar. Tûtî'yi ayıltmak için yüzünün gül suyuyla yıkandığı ve göğsüne sandal tütsüsü konduğu söylenir:

Rûym ol gül-âbile yudılar
Sadrına kurs-ı sandalı kodılar (475)

Sandal ağacının kokusunun bayılan birini ayıltmak için tütsü şeklinde kullanıldığı bu beyitle ortaya çıkar. Tûtî, aşkıdan dolayı sürekli inlemektedir ve bu inleme onu bedensel olarak da zayıflatmıştır. İçindeki sıkıntı sebebiyle dili tutulur ve konuşamaz olur:

Nâleden kaldı oldı cismi çü nâl
Hafakân ile dem-girifte vü lâl (665)

Tûtî'nin ne zaman sevda hastalığı tutsa, dadısının ona çözüm olması için çeşitli ilaçlar hazırladığı söylenir (666). Dâye, Bursa'ya Gûyâ'nın evine ara buluculuk amacıyla gittiğinde de Tûtî'nin iç sıkıntısına çözüm olması için ilim ehli ve nefesi kuvvetli birini bulup ona dualar okutur. Birine de muska yazdırır ve bu muskanın etkili olduğu belirtilir:

Merd-i sâhib-nefes bir ehl-i fûnûn
Tâli'e bakdı okudı efsûn

Da'vet olındı yazdı nüsha debîr

Vakt-i zâ'irce eyledi te'sîr (709-710)

Gûyâ'nın sırrını öğrenmek için annesi Hemdem'i ikna etmeye çalışır. Bunu yaparken de Gûyâ'nın derdi bilirse doktorun ona bir ilaç yapacağını söyler:

Didi Bânû tabîb iderdi 'ilâc
Neydügin bilse ihtilâl mizâc (875)

Ayrılığın verdiği keder de bir hastalık sebebi olarak görülür. Tûtî'nin ablası Hâher, İstanbul'da hastalanır ve ailesi yanına gelince derdinden kurtulur:

Ber-araf itdi derd-i hicrânı
Duhter'ün geldi cismine câmı (740)

Hâher'in bu hastalığı, ailenin Tûtî'yi ve Andelîb'i İstanbul'a götürmesine, yani âşıkların birbirinden ayrı düşmelerine neden olur. Bu da olayın kurgusunda gerilimin artmasını ve kavuşmanın uzamasını sağlar. İstanbul'da ablasının Tûtî için uygun bulduğu damat adayı da bir "rakip" tipi olarak olayın kurgusuna dahil olur.

5. Sarhoşluk

Gûyâ, Tûtî'nin aşkından bayıldığı zaman dostları onun hâline anlam veremezler. Bazıları bu baygınlığın sebebinin şeytanın işi, bazıları ise sarhoşluğun rezilliği olduğunu söyler:

Kimi zann itdi dîv-i fersâdur
Kimi cezm itdi mest-i rüsvâdur (478)

Tûtî'nin babasının evinde düzenlenen eğlencelerden sonra Gûyâ sarhoş olur. Sarhoşluğun baş ağrısı yaptığı belirtilir ve bundan kurtulmak için kahve ve kahvaltının çözüm olduğu söylenir:

Kahve kahve altı geldi rûz-ı vedâ'
Mündefî' oldı bes humâr u sudâ'

Bu sarhoşluk hâlleri, özellikle "meclis" ortamının tasvir edilmesi için kullanılır. Meclis ortamında "şarap" içen âşık sarhoş olur ve kendinden geçer. Şaraptan sarhoş olan âşık, aynı zamanda "aşk" sarhoşudur.

6. Nazar

Gûyâ'nın doğduktan sonraki hızlı gelişimi nedeniyle ailesi önlem alır. Kötü gözlerin ona zarar vermemesi için gece gündüz üzerlik tütsüsü yapılır:

Çeşm-i bed tâ ki eylemeye gezend
Subh u şâm itdiler buhûr sipend⁷ (76)

Gûyâ'ya ailesi büyük acılardan sonra “mucizevî” bir şekilde kavuştuğu için o hem doğumuyla, hem de büyüme şekliyle dikkat çeker. Kısa sürede konuşması, yürümesi, güzelliği ve aklıyla şair tarafından “idealize” edilir. Bu nedenle nazar değme ihtimali yüksek görülerek ailesi tarafından bu duruma önlem alınır.

Sonuç

Sonuç olarak, hastalıklar ve tedavi yöntemleri Klasik Türk Edebiyatı'nda şairlerin sıklıkla başvurdukları konular olmuştur. Özellikle “aşk” bir hastalık olarak görülmüştür ve hastalıklardan tedavisi en zor olanıdır, çaresi sevgiliye kavuşmaktır. *Üç Arûs ve Üç Dâmât* mesnevisinde aşkın fizyolojik ve psikolojik olarak insanlarda ortaya çıkan etkileri çeşitli yöntemlerle tedavi edilmeye çalışılmıştır. Özellikle âşıkların bayılmasına karşın tütsüler ve muskalarla çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

Bunun dışında hastalıkların çözümü kimi zaman tıpta ve halk hekimliğinde, kimi zaman da bâtil inançlarda aranmıştır. “Ahlât-ı erbaa” kavramı çerçevesinde hastalıklara tanı konulmuş ve tedavi uygulanmıştır. Bu tedaviler, tabipler tarafından hazırlanan macunlar ve iksirlerden oluşur. Muskalar, tılsımlar, dualar da bâtil inançların hastalıkların tedavisinde etkin yöntemler olarak kullanıldığını gösterir. Hastalıklar, *Üç Arûs ve Üç Dâmât* mesnevisinin olay örgüsünde de önemli bir yer tutar. Yeni başlangıçlar ve bitişler hastalıklarla sağlanırken olayların gerilimini artırmak ve âşıkların kavuşmasını uzatmak için de bu hastalıkların hikâyenin kurgusunda kullanıldığı görülür.

Üç Arûs ve Üç Dâmât mesnevisi, realist bir aşk mesnevisi olarak halkın yaşayış biçimi, âdetleri ve geleneklerini gözlemlemek açısından zengin bir eserdir. Hastalıklar ve tedavi yöntemleri üzerinde eserde özellikle durulmuştur. Şair pek çok olayı açıklamak, birbirine bağlamak ve sonuçlandırmak için hastalıklara eserinde yer vermiştir.

⁷ Üzerlik, güncel Türkçe sözlükte şöyle tanımlanır: “Sedef otugillerden, yaprakları alması, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki.” (Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>) Günümüzde de üzerliği tütsü olarak yakarak nazarın olumsuz etkilerini yok etme inancı devam eder.

Kaynakça

- Akdemir, A. (2007). Divan Şiirinde “Cünûn” ve “Mecnûn” Kavramları ile Bu Kavramların *Fehîm-i Kadîm Dîvânı*’ndaki Kullanımı. *Bilig.* Bahar, Sayı 41, 23-43.
- Ateş, A. (1979). Mesnevi. *MEB İslam Ansiklopedisi*. Cilt:8, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 127-133.
- Aynacı, M. (2012). Divan Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klâsik Dönem Tıp Metinleri Ekseninde Değerlendirilmesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9, 29-48.
- Biltekin, H. (Haz.) (2018). *Şeyhî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215511/seyhi-divani.html>.
- Demirhan Erdemir, A. (1989). Ahlât-ı Erbaa. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Kartal, A. (2014). *Doğu’nun Uzun Hikayesi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Kemikli, B. (2007). Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 19-36.
- Levend, A. S. (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt Giriş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önal Kılıç, S. (2020). *Üç Arûs ve Üç Dâmât*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Öztekin, Ö. (2006). *XVII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Öztürk, M. (2020). Divan Şiirinde Veba. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, 125- 154.
- Sona, F. (2017). Divan Şairlerinin Gözünden Verem. *Bilecik Şeyh Edeba Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 610- 618.
- Ünver, İ. (1986). Mesnevi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı- II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 430- 563.
- Yeniterzi, E. (1999). Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 87-103.

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Mimar Vedat Tek ve Eserleri

Ahmet Sezgin *

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun -dönemden döneme farklılıklar göstermekle birlikte- sanata ve sanatçıya önem veren bir devlet olduğu bilinmektedir. Devlet, kuruluşundan itibaren her alanda olduğu gibi mimari alanda da bakış açısını sürekli güncellemiştir. Sivil yapıların mimari alandaki dönüşümden etkilenerek gelişim göstermesi 19. yüzyılın sonlarına doğru mümkün olmuştur. Dönemin mimarları arasında ön planda yer alan ve sayıca üstünlüğü elinde tutanlar genellikle gayrimüslim vatandaşlar olmuştur. Türk kökenli Osmanlı vatandaşları ise mimari alanda yer alma konusunda oldukça isteksiz davranmışlardır. Ancak 20. yüzyılın başından itibaren Türk kökenli Osmanlı vatandaşları da mimari alanda ön plana çıkmaya başlamışlardır. Mimar Vedat Tek, ilgili dönemin önde gelen mimarlarından biri olarak ortaya çıkmış, dönemine ve çevresine öncülük etmiş ve üslubunun özneliği ile birlikte Türk kökenli Osmanlı vatandaşı olması onun, Türk mimari tarihi içerisinde ayrı bir yere sahip olmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Vedat Tek, Osmanlı mimarisi, sanayi-i nefise, milli mimari

*Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Araştırma Görevlisi,
Çankırı/Türkiye, sezginahmetr@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 03.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 31.03.2022

Türü: Araştırma Makalesi

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

CANKIRI KARATEKIN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

Architect Vedat Tek and His Artifacts

Ahmet Sezgin *

Abstract

It is known that the Ottoman Empire was a state that gave importance to art and artists, although it differed from period to period. Since its establishment, the state has constantly updated its point of view in the field of architecture, as in every field. Towards the end of the 19th century, it was possible for civil buildings to develop by being influenced by the transformation in the architectural field. Among the architects of the period, those who were at the forefront and held the numerical superiority were generally non-Muslim citizens. Ottoman citizens of Turkish origin, on the other hand, were quite reluctant to take part in the architectural field. However, since the beginning of the 20th century, Ottoman citizens of Turkish origin also began to come to the fore in the field of architecture. Architect Vedat Tek emerged as one of the leading architects of the relevant period, pioneered his period and his environment, and his being an Ottoman citizen of Turkish origin, along with the subjectivity of his style, made him have a special place in Turkish architectural history.

Keywords: Vedat Tek, Ottoman architecture, sanayi-i nefise, national architect

*Çankırı Karatekin University, Faculty of Letters, Department of History, Research Assistant, Çankırı/Turkey, sezginahmetr@gmail.com

Received: 03.03.2022

Accepted: 31.03.2022

Type: Research

Giriş

Anadolu coğrafyası, barındırdığı birçok mimari eserle bugün adeta bir açık hava müzesi görünümündedir. Eski çağlardan günümüze Anadolu’da yaşayan kavimler, bu topraklara kendilerinden bir şeyler bırakmışlar ancak Anadolu topraklarının bir geçiş noktası olması, söz konusu değerlerin çoğunun zaman içerisinde yok olmasına neden olmuştur. Ayakta kalan mimari eserler, geçmiş ile bugünü birleştirmekte ve mimari alandaki tarihsel değişim ve dönüşümü daha iyi anlayabilmemize olanak sağlamaktadır.

Türklerin Anadolu’yu yurt edinmeleri ile birlikte coğrafi koşullar ve Anadolu’da bulunan halkların beraberinde getirdiği mimari özellikler başta olmak üzere, birçok etkenin varlığı da dikkate alınarak burada, zamanla yeni bir mimari üslup meydana gelmiştir. Söz konusu alandaki değişim ve dönüşüm Selçuklular ve Beylikler döneminde canlı bir şekilde devam ederek Osmanlı’ya ulaşmış ve Osmanlı klasik mimari üslubu da Mimar Sinan ile birlikte zirve noktasına erişmiştir. 17. yy’a kadar etkisini devam ettiren klasik mimari üslup, ilgili yüzyıl sonrasında Batı etkisine daha açık bir vaziyet almıştır. Lale devri ve sonrasında süsleme alanında dikkate değer ölçüde Batı mimari üslubunun yansımaları görülmeye başlanılmıştır³. Batı etkisinin mimari anlayış üzerindeki değişimi yönetir hale gelmesiyle mimari alanda Türklerden ziyade Avrupalı ve Ermeni asıllı mimarların ön plana çıktığı görülmektedir⁴. Sayıca az olsa da Türk asıllı mimarların varlığından da bahsetmek mümkündür. Osmanlı’nın son dönemine doğru kendisinden söz ettiren ve ön plana çıkan Türk asıllı mimarlardan biri de Mimar Vedat Bey’dir.

Mimar Vedat Bey’in nasıl bir ortamda yetiştiğini anlamamız açısından Osmanlı döneminde mimari alanda eğitim veren kuruluşlara kısaca değinmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti’nde mimari işler, saraya bağlı Hassa Mimarlar Ocağı tarafından yürütülmüştür. Kim tarafından ve zaman kurulmuş olduğu bilinmeyen bu yapı⁵ tüm mimari işlerin yapımından ve mimarların eğitim işlerinden sorumluydu⁶. Devletin kuruluşundan II. Mahmut dönemine kadar varlığını aynı görev tanımı ile devam ettirmiştir. II. Mahmut döneminde mimari alanda yeni bir yapılanmaya gidilerek inşa ve eğitim işleri birbirinden

³ Neslinur Hızlı, *Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesi: Türkiye’de Mimarlık Eğitimi Reformu Bağlamında Ernst Arnold Egli*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul – 2013, s.9.

⁴ Türk mimarların geri planda kalmasının en önemli nedenlerinden birisi; Geleneksel eğitimin yeni yapı teknolojilerini kullanmada yetersiz kalması ve Batı mimari kültürü konusunda yeterli bilgiye sahip olunmaması Hızlı, *a.g.t.* s.14.

⁵ Gülcan Avşin Güneş, “Hassa Mimarlar Odası ve Mimar Sinan”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, S. XVII, Mart 2014, s.377.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Dündar, “Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.5, Eylül-Aralık 1999, s.159-176. Gülcan Avşin Güneş, *a.g.m.* s.375-391.

ayrı iki kuruma verilmiştir. Bu kapsamda mimarlık işlerini yürütmek üzere Ebniye-i Hassa Müdürlüğü⁷ kurulmuş ve 1839 yılında Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlanmıştır. Mimarların eğitim işleri ise ilgili tarihlerde Mühendishane-i Berrî-i Hümayun vasıtasıyla yürütülmüştür. Ancak burada yetişen mimarların sivil mimariye tam olarak uyum sağlayamamaları nedeniyle Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Bey'in teklifiyle fenni mimari alanında eğitim verecek bir mimarlık okulunun kurulması kararlaştırılmıştır. Ne var ki bu okul, idari ve mali durumda yaşanan sorunlar nedeniyle ancak 1881 senesinde Ticaret Nezareti çatısı altında Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi adıyla açılabilmiştir⁸.

Sanayi-i Nefise Mektebinde⁹, heykelcilik, fenni mimari, resim (yağlı boya ve karakalem), tarih, matematik ve anatomi alanlarında eğitim verilmeye başlanılmıştır¹⁰. Başlangıçta gravür eğitimi verilmesi de planlanmış fakat uzman öğretmen sıkıntısı nedeniyle ilgili bölüm 1892 senesinde faaliyete geçebilmiştir¹¹. 1886 senesinde Maarif Nezaretine bağlanan okul, Cumhuriyet'in ilanından sonra da değişim ve dönüşümüne devam ederek 1928 senesinde Sanâyi-i Nefise Akademisi ismini aldı. Ancak bu isim zamanla Güzel Sanatlar Akademisi olarak benimsendi. 1982 senesine gelindiğinde Mimar Sinan Üniversitesi, 2004 senesinde de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ismini aldı¹².

⁷ Söz konusu teşkilat Şehreminliği vazifesi ile Mimarbaşılığın birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.I, Ankara 1963, s.178.

⁸ Şerafettin Turan, a.g.m. s.179.

⁹ Okulun Fransa'daki çağdaşlarından olan ve Mimar Vedat Tek'in de eğitim aldığı Ecole National des Beaux Arts'ın karşılaştırmalı incelemesi için bkz. Derya Uzun Aydın, "Sanayi-i Nefise Mektebi" ve Paris Güzel Sanatlar Okulu "L'ecole Des Beaux-Arts" Üzerine Bir Değerlendirme" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, S.6, Eylül 2014, s.74-81.

¹⁰ Söz konusu eğitimlerin öğretim şekli teorik ve uygulamalı olarak düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Ürekli, "Sanayi-i Nefise Mektebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.95.

¹¹ Muzaffer Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını*, İstanbul 1983, s.11.

¹² Bkz. Fatma Ürekli, a.g.m. s.93-97.

MİMAR VEDAT TEK VE ESERLERİ

A. Ailesi

Vedat Tek, 1873 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası, Bağdat valiliği yapan vezirlik rütbesine sahip Sırrı Paşa’dır. Sırrı Paşa aynı zamanda edebiyatçı ve din adamı olarak da bilinmektedir. Kur’an tercümesi ve tefsiri yapmış, “Mektubat-ı Sırrı Paşa” isimli bir eser meydana getirmiştir¹³.

Annesi, Abdülmecid dönemi saray hekimlerinden İsmail Paşa’nın kızı Leyla Saz Hanım’dır. Babasının saray hekimi olmasından dolayı Leyla Hanım, nedime olarak yedi yıl boyunca sarayda kalmış ve çeşitli konularda sultanlar ile birlikte eğitim almıştır. Müzik ve edebiyata önem veren, yazar ve sanatçılara destek olan Leyla Hanım, 16 yaşında iken şiire merak salmış, ayrıca piyanoda kendisini geliştirmiştir. Harem hayatını yakından gözlemlemesinden yola çıkarak buradaki hatıralarını İleri ve Vakıf gazetelerinde neşretmiştir¹⁴.

Vedat Bey’in üç kardeşi vardır. Kardeşlerinden Yusuf Razi Demirbel, Paris’te inşaat mühendisliği okumuştur. Ülkeye dönüşünden sonra İstanbul Şehreminliği, Posta Telgraf Nazırlığı ve Nafia Nazırlığı gibi üst düzey görevlerde bulunmuştur. Kız kardeşi Nezihe Beler, piyanist olmuş ve batı müziği besteleri yapmıştır. Üçüncü kardeşi ise elektrik mühendisi olmuştur¹⁵.

B. Çocukluğu ve Eğitimi

Vedat Bey’in çocukluğu ve ilk eğitim yılları, babasının görevleri dolayısıyla Trabzon, Diyarbakır ve Girit’te geçmiştir¹⁶. Bir süre sonra İstanbul’a dönerek iki yıl da Mekteb-i Sultani’ye devam etmiştir.

Vedat Bey, Mekteb-i Sultani’deki eğitimini yarıda bırakarak, 16 yaşında iken Paris’te yaşayan ağabeyi Yusuf Razi’nin yanına gitmiş ve lise

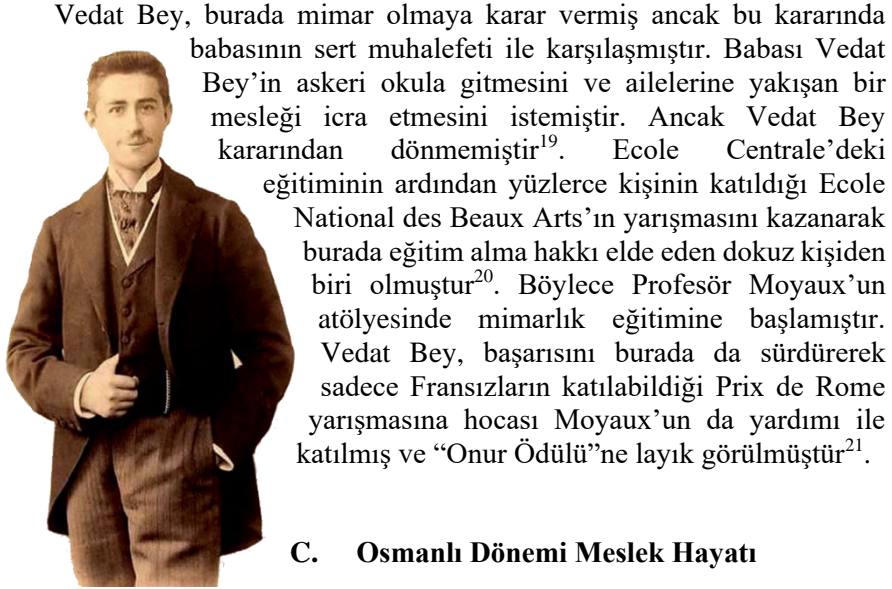
¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Kurnaz, “Sırrı Paşa”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, Yıl 2009, s.127-129.

¹⁴ Nuri Özcan, “Leyla Hanım”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.27, Yıl 2003, s.157-158.

¹⁵ Süha Özkan, “Mimar Vedat Tek (1873-1942)”, *Mimarlar Dergisi*, Yıl 11, Sayı 11-12, 1973, s.46.

¹⁶ Münevver Eminoğlu (Mimar Vedat Tek Projesi Araştırma Koordinatörü), *Bir Usta Bir Dünya: Mimar Vedat Tek*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 27.

öğrenimini buradaki Ecole Monge’de tamamlamıştır¹⁷. Lise eğitiminin ardından Academie Julien’de resim ve heykel, Ecole Centrale’de mühendislik eğitimi almıştır¹⁸.

Vedat Bey, burada mimar olmaya karar vermiş ancak bu kararında babasının sert muhalefeti ile karşılaşmıştır. Babası Vedat Bey’in askeri okula gitmesini ve ailelerine yakışan bir mesleği icra etmesini istemiştir. Ancak Vedat Bey kararından dönmemiştir¹⁹. Ecole Centrale’deki eğitiminin ardından yüzlerce kişinin katıldığı Ecole National des Beaux Arts’ın yarışmasını kazanarak burada eğitim alma hakkı elde eden dokuz kişiden biri olmuştur²⁰. Böylece Profesör Moyaux’un atölyesinde mimarlık eğitimine başlamıştır. Vedat Bey, başarısını burada da sürdürerek sadece Fransızların katılabildiği Prix de Rome yarışmasına hocası Moyaux’un da yardımı ile katılmış ve “Onur Ödülü”ne layık görülmüştür²¹.

C. Osmanlı Dönemi Meslek Hayatı

Vedat Bey, Paris’teki dokuz yıllık eğitiminin ardından ülkesine dönmüş ve iş hayatına girmiştir. İlk olarak Sirkeci’de bir büro tutmuş ve işlerini buradan yürütmeye başlamıştır²². Almış olduğu ilk iş ise arkadaşı Heykeltıraş İhsan Bey için Üsküdar’da bir yalı projesi hazırlamak olmuştur²³.

¹⁷ A. Pelin Derviş, *Mimar Vedat Tek Konutlarının İşlevsel Analizi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.10.

¹⁸ Nurcan Yazıcı, *Osmanlılar’da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.78.

¹⁹ Eminoğlu, *a.g.a.* s.10-11. Sırrı Paşa bu durum karşısında çok zor ikna olmuş hatta ölümüne yakın kaleme aldığı bir mektubunda Vedat Bey’in mimar olmasını hala onaylamadığı görülmektedir. Derviş, *a.g.t.* s.10.

²⁰ Özkan, *a.g.m.* s.47

²¹ Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)*, İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Ankara-1984, s.36. Derviş, *a.g.t.* s.10.

²² Vedat Bey, gazeteye de ilan vererek tanınırlığını artırma yoluna gitmiştir.

²³ Ümmügülüm Erdoğan, Ebru Eynalli, “Mimar Vedat Tek”, *Restorasyon-Konservasyon-Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yıllığı*, Yıl 2015, Sayı 11, s.47.

Dönem şartları içerisinde Türklerin mimari alanda çok fazla yer edinmemiş olması başlangıçta, insanlarda Vedat Bey'e karşı bir tereddüt uyandırmıştır. Ancak bu tereddüt çok sürmeden geçmiştir²⁴. Vedat Bey, bir süre sonra 13 Nisan 1899'da Sanayi-i Nefise Mektebi Sanat Tarihi hocasına, ardından da Şehremaneti Heyet-i Fenniye mimarlığı görevine getirilmiştir²⁵. Söz konusu tarihte Cemil Topuzlu Paşa'nın İstanbul Şehremini olması nedeniyle Vedat Bey, kariyerinde bir yükseliş gerçekleştirerek Heyet-i Fenniye Reisi olmuştur²⁶. İlgili dönemde ağırlıklı olarak kamu binalarının yapım çalışmalarını yürütmüştür. Önemli eserlerinden Kastamonu Hükümet Konağı ve İzmit Saat Kulesi bu dönemin eserleridir.

Fotoğraf: 1

1905 yılına gelindiğinde Vedat Bey, Posta Telgraf Nezareti Mimarlığı görevini üstlenmiştir. Bu görevi sırasında Sirkeci'de bulunan Büyük Postane'nin inşa çalışmalarını gerçekleştirmiştir²⁷. İlgili inşa faaliyeti, Vedat Bey'in kendisini kanıtlaması anlamında önemli bir çalışma olmuş ve ona *Mecidi* ve *Osmani* nişanları ile *Altın Sanayi* madalyası ödülünü getirmiştir²⁸. Bu görevi sürdürdüğü sırada 31 Mart Ayaklanmasının çıkması, Vedat Bey'in mesleki yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. Vedat Bey'in ailesine yakın olarak bilinen Mehmed Reşad'ın söz konusu olay sonrası tahta çıkmasıyla Vedat Bey, Sermimar-ı Hazret-i Şehriyari görevine getirilmiştir²⁹. Vedat Bey'in bu unvanı ile ilk görevi, Dolmabahçe Sarayı'na ek binaların inşası

*Fotoğraf 1: Mimarlık öğrencisi kimlik kartı.

²⁴ Bu konuda ağabeyi Yusuf Razi Bey'in şu sözleri durumu açıklar niteliktedir: "... İlk defa olarak gazetelerde görülen Mimar Mehmet Vedat'ın ilanı bazılarının merakını, bazılarının taaccübüne mucib oldu. Türk'ten mimar olur mu? diyenler bile bulundu. Fakat halkın içinde kaynayan milliyet hissi o kadar derin, o kadar kuvvetli idi ki, bu ilk ve kısa tereddüt devri geçtikten sonra, Mimar Vedat'ın idarehanesine müracaatlar başladı ve ardı arkası kesilmedi." Yusuf Razi Demirbel, "Meşhur Mimarlar V: Prof. Mimar M. Vedat Tek", *Arkitekt*, S. 1941/42-09-10 (129-130), s.232. İlgili dönemde genellikle yerli Hristiyan azınlıklar ile İtalyan ve Fransız kökenli ustaların tekelinde olan mimarlık alanında Türklerin beceremeyeceği bir meslek algısı yaratılmıştır. Özkan, a.g.m. s.47.

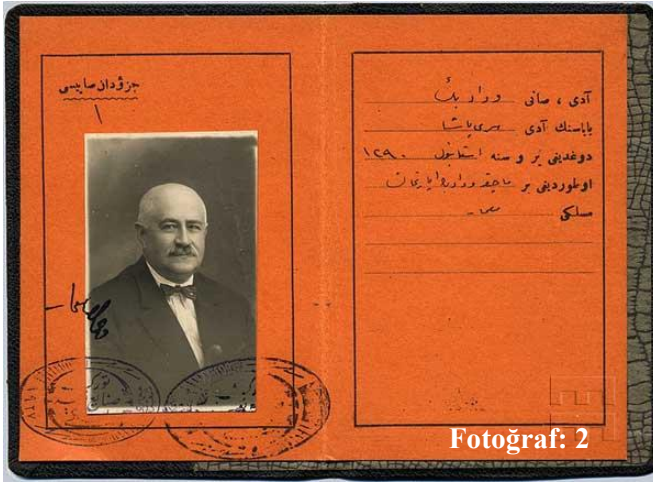
²⁵ Yazıcı, a.g.t. s.78.

²⁶ Erdoğan, a.g.m. s.48.

²⁷ Özkan, a.g.m. s.48.

²⁸ Eminoğlu, a.g.a. s.11. Altın Sanayi Madalyası ödülü takdimi ile ilgili yazışmalar için bkz. BOA. İ.TAL. 479. 71. 001-002.

²⁹ Demirbel, a.g.m. s.231. Erdoğan, a.g.m. s.48.

faaliyeti olmuştur.³⁰ Sonrasında, Saray Mabeyn Baş Katibi Halit Ziya Bey'in (Uşaklıgil) Yeşilköy'deki köşkünü ve 1909-1910 yılları arasında Defteri Hakani binasını yapmıştır³¹. Yine diğer kurumlarda çeşitli tamiratlar yaptığı da bilinmektedir.³²

Saray Baş Mimarı olarak sürdürdüğü görevinden sonra 1913 yılında Enver Paşa tarafından Harbiye Nezareti Baş Mimarlığına atanmıştır³³. Bu görevi esnasında Veliefendi Hipodromu projesini çizmiş ancak savaş nedeniyle proje uygulanamamıştır³⁴. Bahsi geçen dönemde gerçekleştirdiği diğer çalışmalar ise; Cemil Topuzlu Köşkü, Tayyare Şehitleri Anıtı ve Moda İskelesi'dir³⁵. Üç yıl süren Harbiye Nezareti Baş Mimarlığı görevinin ardından 1916 yılında Levazımat-ı Umumiye Dairesi İnşaat Şubesi Baş Mimarlığına atanmıştır³⁶.

D. Cumhuriyet Dönemi Meslek Hayatı

Savaşın ertesinde koşullar düzelince ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulunca Vedat Bey, yeni siyasi yapının emir ve istekleri doğrultusunda çalışmalarda bulunmuştur. Ankara Hükümeti ile doğrudan iletişiminin 1922 senesinin sonunda "İstanbul Vilayeti Celilesine" yazdığı bir dilekçe ile başladığı görülmektedir. İlgili dilekçede Vedat Bey, Harbiye Caddesi'nde 39 numarada oturduğunu, evinin ve yanındaki dükkanın İngilizler tarafından 15 Mart 1922 tarihinde işgal edilerek birkaç mülazım ile bir miktar asker

*Fotoğraf 2: Sanayi-i Nefise Birliği üyelik kimliği.

³⁰ Hazine Dairesinin tamirat giderleriyle ilgili Maliye ile yapılan yazışmalar için bkz. BOA. BEO. 3578. 268286. 001-003. BOA. BEO. 3601. 270036. 001-002. Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan tamiratla ilgili Vedat Bey puantaj defteri tutmuştur. İlgili defter için bkz. BOA. HH.d. 27050. Sarayın tamirâtı için giderler, amele hesapları ve diğer ayrıntılar için bkz. BOA. HH.d. 27070. ; 27125 nolu, 27199 nolu, 27200 nolu, 27201 nolu defterler.

³¹ Derviş, *a.g.t.* s.13.

³² Örneğin Şişli Etfal Hastanesi'nde tamiratlar yapmıştır. BOA. HH.d. 27202. ; Yıldız Sarayı'nda tamiratlar yapmıştır. BOA. HH.d. 27205. ; Topkapı Sarayı'nda çalışmalar yapmıştır. BOA. HH.d. 29698.

³³ Sözen, *a.g.e.* s.37. Özkan, *a.g.m.* s. 48. Erdoğan, *a.g.m.* s.48.

³⁴ Erdoğan, *a.g.m.* s.48. Derviş, *a.g.t.* s.13.

³⁵ Eminoglu, *a.g.a.* s.41.

³⁶ Erdoğan, *a.g.m.* s.48.

yerleştirildiğini, sırf Türk olduğu için bu muamelenin gösterildiğini belirten Vedat Bey, zararının karşılanmasını Türk Hükümetinden talep etmiştir.³⁷ 20 Aralık 1922 tarihinde ise Sanayii Nefise Mektebi Müdürü'nün Maarif Vekaletine gönderdiği yazı ile Vedat Bey'in Mimar Kemalettin Bey yerine Mescid-i Aksa'nın tamiri için görevlendirilmesi istenilmiştir.³⁸ Böyle önemli bir iş için Vedat Bey'in teklif edilmesi Ankara yönetimi tarafından da şahsına değer atfedildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Ankara'da birçok yapıya imza atan Vedat Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda Cumhuriyet Halk Fırkası Mahfeli inşasına başlamıştır. Ancak bir süre sonra I. Türkiye Büyük Millet Meclisi binasının yetersiz gelmesi nedeniyle Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi doğrultusunda yapımı devam eden binanın işlevi değiştirilmiş ve yeni Meclis Binası olmuştur³⁹. 1924 yılında ise Çankaya'daki bağ evine sekizgen bir kule eklemiş ve burayı Gazi Konutu'na dönüştürmüştür⁴⁰. Bu süre içerisinde İstanbul-Ankara arasında sürekli gidip gelen Vedat Bey, aynı zamanda Sanayi-i Nefise Mektebinde de hocalık görevini devam ettirmiştir. Lozan'a gitmekte olan heyet arasında bulunan Sıhhiye Vekili Doktor Rıza Nur Bey, İstanbul'dan geçerken Vedat Bey ile görüşerek Ankara'da yapılması planlanan büyük otelin inşa işlerini ona havale etmiştir. Bunun üzerine Ankara'ya giderek çalışmalara başlayan Vedat Bey, inşa faaliyeti henüz temel

Fotoğraf: 3

*Fotoğraf 3: Harbiye Nezareti Müteahhitlerine Mahsus Kimlik Belgesi.

³⁷ İlgili dilekçe 11 Aralık 1922 tarihinde verilmiş İstanbul Valiliğine verilmiş İstanbul Valiliği de 24 Aralık 1922 tarihinde Ankara Hükümetine gönderilmiştir. BOA. HR. İM. 63. 44. 001-002.

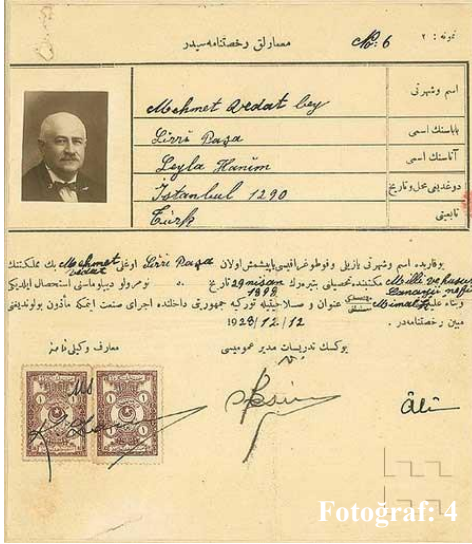
³⁸ Maarif Vekaletine yazılan söz konusu yazıya Vekalet Müsteşarı şu notu düşmüştür: "Mimar Vedat Bey Ehli Müslimdir. Mamefiye ortada ciddi bir sebep olmadıkça Kemaleddin Bey gibi mühim bir muallimlikden mektebden uzaklaştırılması münasib olmadığını zan ederim. Sanayii Nefise Mektebinin heyeti terbiyesi arasında her ikisinin hakkında bir mevkii olmadığına şüphe yoktur." BCA. 180. 9. 0. 0. 29. 159. 4.

³⁹ Bu bina daha sonra CENTO Genel Merkezi olarak da kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.ktb.gov.tr/TR-96355/ankara---ii-turkiye-buyuk-millet-meclisi-cumhuriyet-muz-html> Erişim:01.13.2022.

⁴⁰ Erdoğan, a.g.m. s.48. Derviş, a.g.t. s.13.

halindeyken çıkan anlaşmazlıklar sonucu projeyi bırakarak İstanbul'a dönme kararı almıştır⁴¹.

Vedat Bey, 1928 yılından itibaren apartman tasarımı ve yapımı işine girişmiş ve ilk olarak kendisi için bir apartman inşası gerçekleştirmiştir⁴².

Fotoğraf: 4

Apartment işinde de oldukça başarılı olduğu görülen Vedat Bey, bu alanda çalışmalarını sürdürmeye karar vermiştir. Bu sırada Sanayi-i Nefise'de de hocalık görevine devam etmiş, "Milli Mimari" konusunda sivrilmeye başladığı için Akademi'deki yeni sistem ve eğitimden memnun olmamaya başlamıştır. Buna dair görüşlerini müdüriyete iletmış ve karşılığında beklemediği bir sonuçla karşılaşarak atölyesi kapatılmıştır⁴³.

⁴¹ İnşaatın Evkaf'a devrolunması ve Evkaf yetkililerinin yapı mimarı olan Vedat Bey ile görüşmeye lüzum bile görmemesi Vedat Bey'in projeden çekilmesine neden olmuştur. Necmettin Emre, "Mimar Vedat'ın Sanat Hayatı", *Arkitekt*, S. 1941/42-09-10 (129-130), s. 235. Evkaf yetkililerinin asıl düşüncesi mimarlık ücreti ödemededen binayı yaptırmaktır. Metin Sözen, Mete Tapan, *50 Yılın Türk Mimarisi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul-1973, s.101. Vedat Bey'in Ankara'da yaptığı birçok inşa faaliyetinin bizzat Gazi Mustafa Kemal'in emri doğrultusunda gerçekleşmesi Vedat Bey'in mali alacaklarını tahsil etmesinde sorun yaratmıştır. Hatta, Yüksek Mühendis Mektebi ve Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki hocalık görevleri de bu sırada sürdürdüğü için Gazi Mustafa Kemal'in, Vedat Bey'in izni sayılması ve maaşının ödenmesi emrinin yerine getirilmemesi Vedat Bey'in İstanbul'a kesin dönüş yapmasında etkili olmuştur. Eminoğlu, a.g.a. s.49.

*Fotoğraf 4: Mimarlık Ruhsatnamesi.

⁴² Derviş, a.g.t. s.13.

⁴³ Vedat Bey bu olay sonrası Maarif Vekiline şu yazıyı göndermiştir; "Vekil beyefendi hazretleri, İşbu istid'ayı takdim eden, bilhassa Sanayi-i Nefise mektebinde olmak üzere, muhtelif devairi Hükümetde, kusursuz olarak 32 seneden ziyade çalışmış olduğum Vekalet-ialiyelerinde mahfuz olan sicilimde yazılıdır. Yaşım kemale erdiği ve sanatımda, bir çok tecrübeler sayesinde, Türk mimarisine ve mimari tedrisatına, daha çok faydalı hizmetlerde bulunmak için, Cumhuriyet hükümetimizin işaretini haklı olarak bekler iken, bilmediğim sebeplerle, tecrübem ve vukufumdan istifade edilmek şöyle dursun, bilakis, bana sanatımla yaşamak hakkı bile çok görüldüğünü, son birkaç seneden beri ve en son olarak da Vekaleti celilelerinden maruz kaldığım, yakışksız ve gayrı layık muamelelerden, te'essürle öğrendim. Güzel Sanatlar Akademisindeki vazifemden çıkarılmaklığımı bizzat Maarif Vekili Hazretleri münasip gördükten sonra, benim gibi aciz bir sanatkârın, beyanı mütalaa ve itirazda bulunmasında faide olmayacağı için bu babda hiçbir şey söylemeye lüzum görmem..." Eminoğlu, a.g.a. s.57. Hızlı, a.g.t. s.109. Vedat Bey'in istifa ettiğini belirten kaynaklar da vardır. Bkz. Özkan, a.g.m. s.48.

Vedat Bey, sadece görevine son verilmesi ile kalınmadığını, adeta kendisi ile bilinçli olarak uğraşıldığını düşünmektedir. Sonraki yaşamında mevcut yerel ve ulusal idarelerle yaşamış olduğu problemler iddialarını kanıtlar niteliktedir⁴⁴. Vedat Bey, emekliye ayrıldıktan sonra serbest çalışmalara daha fazla ağırlık vermiş ve 1942 yılında da vefat etmiştir.

E. Eserleri ve Üslubu

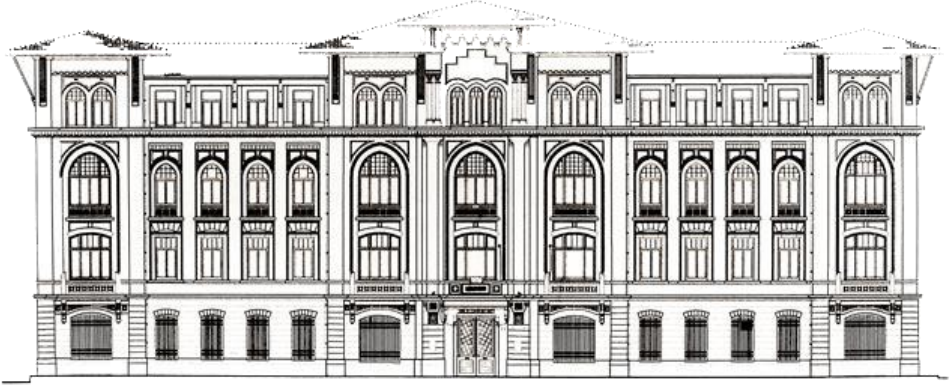
Vedat Bey, mimarlık eğitimini Fransa'da tamamlaması, oradaki yapı tarzını yakından incelemesi ve ona hayranlık duymasına rağmen Batı mimari tarzı yerine Türk mimari tarzını savunmuş ve çalışmalarını bu doğrultuda sürdürmüştür. Ellinin üzerinde mimari çalışması olan Vedat Bey, tüm eserlerinde bu üslubu kullanmaya gayret etmiştir. Aşağıda onun eserlerinden öne çıkanlar ve yapı üslubu ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

Fotoğraf: 5

*Fotoğraf 5: Güneş Apartmanı.

⁴⁴ Örneğin Vedat Bey'in yaşadığı şu olay bunu açıkça ortaya sermektedir. Yeni çıkan bir kanun gereği oluşturulan bir komisyon mimarların diplomalarını tetkike başlamıştır. Komisyon Vedat Bey'den de diplomasını göndermesini ve yeniden mimarlık ruhsatı alması gerektiğini belirtmiştir. Bu talebi yerinde görmeyen Vedat Bey, eski öğrencilerinden birisi olan komisyon üyesine gönderdiği cevapta şunları yazmıştır; *"Onların diplomalarında benim imzam vardır. Onlar benim mimar olup olmadığıma karar veremezler."* Bunun üzerine devam eden yıllarda Vedat Bey, inşa edilmiş bir apartmana ek yapmak istemiş ve bunun için Beyoğlu Belediyesine müracaat etmiştir. Beyoğlu Belediyesi, Vedat Bey'in elinde geçerli bir diploması olmadığı gerekçesi ile inşa işine ruhsat vermemiştir. Daha sonra Vedat Bey inşa ruhsatını bir öğrencisi adına aldirmek zorunda kalmıştır. Eminoğlu, a.g.a. s.62.

E.1. Defter-i Hakani (Tapu Kadastro) Binası (Giriş cephesi relövesi⁴⁵)

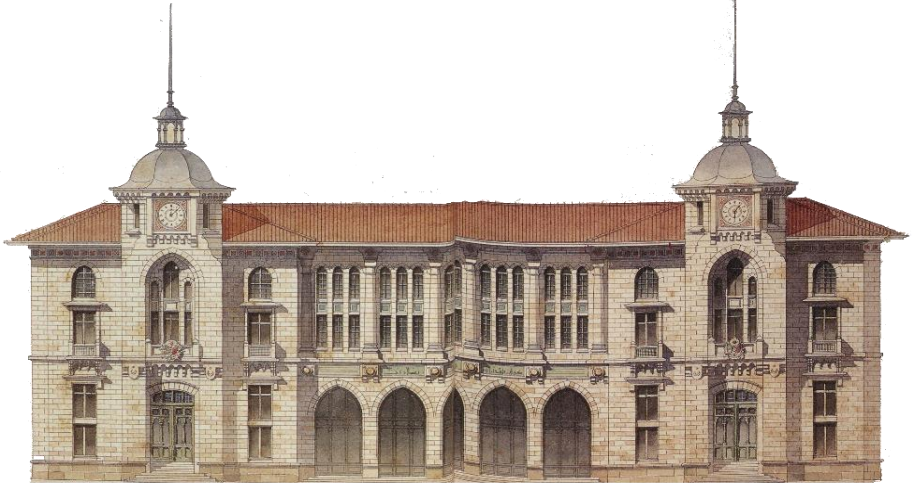
Defter-i Hakani Binası, 1908⁴⁶ yılında tamamlanmış ve hizmete açılmıştır. 4 kattan oluşan yapı enine dikdörtgen 0,8 metre kalınlığında taş duvarlardan oluşmaktadır⁴⁷. Giriş mekânı ve buna bağlanan geniş bir orta koridor çevresinde karşılıklı odalar bulunmaktadır. Bina cephesi üçe bölünmüş ve pencere ile kemer arkaları çinilerle bezenmiştir⁴⁸. Eski ile yeni mimari tarzın birleşmesi ile meydana gelen bina tasarımı hem Selçuklu, hem Osmanlı hem de modern bakış açısının ürünüdür.

⁴⁵ İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivinden temin edilerek <http://www.mimarlikmuzesi.org> adresinde sergilenmektedir.

⁴⁶ 1909-1910 tarihlerini veren kaynaklar da vardır. Bkz. Eminoğlu, a.g.a. s.41.

⁴⁷ Erdoğan, a.g.m. s.52.

⁴⁸ Fatmağül Demirel, *Sultan II. Abdülhamid'in Mirası İstanbul'da Kamu Binaları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul-2011, s.213.

E.2. Postahane-i Amire⁴⁹

Postahane-i Amire binası milli mimari içerisinde anıtsal mimari çerçevesine yeni bir boyut kazandırmıştır⁵⁰. Bina, bodrum, zemin ve üç üst kat olmak üzere toplam beş katlı olarak inşa edilmiştir. Bina cephelerinde Hereke'den getirilen yontma taşlar, zemin ve merdivenlerde ise yerli çini kullanılmıştır. Görünüm olarak oldukça basit bir plana oturan bina yapıldığı tarihte en ileri yapım teknolojisi kullanılarak meydana getirilmiştir. İki uçta bulunan kule çıkımlarından biri padişaha diğeri de Posta ve Telgraf Nazırına ayrılmıştır. Bina merkezinde geniş bir hol ve bu hol çevresinde hizmet birimleri için oda ve salonlar bulunmaktadır⁵¹.

⁴⁹ Resim; Eminoğlu, a.g.a. s.34-35. Vedat Bey, Postahane-i Amire binasının inşa sürecini şu sözlerle anlatmaktadır; "...beni çağırılan Posta Nazırı Hasip Efendi, Meydancıktaki tanzifat [temizlik] ahurlarının bulunduğu yerde yapılacak yeni posta nezareti binasının tarafımdan inşası münasip görüldüğünü ve derhal işe başlamamı tebliğ etti. Kolları sıvadık, fakat o devrin hali malûm. Adım başında bir müşkülât; vaktinde para vermezler, günlerle durur bekleriz. Tam yarı yerde akıllının biri çıkar "efendim, der, üst katlar ahşap olsa..." Bir münakaşa, mücadeledir gider. Böylece uğraşa, çabalya nihayet beş senede binayı bitirdik."

⁵⁰ Erdoğan, a.g.m. s.52.

⁵¹ Demirel, a.g.e. s.232.

E.3. II. Türkiye Büyük Millet Meclisi⁵²

II. Türkiye Büyük Millet Meclisi binası 18 Ekim 1924 tarihinde hizmete açılmıştır. Bodrum üzerine iki kat olarak kesme taştan yapılmış, Osmanlı ve Selçuklu tarzı kalem işlemeli ahşap tavanlar ve çini panolar kullanılmıştır. Başlangıçta Cumhuriyet Halk Fırkası Mahfeli olarak tasarlandığı için daha küçük boyutludur ancak sonradan TBMM işlevi görecek olmasıyla projede değişiklik yapılmış ve o şekilde inşa faaliyetleri başlamıştır.⁵³

*Fotoğraf 6: Türkiye Büyük Millet Meclisi (II)

⁵² Fotoğraf 1924 yılına ait olup, Tek Aile Arşivi'nden alınarak <http://www.mimarlikmuzesi.org> adresinde yayınlanmıştır.

*Fotoğraf 7: Mimar Vedat Tek Evi. ; *Fotoğraf 8: Tayyare Şehitleri Anıtı.

⁵³ Vedat Tek II. TBMM binasının yapılması ile ilgili süreci şu şekilde özetlemektedir; "Ankara'da iken bir gün beni Çankaya'ya çağırdılar. Büyük önder içeri girdi: "Halk fırkası için bir mahfel yapmak istiyoruz" buyurdular... Hazırlanmak üzere İstanbul'a döndüm. Çok geçmeden aldığım bir telgrafla, Atatürk, mahfel binasının evvelce kararlaştırılmış olduğundan daha büyük yapılmasını emir buyuruyorlardı. Ankara'ya avdetimde, büyük şefi istasyondaki dairelerinde ziyaret ettim. Hazırladıklarımı tetkikten sonra: "Münasip, böyle yapın." buyurdular. O günlerde Ankara'da bin türlü mahrumiyet içinde iş görmek, cidden müşküldü. Binayı iki yüz bin lira harçayarak bir senede bitirdik. Nihayet mahfel binası da Büyük Millet Meclisi'ne makar oldu. Ben orayı yaparken, bir taraftan da Çankaya'daki köşkü bir misli ilavesi ile tevsi ettim. İtiraf ederim ki hayatımın en mesut günleri o günlerdir..." Eminoğlu, a.g.a. s.48.

E.4. Mimar Vedat Tek Evi

Vedat Bey, kendisi ve ailesi için 1913-1914 yıllarında Nişantaşı civarında bir ev inşa etmiştir. Evi inşa ederken adeta ustalığına yakışır bir iş ortaya koymuştur. Evin inşa edildiği arazi oldukça eğimli olmasına rağmen Vedat Bey ustalıklı eserini meydana getirmiştir. Ev, ulusal mimarinin izlerini

taşmasına rağmen, diğer eserlerinden tamamen farklı bir kompozisyonla hayata geçirilmiştir. Yine Vedat Bey, bu eserinde de çini kaplamaları ihmal etmemiş ve pencere üst bölgelerinde bu usule yer vermiştir⁵⁴.

E.5. Tayyare Şehitleri Anıtı⁵⁵

Anıt, Türk havacılık tarihinin ilk şehitleri olan Sadık, Nuri ve Fethi Beylerin anısına dikilmiştir. Askeri pilot olan bu kişiler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlılarda da havacılık faaliyetinin olduğunu göstermek amacıyla iki uçakla İstanbul-Kahire arası 2500 kilometrelik uçuşu gerçekleştirmek üzere yola çıkmışlar ancak başarılı olamadan yolda uçakların düşmesi sonucu şehit olmuşlardır⁵⁶.

Anıt, beyaz mermer üzerine oturtulmuş kırık bir sütundur. Sütunun kırık olması yarım kalan uçuşu simgelemektedir. Kaide çevresindeki tunç madalyalar ise başarılı bir yolculuk olsaydı pilotlara verilecek olan madalyaların kopyalarıdır⁵⁷. Kaidesiyle

*Fotoğraf 7: Mimar Vedat Tek Evi.

*Fotoğraf 8: Tayyare Şehitleri Anıtı.

⁵⁴ Şükrü Sönmezer, Selçuk Seçkin, "Mimar Vedat Tek ve Mimarlığı", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul-2003, s. 248-249. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süha Özkan, A. Nihad Vedat Tek, "Mimar M. Vedat Bey Konağı", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, Güz 1979, s.161-182.

⁵⁵ Fotoğraf 8'in altındaki yazıda "26-Konstantinopol-Vatanları için ölen tayyareciler anısına dikilen sütun. Fatih Belediyesi." İbaresini bulunmaktadır.

⁵⁶ Sennur Sezer, Adnan Özyalçınar, *Öyküleriyle İstanbul Anıtları*, C.I, Evrensel Basım-Yayın, İstanbul-2010, s.249.

⁵⁷ Erdoğan, a.g.m. s. 54.

birlikte yaklaşık 7,5 metre olan anıtın sütunu üzerine bir de defne dalı yerleştirilmiştir.

E.6. Diğer Eserleri

Vedat Bey'in yukarıda ayrıntılı olarak verdiğimiz eserlerinin yanı sıra dikkate değer pek çok eseri vardır. Bunlar; Dolmabahçe Sarayı ekleri,

Fotoğraf: 9

Haydarpaşa Vapur İskelesi, Moda Vapur İskelesi, Deniz Yolları Acentası, Deniz Hamamları, Kastamonu Hükümet Konağı, Macar Konsoloslugu, Azim Apartmanı, Yayla Apartmanı, Şadiye Sultan Apartmanı, Güneş Apartmanı, Halit Bey Apartmanı, Pertev Apartmanı, Cemil Topuzlu Köşkü, Ahmet Cemal Bey Köşkü, Enver Paşa Köşkü, Leylâ Hanım Villası, Louis Sangursky Villası, Feride Ayni Villası, Ziya Paşa Villası, Gazi Köşkü, Halit Ziya Uşaklıgil Villası, Mr. Varber Villası, Halit Bey Yalısı, Heykeltıraş İhsan Bey Yalısı, Mesadet Hanı, Liman Hanı, Tahir Han, Sabit Bey İşhanı, Milli Emlâk Dükkânları, Kâzım Emin Tütün Deposu, Nemlizade Tütün Deposu, Mezbahe, Çiftlik Binası, İzmit Saat Kulesi, Tayyare Şehitleri Anıtı, Ahşap İskele, Hobyar Mescidi ve Leyla Saz Kabridir⁵⁸.

Fotoğraf: 10

Sözü geçen eserlerinden birçoğu bugün varlığını sürdürmektedir ancak zaman içerisinde değişikliğe uğrayanlarına da rastlamak mümkündür. Vedat Bey, tüm mimari yapılarında milli bir mimari üslup kullanmış ve Birinci Ulusal Mimarlık Akımının öncülerinden

*Fotoğraf 9: Kastamonu Hükümet Konağı, Vedat Tek'in "milli mimari" üslubunun ilk eseridir. Afife Batur, "Bir Meşrutiyet Aydını: Mimar Vedat Tek" *Voyvoda Caddesi Toplantısı Afife Batur Konuşması*, 2002,

<https://archives.saltresearch.org/bitstream/123456789/168083/1/ECOBARCE013.pdf>

Erişim:01.03.2022;

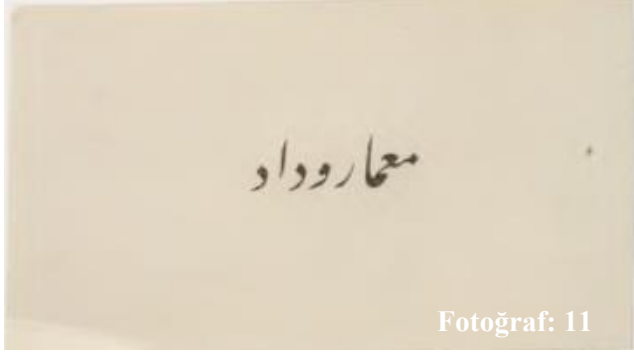
*Fotoğraf 10: Vedat Tek'in çizimi.

⁵⁸ Özkan, a.g.m. s.49-50. Derviş, a.g.t. s.19-33. Erdoğan, a.g.m. s.51-52. Sözen, a.g.e. s.37-38.

olmuştur⁵⁹. İlgili akım, genel hatlarıyla klasik Osmanlı ve Selçuklu mimari özellikleri ile modern inşaat tekniklerinin birleştirilmesi,⁶⁰ ülkedeki gayrimüslim kökenli mimarların yerine Türk unsurların mimarlıkta tercih edilmesi ve yaygınlaşmasını hedeflemekteydi. Söz konusu mimari akım, 20. yüzyılın başlarında oldukça ilgi ile karşılanmış olsa da varlığını çok fazla devam ettirememiştir. Bir süre sonra milli mimarinin yerini batı mimarisi almaya başlamıştır. Batı etkisinin ülkeye girişiyle birlikte son bulan Birinci Ulusal Mimarlık Akımı en çok Türk mimarları etkilemiş, atölyelerinin çeşitli gerekçelerle kapatılmasına neden olmuştur⁶¹.

Vedat Bey'in
Birinci Ulusal
Mimarlık Akımı
içerisindeki yeri, yeni
ve milli bir üslup
anlayışından
kaynaklanıyordu.

Onun üslup
özellikleri ile ilgili
olarak Necmettin
Emre şöyle diyordu;

“Mimar Vedat Türk mimarisini modernize ediyordu. Eserlerinde ihtiyaca mutabakat ve bütün aksamda ahenk görülür. Onun hamlelerinde millî mimariye dönüş hareketleri görülmekle beraber bütün unsurlarda bir yenilik ve güzellik göze çarpar.”⁶² Vedat Bey ise kendi mimari bakış açısını şu sözlerle ifade ediyordu; “... Yeni akımlar öteden beri ciddi mimarların düşündüklerini genelleştirmiştir. Konfora hiçbir şey feda edilmeyecek, bezeme eskisi gibi kalabalık ve değersiz malzeme ile yapılmayıp değerli malzeme ile yalın olacak, şu veya bu üslup izlenmesi yerine yalnız program sağlanacak ve uygulanacaktır... Ben eserlerimde modern Türk mimarisini tercih ederim. Bunu Selçuk üslubu ile karıştırmamak lazımdır. Misal isterseniz Yeni postane birincisi, Duyunu Umumiye ikincidir. Kübik inşaat hakkında ise, sadece, inhitattır derim. Evet, zevkte ve sanatta inhitat... Harpten sonra yenilikler yapma hevesine kapılmak...”⁶³

⁵⁹ Sönmezer, a.g.m. s.243.

*Fotoğraf 11: “Mimar Vedat” kartvizit örneği.

⁶⁰ Eminoğlu, a.g.a. s. 54. Osman Ali Gencal, *Ulusal Mimari Proje Yarışmalarının İzinden Türkiye’de Mimarlık*, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s.16.

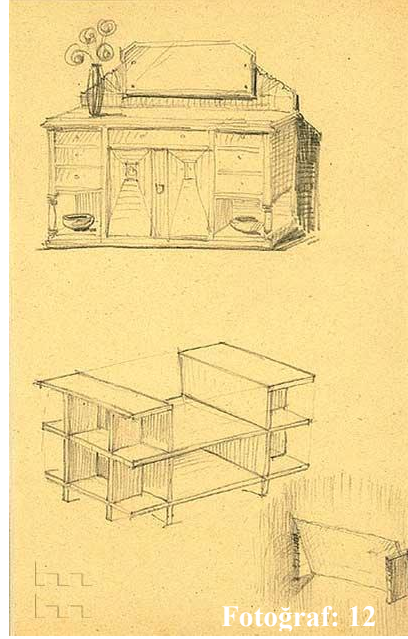
⁶¹ Eminoğlu, a.g.a. s.55.

⁶² Emre, a.g.m. s.234.

⁶³ Eminoğlu, a.g.a. s.61.

Vedat Bey, yapılarını inşa ederken zemini çok iyi kullanmıştır. Çalışmalarında ayrıntılar önemli bir yer tutmakla birlikte en az masrafla en çok verimi almaya çalışmıştır. Tüm eserlerinin süs ve duruşlarını kendisi çizerek bunları doğal büyüklükte görselleştirmiştir⁶⁴. Biçimsiz arazileri en iyi şekilde kullanarak çok iyi projeler hayata geçirmiştir⁶⁵.

Vedat Bey, genellikle bina inşa çalışmaları ile bilinmesine rağmen mobilya tasarımları da yapmıştır. Özellikle apartman hayatında insanların rahatlık unsurunu göz ardı etmesi eleştirdiği tutumlardan birisi olmuştur. Sehpa, raf, masa tasarımı gibi mobilyaları oldukça ayrıntılı çizmiştir.⁶⁶ Ancak bu çizimlerini yaptırıp yaptırmadığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Bunun yanında pencere tasarımı çizimleri de bulunmaktadır. İlgili çizimlerin üzerine aldığı notlardan duvarın küflenmemesi (kabarmaması) için nasıl bir pencere tasarımı yapılması gerektiğini ayrıntıları ile resmetmiştir⁶⁷.

Fotoğraf: 12

F. Kişiliği ve Son Yılları

Vedat Bey, yukarıda da bahsettiğimiz üzere sanata ve sanatçıya oldukça önem veren bir ailenin içerisinde yetişmiştir. Sanata olan bu yakınlığı ve yatkınlığı çocukluğundan getirdiği önemli özelliklerinden birisidir. Nitekim babası sanata önem veren bir şahsiyet olmasına rağmen Vedat Bey'in askeri okula gitmesini ve asker olarak yetişmesini istemiştir. Ancak Vedat Bey'in Avrupa'da mimarlık eğitimi alma isteği babası tarafından kabul edilmemiş buna rağmen Vedat Bey, kafasına koyduğunu yapmıştır. Vedat Bey mimar olduktan sonra dahi babası, bu durumu kabullenmek istememiştir⁶⁸.

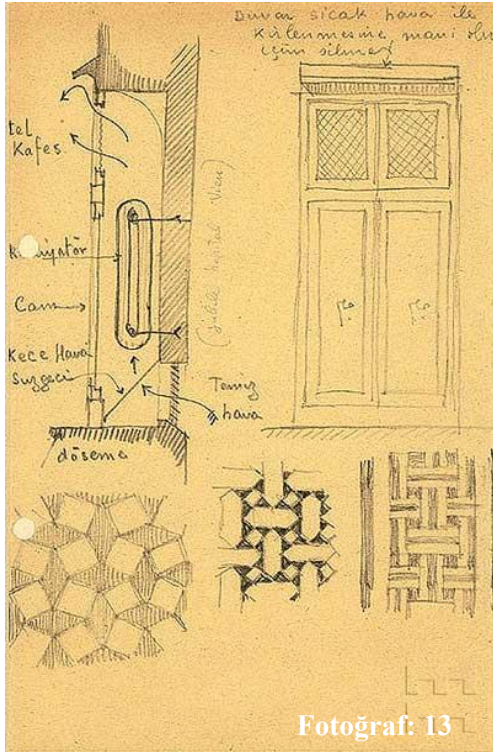
⁶⁴ Erdoğan, a.g.m. s.50.

⁶⁵ Bu konuda kendisine yaptığı "Vedat Tek Evi" örnek gösterilebilir. Demirbel, a.g.m. s. 232.

⁶⁶ Örneğin bkz. Fotoğraf 12.

⁶⁷ Bkz. Fotoğraf 13.

⁶⁸ Sırrı Paşa'nın bu durumu kabullenmek istememesindeki en büyük sebeplerden birisi mimarlık mesleğinin ilgili dönemde Türkler tarafından çok tercih edilmemesi ve mimarlığın yapı ustası gibi düşük bir statüyü temsil etmesi gösterilebilir.

Fotoğraf: 13

Necmettin Emre, Vedat Bey için şu kişisel değerlendirmeyi yapar; “Mimar Vedat cevval bir zekâyâ malikti. Bittabi biraz müstehzi idi. Neşeli ve her zaman mütebessim idi. Yazıhanesinin başında otururken bir kâğıt üzerine gelişi güzel bir kaç çizgi ile güzel bir başlık, bir motif ve bazan bir karikatür yapıverdiği görülürdü.”⁶⁹ Vedat Bey, meslek hayatında birlikte çalıştığı usta, kalfa ve işçilere değer vermiş ve onları asla hor görmemiş, çalışma alanlarında daima gelişmeye ve öğrenmeye teşvik etmiş ve elinden gelen tüm gayretle bildiklerini onlara da aktarmıştır⁷⁰.

Mimari alandaki çalışmalarını sürdürdüğü 1930 yılından sonra devlet idarecileri

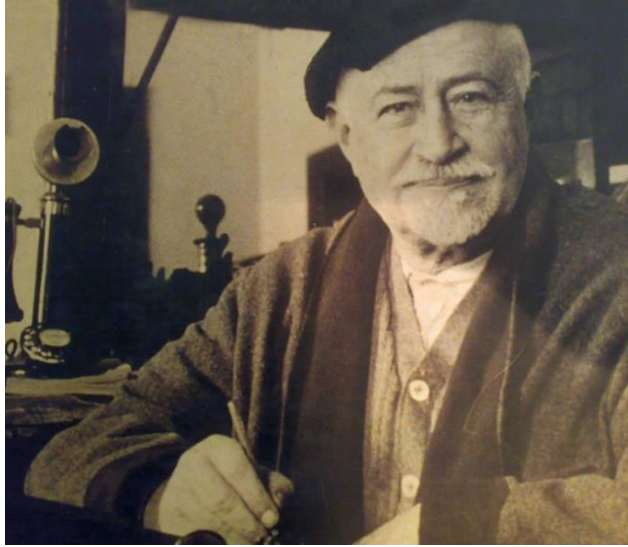
ile ters düşmeye başlamıştır. Bu ters düşüşün Vedat Bey tarafındaki en önemli sebebi ise 1924 yılında yapmış olduğu TBMM'nin ikinci binasının ve Gazi Mustafa Kemal'in emri ile yaptığı Gazi Köşkü eklemelerinin mimarlık ücretini henüz alamamış olması idi. 1929 senesinin sonlarından 1930 senesinin sonlarına kadar hak ettiği bu bedelleri almaya çalışmış, bunun için Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimi, TBMM Başkanlığı ve TBMM İdare Heyeti Amirliği gibi tüm önde gelen kişi ve kurumlara mektuplar göndermiştir. Ancak bu mektupların hiçbirisine ödeneceği bağlamında olumlu bir cevap alamamıştır. Aradan dokuz yıl daha geçmiş ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla Vedat Bey bir kere daha İsmet İnönü'ye mektup göndermiştir. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Vedat Bey bu girişiminden de sonuç alamamıştır. İlgili konuda ücretlerin ödenememesinin nedeni; Söz konusu dönemde Vedat Bey'in mimari çalışmalarını Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın şifahen emri doğrultusunda yapmış olması ve bununla ilgili herhangi bir resmi mukavele imzalanmamış olmasıdır⁷¹. Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan böyle bir mukavele

⁶⁹ Emre, a.g.m. s.235.

⁷⁰ Demirbel, a.g.m. s.232.

⁷¹ TBMM binasının başlangıçta CHP Mahfeli olarak inşa edilirken sonradan inşaatın yeni meclis binası olacağı gerekçesi ile resmi olarak TBMM bünyesine devredilmesi ve devir işlemi

imzalanmasını istemenin doğru olmayacağını düşünen Vedat Bey, ilgili görüş doğrultusunda hakkını savunmaya çalışmıştır. Ancak resmî kurumlara her başvurduğunda kendisinden resmi evrak olmadan işlem yapılamayacağı, hatta TBMM'ye başvurusu sonrası böyle bir evrak olsa dahi TBMM'nin ilgili ücreti ödeme konusunda herhangi bir mali kalemi olmadığı için bir ödeme gerçekleşmeyeceği bildirilmiştir. 1939 senesinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne yaptığı başvuruya CHP Genel Sekreteri adına Zonguldak Mebusu H. Türkmen 3 Mart'ta cevap yazarak Vedat Bey'in alacaklarını tahsil etmek için mahkemeye başvurabileceğini

belirtilmiştir. Bu mektuba istinaden Vedat Bey, 9 Mart tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderdiği yazıda *“Ödenmesi gecikmiş olan, alacağımı, gecikmeden dolayı özür dileyerek verilmesi C. H. Partisi için şerefli bir muamele olması lazım iken, borcumu ödemekten kaçan fena niyetliler, gibi, alacağın varsa mahkemeye git, veyahut artık memuruzeman vardır şeklinde cevap vermeği C. H. Partisine hiç yakıştıramadığım gibi, C. H. Partisinden de böyle bir mutalaa çıkacağına hiç ihtimal vermek istemem.”*⁷² diyerek oldukça üst perdeden katı bir cevap vermiştir.

Sonuç

Mimar Vedat Tek, gerek almış olduğu eğitimle gerek sonrasında yapmış olduğu çalışmalarla adından hem Osmanlı Devleti döneminde hem de sonrasında söz ettirmeyi başarmış bir mimardır. Ailesinin Saray'ın yakın çevresinde bulunması sermimar olmasına katkı sağlamış ancak yetenekli olduğunu, yapmış olduğu çalışmalarla kanıtlamıştır.

yapılırken de mimarlık ücreti konusunda herhangi bir evrakın bulunmaması da ücretin ödenmemesi konusunda diğer bir etmendir.

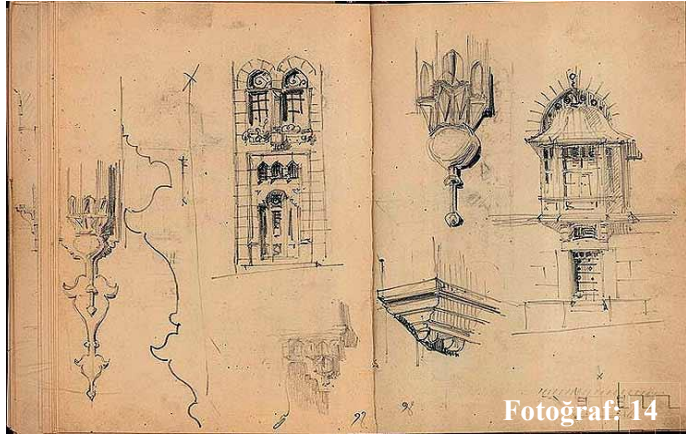
⁷² Tek Aile Arşivi (Suha Özkan-Pelin Derviş Koleksiyonu), Bahsi geçen yazışmaları içeren belgelerin tamamı, <http://mimarlikmuzesi.org> adresinden temin edilerek değerlendirilmiştir. İlgili mektuplar için bkz. EK1, EK2 ve EK3.

Döneminde çok fazla Türk mimar olmasa da o, başarısız olmayı da göze alarak bu alanda kendisine yer edinmeye çalışmıştır. Yapmış olduğu çalışmalarda ve hayatında her konuda titiz olmayı gayret edinmiştir. Bu sayede Türk mimari tarihinde önemli bir yerin sahibi olmuştur. Örnek aldığı bir Türk mimar olmamasına rağmen kendisinden sonra gelenlere örnek olmaya ve yol göstermeye çalışmıştır.

Hayatı boyunca bürokrasi ile olan çatışmaları hiç bitmemiştir. Özellikle Cumhuriyetin ilanı sonrası Ankara Hükümeti'nin emri ile yaptığı işlerin ücretlerini alamamış olması ve hayatının kalan döneminde bunun için mücadele etmiş olması, dönemin yöneticileri adına bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Ücretinin ödenmemesinin yanı sıra Vedat Bey bir de tazminat davası ile karşı karşıya kalmıştır. İstanbul Defterdarlığı binasının inşaatında Komisyon Üyesi olarak bulunan Vedat Bey'in bina yapımı sırasında fazla sarfiyat yaptığı gerekçesi ile henüz Cumhuriyet öncesinde kendisine karşı tazminat davası

açılmıştır. İlgili dava 1921 senesinde olduğu gibi bırakılmış ancak 1929 senesinde tekrar başlatılmıştır. 7 Kasım 1938 tarihinde Maliye Vekaleti, Başvekalete bir yazı yazarak 345

lira 48 kuruşluk fazla masrafın tahsil edilebilmesi için bu masrafı Vedat Bey'in yaptığı için ispat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Vedat Bey'in bina yapımında komisyon üyesi olması nedeniyle bizzat ödeme yapamayacağı göz önüne alındığında ve bu konuda bir belge olmadığı değerlendirildiğinde, iddianın ispat edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla söz konusu davadan bu gerekçelerle vazgeçilmiştir.⁷³

*Fotoğraf 14: Defterinden çeşitli çizimleri.

⁷³ BCA. 30. 11. 1. 0. Yer: 128. 4. 4. Bkz. EK:6.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

Arşiv – Fon – Gömlek No – Sayfa

BOA. İ.TAL. 479. 71. 001-002.

BOA. BEO. 3578. 268286. 001-003.

BOA. BEO. 3601. 270036. 001-002.

BOA. HH.d. 27050.

BOA. HH.d. 27070.

BOA. HH.d. 27201.

BOA. HH.d. 27125.

BOA. HH.d. 27199.

BOA. HH.d. 27200.

BOA. HR. İM. 63. 44. 001-002.

BCA. 180. 9. 0. 0. 29. 159. 4

Kitap, Makale, Tez

Avşin Güneş, G. (2014). Hassa Mimarlar Odası ve Mimar Sinan, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, S. XVII, Mart, s.375-391.

Cezar, M. (1983). Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılında Mimar Sinan Üniversitesi'ne, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını*, İstanbul, s.5-84.

Demirbel, Y. R. (1941). Meşhur Mimarlar V: Prof. Mimar M. Vedat Tek, *Arkitekt*, S.9-10 (129-130), s.231-233

Demirel, F. (2011). *Sultan II. Abdülhamid'in Mirası İstanbul'da Kamu Binaları*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Derviş, A. P. (1999). Mimar Vedat Tek Konutlarının İşlevsel Analizi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Dündar, A. (1999). Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.5, Eylül-Aralık, s.159-176.

Eminoğlu, M. (1999). *Bir Usta Bir Dünya: Mimar Vedat Tek*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Emre, N. (1941). Mimar Vedat'ın Sanat Hayatı. *Arkitekt*, S.9-10 (129-130), s.234-235.

Erdoğan, Ü. & Eynallı, E. (2015). Mimar Vedat Tek. *Restorasyon-Konservasyon-Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı 11, s.44-55.

- Gencal, O. A. (2011). Ulusal Mimari Proje Yarışmalarının İzinden Türkiye’de Mimarlık, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Hızlı, N. (2013). Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesi: Türkiye’de Mimarlık Eğitimi Reformu Bağlamında Ernst Arnold Egli, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kurnaz, C. (2009). Sırrı Paşa. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, s.127-129.
- Özcan, N. (2003). Leyla Hanım. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.27, s.157-158.
- Özkan, S. (1973). Mimar Vedat Tek (1873-1942). *Mimarlar Dergisi*, 11, Sayı 11-12, s.45-51.
- Özkan, S. & Tek, A. N. V. (1979). Mimar M. Vedat Bey Konağı, *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, Güz. s.157-183.
- Sezer, S. & Özyalçın, A. (2010). *Öyküleriyle İstanbul Anıtları*. C.I, Evrensel Basım-Yayın, İstanbul.
- Sönmezer, Ş. & Seçkin, S. (2003). Mimar Vedat Tek ve Mimarlığı, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul, s.242-249.
- Sözen, M. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)*. İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.
- Sözen, M. & Tapan, M. (1973). *50 Yılın Türk Mimarisi* (Birinci Baskı). İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş. (1963). Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.I, Ankara, s.157-202.
- Uzun Aydın, D. (2014). “Sanayi-i Nefise Mektebi” ve Paris Güzel Sanatlar Okulu “L’ecole Des Beaux-Arts” Üzerine Bir Değerlendirme” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, S.6, Eylül, s.74-81.
- Ürekli, F. Sanayi-i Nefise Mektebi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.93-97.
- Yazıcı, N. (2007). Osmanlılar’da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

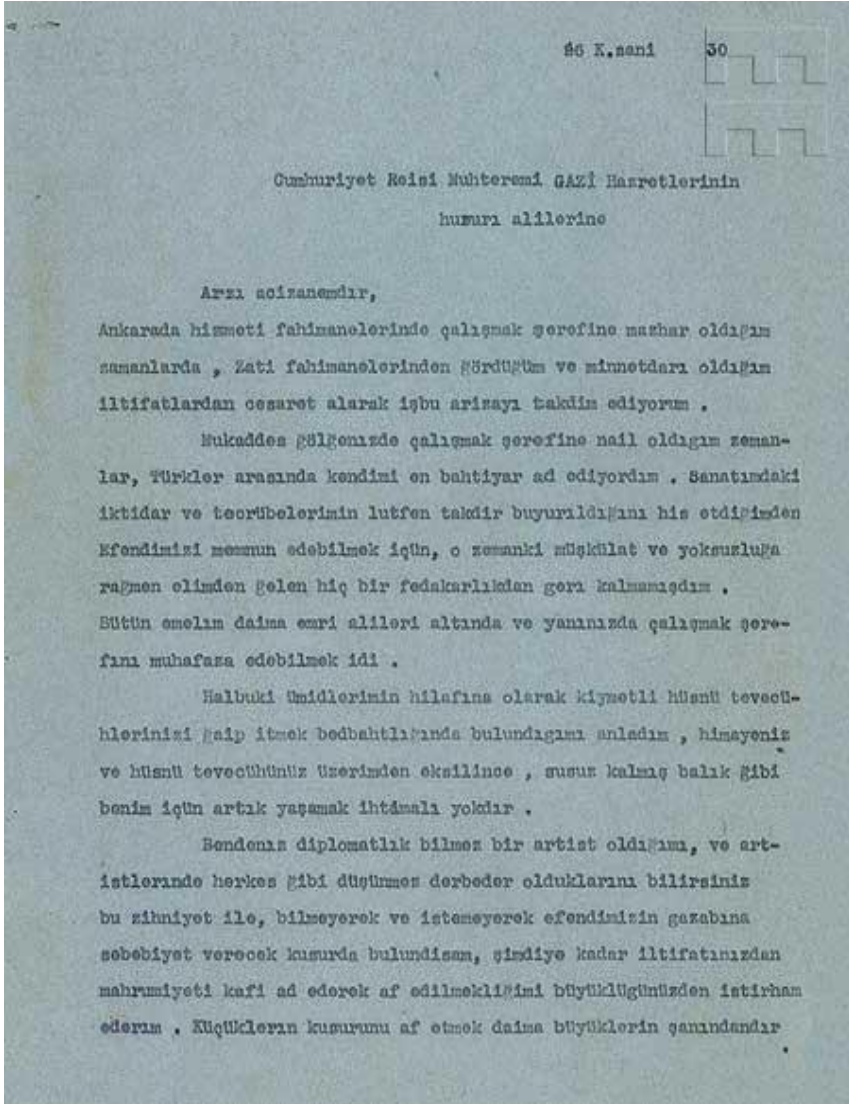
İnternet

Kültür ve Turizm Bakanlığı Web Sitesi,<https://www.kultur.gov.tr/TR,96355/ankara---ii-turkiye-buyuk-millet-meclisi-cumhuriyet-muz-.html> Erişim:01.03.2022.

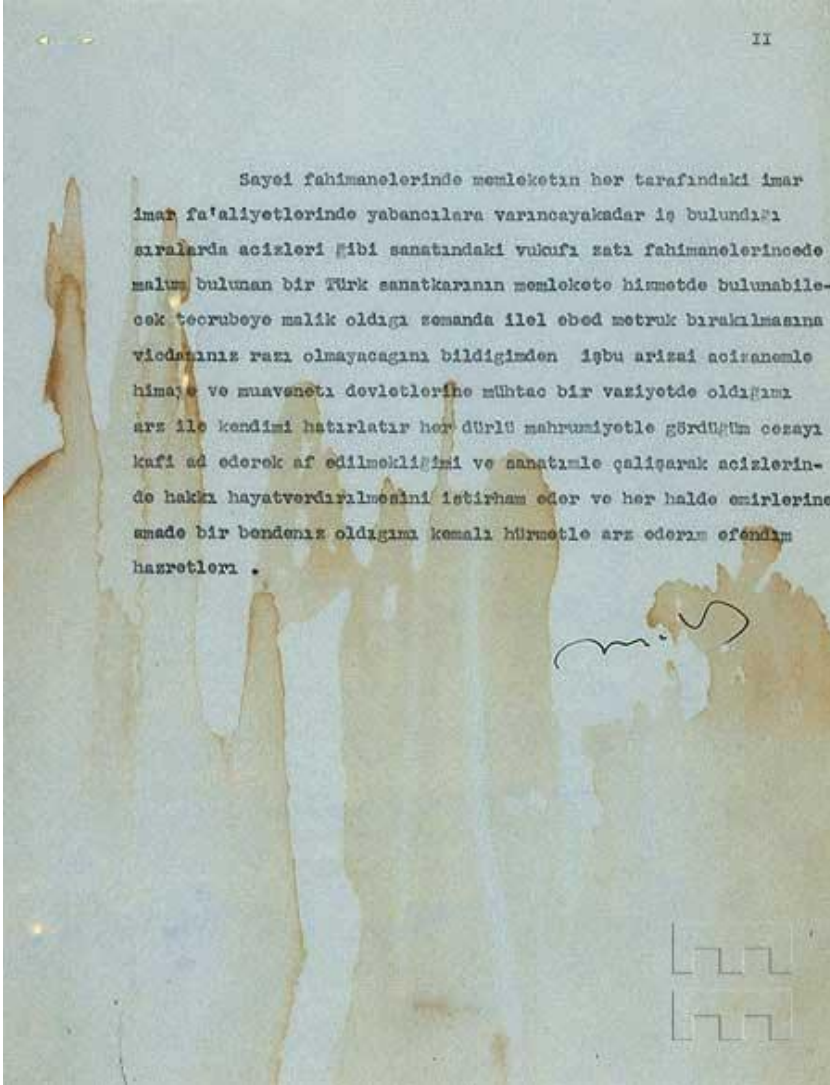
“Bir Meşrutiyet Aydını: Mimar Vedad Tek” Voyvoda Caddesi Toplantısı Afife Batur Konuşması, 2002, https://archives.saltresearch.org/bitstream/123456789/168083/1/ECOBARC_E013.pdf Erişim:01.03.2022.

EKLER

EK:1 Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Yazdığı Mektup (1930)

EK:1 (Sayfa 2)

EK:2 İsmet İnönü'ye Yazdığı Mektup (1939)

Istanbul . Şubat 1939

CUMHURİYET REİSİ MAREŞAL İSMET İNÖNÜ.

YÜKSEK HUZURUNA.

1340 tarihinde Amkarada çalışdığım zaman, Zati Mahkemelerinin acizlerine karşı, lutfen göstermiş olduğunuz, hüsnü teveccüh ve iltifatlardan cesaret alarak, ve yüksek vicdanınıza güvenerek aşağıdaki dilekceyi arz ediyorum.

Mustafa Kemal paşa, henüz Cumhuriyet reisi değil iken, şifahi mukavelele, acizlerine, bir takım projeler ve ayrıca, Halk Fırkası mahfelinin (şimdiki B.M.M. binası) ve Çankaya köşkünün inşaatına yapmaktaki emir ve havale etmişti. İnşaat esnasında dahi daima hoşnutlukla iltifatda bulunurlardı.

Bu işler için verileceği lutfen kararlaştırılmış olan 0/0 5 nisbetindeki mimarlık ücreti, sözle ve yazı ile yapılmış mükerrer vaatlere rağmen ödenmemiştir.

Sayının semeresi, ve çoluğumun çocuğumun yaşamasını temin edecek olan bu hakkımın ödenmesini istemiş olduğum için. 0 tarihten beri geçen on altı senedir, maddi ve manevi ızdırıp içinde bırakıldım.

Bu maruzatımı teyid eden resmi vesâiki, yüksek Adalet nazaranıza arz etmek üzere bağlı olarak tekdim ediyorum.

Ödenmemiş bulunan mimarlık ücretinin başlıcası, Halk fırkasının malı olarak yapılmış, ve halk fırkası tarafından B.M.M.sine satılmış bulunan Mahfel binası, ve gene Halk fırkasına veraseten kalan Çankaya köşküne aittir.

Cumhuriyetimizin kurucusunu, kendi partisinin şefinin borçlu olarak yattasına elbet parti razı, olmaz kanatindeyim.

Her halde bir emekdir türk sanatkarının, sebepsiz yere verilmeyerek ihtiyarlığında mühtac bir vaziyette bırakılmasına, ne adalet ne de yüksek vicdanınızın razı olmayacağına emin olduğum için, şimdide kadar pek gecikmiş olan hakkımın temin edilmesini, derin saygılarım ve kararınız her ne olursa olsun, hürmetlerimin kabulunu dilerim.

EK:3 TBMM İdare Heyeti Amirliğine Yazdığı Mektup

18 Haziran / 30

T.B.M.M. İdare heyeti Amirliğine

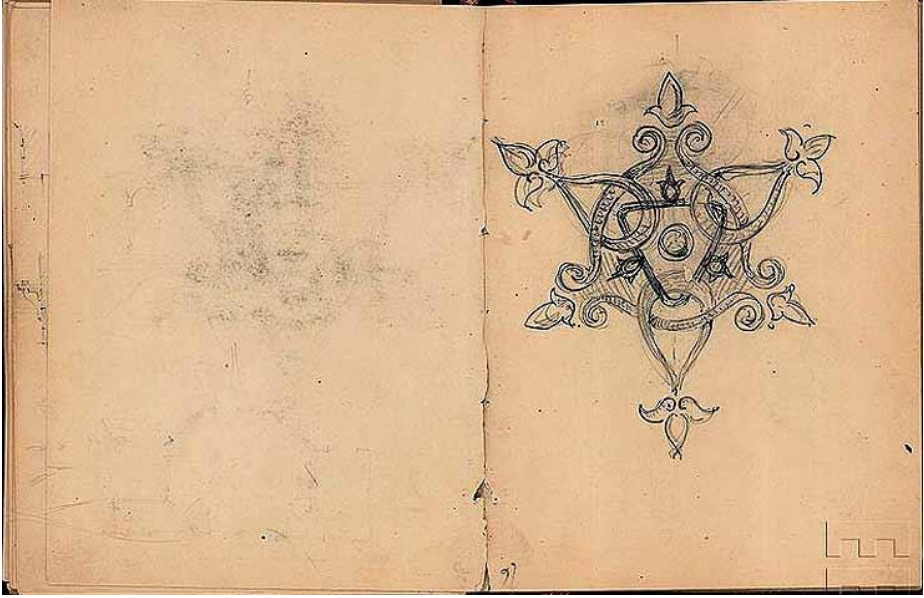
Muhterem bey efendi hazretleri,

T.B.M.M. Makamı alisinden telekki etmiş olduğum emir ler ile yapmış olduğum işler ve Mahfel binası inşaatından matlubum olan ücreti mimariyyenin, tediyesini talep etmek üzere, 1924 senesindenberi takdim etdiğim istidalarama, lutfen verilen cevabınasayı , dda aldım.

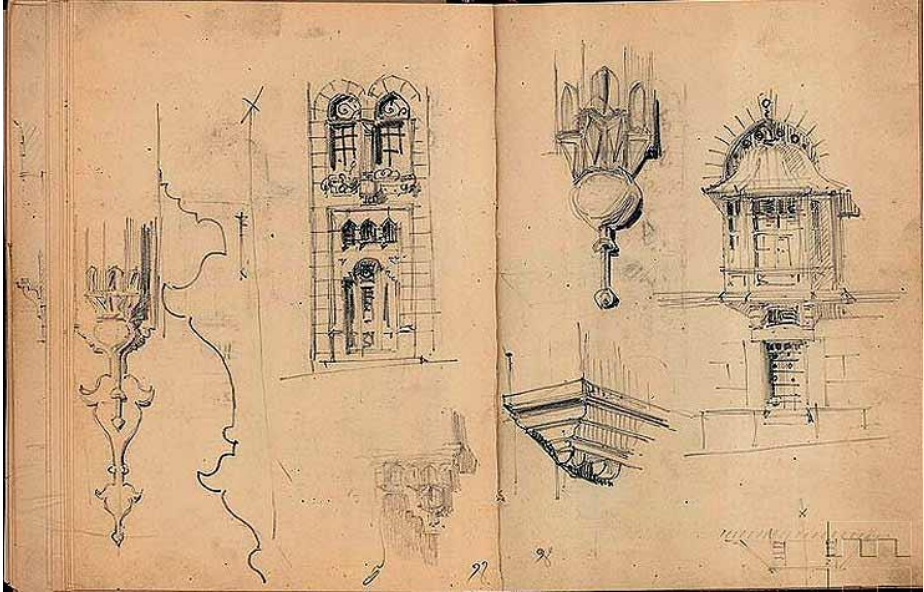
T.B.M.M. Makamı Riyasetinin ve diğer ali makamların, velvaki şifahi olsun , emirlerini âfina şayan hürmet ve itimad bildiğimden , telekki etdiğim emirlere binaen, kemali iftihar, vaktimi ve nakdisi sarf ederek çalışmış olduğuma hata etmiş olduğuma , cevabınasai alilerinden anladım, bu suretle acizlerini tenvir buyurmuş olmanıza arzı teşekkür ederim .

Mahfel inşaatından , matlubum olan ücreti mimariyyenin, Meclisi Ali tarafından verilmesi lazım geldiğini, Riyaseti cumhur Kalemî mahsusından, GAZİ hs. lerinin emri alilerine atfen, acizlerine tebliğ edilmişdi Cevabınasai alilerinde ,T.B.M.M. sine böyle bir tebliğat olmadığı beyan edilmesine nazaren , kalemî mahsus müdüriyyeti GAZİ hs. lerine atfen acizlerine hilafı hakikat beyanında bulunmuş olduğuma anlaşılmaktadır . Böyle bir şeye ihtimal vermediğinden , makamı alilerince neholm bir meseleğin mükerreren tasdiatda bulunduğundan arzı:mazeret ve bil vesile ihtirasatı fevkelademin kabulünü istirham edrei efendim .

EK:4 Defterindeki Çizimlerden Örnekler

EK:5 Defterindeki Çizimlerden Örnekler

EK:6 Vedat Tek'e açılmış olan Tazminat Davasından Vazgeçilmesi
Kararı

T.C.
MALİYE VEKÂLETİ
Hukuk Müşavirliği

Sayı: 42246-1673

207029376

Yüksek Başvekâlete

7. ro.
Ankara: 30/9/1938

Özü: Dava takibinden sarfınazar edilmesi h.

4
4
128
1
11
030

İstanbul Defterhane binasının inşaatına nezaret eden Komisyon azasından Mimar Vedat aleyhine fazla sarfiyattan dolayı 345 lira 48 kuruşun tahsili talebi ile dava açılmış ve 18 Nisan 1336 tarihinden sonra alâhalihi bırakılmış olan bu dava 1929 senesinde tecdid edilmiştir. Dava yangından sonra yenilenmiştir.

Ancak bugün bu davayı takip ederek Hazine lehine intac edebilmek için ya fazla tediyeatın Mimar Vedat tarafından yapıldığını veya Vedatın fazla tediyeata sebep olduğunu isbat etmek icabetmektedir.

Mimar Vedat Komisyon azasından olmak itibarıyla bizzat tediyeat yapamaz, fazla tediyeat yapılmasına sebep olduğuna dair dosyada bir vesika mevcut olmadığı gibi Tapu ve Kadastro Unum Müdürlüğünden yaki istilâmımıza gelen cevabda böyle bir vesika bulunmadığı bildirilmektedir.

Esasen müddeaaaleyh vesakin tebliğinden sonra cevap vereceğini bildirmiş olduğundan ibraz mecburiyetinde bulunduğumuz vesakin ademi mevcudiyeti hasebiyle davayı isbat etmeği mümkün görmüyoruz.

Arzedilen esbaba binaen davanın takibinden sarfınazar edilmesi hakkında tanzim edilip ilişik olarak sunulan karar-namenin yüksek tasdike arzına delâletlerini rica ederim.

MALİYE VEKÂLETİ VEKİLİ

Rami Sultan

- Bu yazı *Rami Sultan* tarihinde tekid edilecektir.

Bu yazıma ayrı ayrı yazılıklar yazılması, karşılıklarda yazımın tarihleri mevcut üç numaralı yazıların gösterilmesi rica olunur.

NT

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Görsel Malzemenin Dilin Yeniden Canlandırılması Bağlamında Anımsatıcı Olarak Kullanılması: Notlar ve Örnekler*

Birsel Karakoç, Enver Karakoç

çev. Serkan Cihan[†]

Öz

Bu makale, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan dillerin yeniden canlandırılması çabaları çerçevesinde görsel malzemenin eğitim amaçlı ne şekilde kullanılabilceği üzerine bir örnek sunmaktadır. Etkileşimli öğrenmede görsellerin rolünü ortaya koyarken Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesinde konuşulan ve konuşur sayısı yönünden bakıldığında küçük ölçekli Türk dillerinden biri sayılan Nogayca örneğinden hareket edilmiştir. Nogayca, Volga ve Kuzey Baltık Denizi bölgelerinde konuşulan Mişer Tatarcasına yakın bir dildir. Günümüzde, çocukların ve gençlerin, çoğunlukla, toplumsal kullanım açısından baskın dil konumunda olan Rusçayı tercih etmeleri sonucu Nogaycanın kullanım oranı hızlı bir şekilde azalmaktadır. Ayrıca yine ekonomik kaygılarla büyük şehirlere doğru yaşanan göçlerle birlikte çocukların Nogaycayı aktif bir şekilde kullanacakları toplumsal alanların gittikçe daralması dilin nesilden nesile aktarımını zorlaştırmaktadır. Diğer yandan ise yetişkinlerin önemli bir kısmının ve yaşlı neslin neredeyse tamamının Nogaycayı tercih ediyor olması, çocukların bizzat kullanmasalar da bir ölçüde aile içi iletişimi sağlayan bu dili en azından anlamalarında hâlâ önemli bir motivasyon unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Makalemizde, görsel malzemenin, Nogaycayı etkin olarak kullanmayan ikidilli çocukların, var olduğunu düşündüğümüz edilgen dilsel belleklerini harekete geçirme amacıyla kullanılabilceği düşüncesinden hareket ediyoruz. Bu bağlamda, bu tür malzemenin, özellikle, toplumsal hayatı, kültürel unsurları ve yaşlı nesli gerçekçi olarak yansıtan fotoğrafların, duygusal ilgiyi tetiklemek suretiyle çocuklarda, miras dili olan Nogaycanın tercihen ya da alternatifsiz kullanıldığı durumlarla

*Bu makale Karakoç, B. & Karakoç, E. (2021). 'Visual Images As Mnemonic Devices In The Context Of Language Revitalisation: Some Notes With Sample Illustrations Tehlikedeki Diller Dergisi, 11(19), 407-417. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdd/issue/64230/943985> künyeli çalışmanın çevirisidir. Makalenin yayınlanması için yazarı ve değerli hocam Birsel Karakoç'tan izin alınmıştır.

[†] Dr. Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/Türkiye, serkancihan@karatekin.edu.tr

ilgili belleği ortaya çıkaracağını var sayıyoruz. Yaklaşımımız, dilin belgelenmesi amacıyla gerçekleştirdiğimiz saha araştırmalarında derlediğimiz fotoğraflar ile eğitim ve dilbilim alanlarında uygulanan yöntemleri bir araya getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Nogayca, dil öğretilmi, görsel malzeme, anımsatıcılar, dilin yeniden canlandırılması*

Visual Images As Mnemonic Devices In The Context Of Language Revitalisation: Some Notes With Sample Illustrations

Birsel Karakoç, Enver Karakoç

Transl. Serkan Cihan †

Abstract

This article gives an example of how visual data can be used as an educational aid in the context of language revitalisation. Here the language for presenting the use of visual data in interactive learning is Noghay, a small Kipchak Turkic language spoken in the Northern Caucasus. Noghay is relatively close to Mishar Tatar, a variant of Tatar spoken in the Volga region and in the Tatar diaspora of the Northern Baltic Sea region. Today the use of Noghay is rapidly decreasing, as a growing number of children and young people prefer to speak Russian, which is the socially dominant language. The transmission of the language from one generation to another is also endangered by migration to cities and resulting bilingual situations, where children are not forced to actively speak Noghay. Elderly persons however still prefer Noghay to Russian, and children could be motivated by contact with the older generation to activate their knowledge of the family language. The purpose of using visual data in reawakening a language is to trigger linguistic memories of the community's heritage language in young bilingual children, which they do not use actively or in their everyday life. We assume that visual data, especially photos depicting realistic situations from their community life, are well suited to stimulate emotional attention and elicit memories of situations in which the heritage language is preferably used. Our approach combines materials gathered during field research and from language and cultural documentation with methods mainly drawn from pedagogy and linguistics.

Keywords: *Noghay, language teaching, visual images, mnemonic devices, language revitalisation*

† Research Assistant, Çankırı Karatekin University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Çankırı/Turkey, serkancihan@karatekin.edu.tr

Giriş

Bu makale, görsel verilerin bir eğitim yardımı olarak dil canlandırma çabalarına nasıl entegre edilebileceğine dair bir örnek vermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda görsel verilerin kullanılmasının amacı, topluluğun mirası olan iki dilli genç çocukların aktif olarak kullanmadıkları dilsel hafızalarını tetiklemektir. Bu makalede örneği göstermek için kullanılan görsel veriler, Kuzey Kafkasya'daki Nogay toplulukları arasında gerçekleştirilen saha araştırma gezileri sırasında toplanmıştır. Ancak örnekleri sunmadan önce, bazı ön bilgileri kısaca ele alacağız.

Dil Dokümantasyonu ve Dili Canlandırma

Dili belgeleme ve dilin yeniden canlandırılması, dilbilimin birbiriyle yakından ilişkili alt disiplinlerdir ancak aynı zamanda temel motivasyonları açısından da oldukça farklıdır. Dil belgeleme alanındaki araştırmalar, genellikle daha az çalışılan veya tehlike altındaki diller hakkında bilgi edinmeye yönelik bilimsel ilgiyle motive edilirken dilin yeniden canlandırılması, temelde dil çeşitliliğinin korunması gibi pratik bir amaca sahiptir.

Dil belgeleri, sonraki dilsel açıklamalar için bir temel olarak hizmet etmek üzere dil verilerinin toplanması ve transkripsiyonu ile ilgilenir. Öncelikle verileri arşivlemeye ve sistematik olarak hazırlamaya çalışır ve neticede dil yapılarının ve sözlüklerin eksiksiz kayıtlarının hazırlanmasına öncülük edebilir. Böylece, bir dokümantasyon projesi kapsamındaki çalışma, eğitilmiş dilbilimciler tarafından akademik bir izleyici kitlesi için gerçekleştirilir. Dilsel araştırma ve belgeleme faaliyetlerinden ideal olarak yararlanacak olan canlandırma çalışması, bununla birlikte, öncelikle toplulukların bir görevidir (belgeleme ve yeniden canlandırma çalışması arasındaki kapsamlı ilişkiler hakkındaki tartışmalar için bk. Himmelman, 2006; Penfield ve Tucker, 2011; Austin ve Sallabank, 2018).

Dilin yeniden uyanışının karmaşık ve sürekli değişen süreci, birden çok adımı ve çeşitli etkinlikleri içerir. Tehlike altındaki dillerden olan bir dil konuşurunun sayısını artırma özel amacını taşıyan bu faaliyetler, yöntemlerin, tasarımların ve materyallerin yaratılmasının yeniden düşünülmesini gerektirir. Bu anlamda, endişelerden biri 'dili kayb olduğu alanlara yeniden sokma ve dil için yeni alanlar talep etme' ihtiyacıyla ilgilidir (Sapién & Hirata-Edds 2019: 561-562).

Bilimsel belgelemenin çıktıları, dilin yeniden canlandırılmasıyla ilgili eğitimsel ve toplumsal amaçlar için kullanılabilir, böylece bu çıktıları, konuşma topluluğu üyelerinin kullanımına sunar. Sonuçları bu şekilde kullanmak için bir gereklilik, tüm dokümantasyon sürecinin yeniden canlandırma hedefi göz önünde bulundurularak bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesi zorunluluğudur. Sapién and Hirata-Edds (2019) mevcut

belgesel verileri, öğretme ve öğrenme kaynak ve etkinliklerinin geliştirilmesine dahil etmek için çok çeşitli olasılıkları tartışır. Tehlike altındaki dilde etkileşimi teşvik etmede özellikle alan notlarının, akademik açıklamaların, referans gramerlerinin ve metinlerin rolünden bahsederler. Nathan ve Fang (2009), diğer şeylerin yanı sıra sosyal ve kültürel etkinliklerde çalınan şarkılardan ve selamlaşma ve akrabalık gibi potansiyel öğrenme alanlarından bahsederek, dil pedagojisi için üst verinin uygunluğunu vurgulamaktadırlar.

Bu makale, belgeleme ve yeniden canlandırma ile ilgili teorik ve genel metodolojik konular hakkında tartışmayı derinleştirmeyi amaçlamamaktadır. Ondan ziyade, somut bir örnek sunmayı ve çeşitli günlük yaşam bağlarında toplanan görsel materyallerin genç konuşmacıların dil becerilerini geliştirmek için nasıl kullanılabileceğini göstermeyi hedeflemektedir.

Dil Eğitiminde Görsel Materyaller

Dil öğretiminde görsel materyallerin kullanılması, hem anadili hem de yabancı dil öğrenme durumlarında tüm öğretim düzeylerinde uygulanan önemli bir yöntemdir.⁴ A1 temel düzeyi, insanların genellikle güçlü bir görsel yönetime sahip oldukları ve sunulan olayları veya materyalleri görsel olarak hatırlamada çok iyi oldukları seviyedir. Bu nedenle görsel verilerin duygusal dikkati harekete geçirmek ve miras dilin tercih edilen dil ya da tercih edilen durumların anılarını ortaya çıkarmak için çok uygun olduğunu varsayabiliriz. Ayrıca bu veriler, işlevsel bir dilin gelişimini teşvik etmek için zengin bir kaynak ve çocukların dil performansını daha yüksek bir seviyeye çıkarmak için etkili anımsatıcı araçlar olarak düşünülebilir (örneğin bk. Brown, 2004).

Görsel veriler, hikaye kitaplarındaki çizimleri, hikaye anlatan karikatürleri, fotoğrafları ve videoları içerebilir. İlk fikir, gerçek hayattaki durumları betimleyen fotoğrafların, özellikle çocukların anılarını canlandırmak için yararlı olabileceğidir. Ancak fotoğrafları bu amaçla kullanmak için, belirli gereksinimlerin karşılanması gerekir. Bu makalede, miras dilin aktif konuşuru olmayan, ancak dilin yetişkinler tarafından belirli durumlarda nasıl kullanıldığını bilen çocuklar arasında dil belleğini ortaya çıkarmak ve etkinleştirmek için fotoğrafları kullanmanın olası bir yolunu gösteriyoruz.

Kuzey Kafkasya'da Nogay

Projemizi sunarken kullandığımız dil, Kuzey Kafkasya'da yaklaşık 103.000 kişi tarafından konuşulan bir Kıpçak Türkçesi olan Nogaycadır. Bu çok ırk

⁴ Dil öğrenimi ve gelişimini destekleyen farklı yaratıcı etkinliklerin tartışması için bk. Stahlberg, 2020.

ve dilli bölge, Rusya Federasyonu'nun güneybatı kesiminde yer almaktadır. Nogayca, esasen Volga bölgesinde ve Kuzey Baltık Denizi bölgesinin Tatar diasporasında konuşulan Mishar Tatarcasına nispeten yakındır.

Kuzey Kafkasya'da Nogay toplulukları, farklı özerk cumhuriyetler arasında dağılmıştır. Çeşitli idari bölgelerde, farklı Türk ve Kafkas halklarının komşuları olarak yaşarlar. Bölgede konuşulan tüm diller, bir lingua franca rolüne hizmet eden Rusça tarafından güçlü bir şekilde baskılanmıştır. Nogaylar arasında ekonomik baskı nedeniyle geleneksel yerleşim yerlerinden büyük şehirlere ve iş imkanlarının daha fazla olduğu bölgelere göç etme eğilimi artmaktadır. Tüm bu faktörler, idari ve coğrafi bölünmeler, çok dilli ortamlar, Rus hakimiyeti ve göç, dilin devamı için beklentileri olumsuz etkilemektedir (Karakoç, baskıda). Dilin aktarımı bozulduğunda ve genç nesil artık dili aktif olarak kullanmadığında, dilin tehlikeye girmesinden yok olmaya giden sürecin durdurulması zordur. Bu nedenle dil koruma önlemleri gerekli hale gelir.

Politik, ekonomik ve dilsel bağımlılık nedeniyle genç nesil, çeşitli durumlarda hatta bazen günlük olarak, çevrelerinde hâlâ topluluk diline maruz kalsalar da, ağırlıklı olarak Rusça kullanma eğilimindedir. 2019 yılında bir saha gezisinde yaptığımız gözlemlere göre, Nogaycanın çocuklar arasında aktif kullanımı 1997 yılında yaptığımız gözlemlerimize göre hızla azalmaktadır. Dünyanın birçok yerinde yapılan araştırmalardan elde edilen veriler, çocukların sosyal olarak en iyi yeterlilik sağlayan baskın dili birkaç nedenden dolayı konuşmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Ayrıca, konuşurların çoğunluğunun iki dilli olduğu bir toplulukta, çocuklar yerel dili aktif olarak kullanmaya zorlanamaz. Toplumsal olarak baskın dil Rusça yanıt vermek, onlar için genellikle daha kolay bir stratejidir. Eski nesil, Nogayca'yı ana dilleri olarak kullanmayı tercih ettiğinden, çocuklar özellikle aile ortamında dili anlamak ve öğrenmek için hâlâ motive durumdadırlar. Bu nedenle birçok Nogay çocuğunun kendi kültürleri ve dilleri hakkında pasif bir bilgi taşıdığı düşünülebilir.

Anıları Ortaya Çıkarmak İçin Fotoğrafları Kullanma

Burada önerdiğimiz yöntem, Nogay dilini aktif olarak konuşmayan çocukları, örneğin yetişkinlerin nasıl etkileşimde bulunduğunu taklit etmeleri beklenen durumlara sokar. Fotoğrafların yardımıyla muhatap, çocukları yetişkinlerin hikayeler anlattığı veya birbirleriyle iletişim kurduğu belirli durumları hayal etmeye teşvik eder. Böyle bir durum, çocukların büyüklerinin tercih ettiği dil olan Nogayca'yı kullanmalarını doğal kılmaktadır. Bu durum, çocukları bir resimde betimlenen durumda yetişkin akrabalarının kullandıklarını duydukları kelimeleri, cümleleri ve belirli ifadeleri hatırlamaya motive eder. Başka bir deyişle, yetişkinleri veya Nogayca kullanımının iletişimin normal bir parçası olduğu belirli sosyal durumları gösteren fotoğraflar, anlamlı duygusal bağlantıları teşvik edebilir.

Sonuç olarak bu yöntem, Nogay çocuklarının dil hafızalarının ortaya çıkarılmasına ve temel iletişim becerilerinin gelişimine katkıda bulunabilir.

Bu şekilde iletişimsel bir adım atmak, çocukları başka durumlarda da aile dillerini kullanmaya motive edebilir. Şunu belirtmek gerekir ki, bu yöntemin amacı çocuklardan resimler hakkında yorum yapmalarını istemek değil - bu yöntem, pedagojik veya bilimsel amaçlarla yaygın olarak kullanılan köklü bir uygulama - daha ziyade çocukları, yaşlı konuşmacıların rolüne yerleştirmek ve verilen durumlarda bu tam teşekküllü konuşmacıların ne söyleyeceğini yeniden üretmelerini istemektir.

Bu yöntemi göstermek için kullandığımız fotoğraflar, Nogaylar arasında yaptığımız alan araştırmasında toplanmıştır. Araştırmamız, o zaman ağırlıklı olarak dilsel amaçlarla dil verileri toplamaya odaklanmış olsa da, dilin önemli bir rol oynadığı günlük yaşamın çeşitli kültürel yönlerini betimleyen ek görsel materyaller de toplandı. Bu fotoğraflar, doğal olarak en azından eski nesil tarafından Nogaycanın tercihen kullanıldığı tipik durumları tasvir ediyor. Bu nedenle fotoğraflar, çocuklar tarafından hatırlanan belirli kelime öğelerinin veya kelime öbeklerinin kullanımını tetiklemek için de uygundur.

Örnek Fotoğraflar

Seçilen örnek fotoğraflar⁵, Nogay dilini aktif olarak konuşmayan, ancak pasif bilgiye sahip olan ve konuşmaları çok iyi anlayan veya hatırlayabilen ilkokul ve ortaokul çocukları ile çalışmak içindir. Mevcut yöntemin amacı, çocukların resimlerin çeşitli yönleri hakkında konuşmalarını sağlamak değil, daha ziyade yetişkin konuşurların rolünü üstlenmelerini sağlamaktır. Bu durum, onları miras dilini konuşma konusunda ilk adımı atmaya teşvik eder ve kendi dil becerilerine olan güvenlerini ve dili kullanma motivasyonlarını artırır. Çocuk ileri düzeyde bir konuşmacıysa, aşağıdaki kısa açıklamalarda öngörülenden daha karmaşık bir kelime dağarcığı kullanabiliyorsa, muhatap kapsamlı sorular sorarak ve çocuğa daha ayrıntılı cevap verme olanağı vererek bir konuşma geliştirebilir.

⁵ Bu makaledeki bütün fotoğraflar @Enver Karakoç, 2021.

1. Fotoğraf:

Bu fotoğrafta bazı yaşlı topluluk üyeleri görülüyor. Ortadaki yaşlı kadın, harika halk hikayeleri, peri masalları, ninniler, tekerlemeler vb. anlatabilir. Böyle bir fotoğraf, çocukların büyükanne ve büyükbabalarının veya diğer yaşlı aile üyelerinin anılarını canlandırmak için kullanılabilir. Muhatap, örneğin çocuklardan fotoğraftaki kişilerin isimlerini ('bir büyükanne', 'bir büyükbaba' vb.) ve kendi anneannelerinin çocukları ne olarak adlandıracağını (temel nezaket ilişkileri) ve anneannelerinin ('canım', 'sevdiğim' vb.) gibi özel hitap şekillerini kullanıp kullanmayacağını söylemelerini ister.

2. Fotoğraf:

Nogaylı ev sahiplerini misafirlerini karşılarken gösteren fotoğraf, 'misafir' konusunda temel kelime öbeklerini ortaya çıkarmak için kullanılabilir. Muhatap, çocuklara örneğin büyükanne ve büyükbabalarının misafirleri karşılamak için ne diyeceğini, misafirlerine nasıl hitap edeceklerini ve veda ederken kendilerini nasıl ifade edeceklerini sorar. Çocuklar bu basit ifadelerden daha fazlasını kullanabilirlerse, muhatap

konukseverlik ve büyükanne ile büyükbabaların misafirlerini genellikle nasıl karşılayacağını anlatan sözcüklerle devam edebilir.

3. Fotoğraf:

Bu fotoğraf, bir köyde bulunan ortak hayvanları göstermektedir. Bir hayvanı işaret eden muhatap, çocuklara şunu sorabilir: ‘Büyükanne bu hayvana ne diyor?’ ve ‘Büyükanne tavuğu nasıl çağırır?’. Çocuklar bundan daha fazlasını söylemek isterse, muhatap, büyükanne ve büyükbabalarının bahçelerinde hayvan buldurup buldurmadıklarını ve onlara ne ad vereceklerini sorarak devam edebilir.

4. Fotoğraf:

Fotoğraf, geleneksel bir şarkı çalan yaşlı bir Nogaylı ozanı gösteriyor. Muhatap, diğerlerinin yanı sıra çocuklara, büyükanne ve büyükbabalarının ozan çalgısını, duvardaki süslemeyi ve ozanın oturduğu odadaki özel yeri nasıl adlandırdıklarını sorar.

5. Fotoğraf:

Bu fotoğraf, dini bir ziyafeti kutlayan büyük bir Nogay toplantısını gösteriyor. Çocuklara ziyafetin ne olduğu, anneannelerinin bu ziyafet için hazırlayacağı özel yemeğe ne ad vereceği ve misafir ziyafetini ‘kutlamak’ için hangi ifadeleri kullanabileceği sorulur.

6. Fotoğraf:

Fotoğrafta komşularıyla birlikte bir belgenin sayfasına bakan yaşlı bir adam görülüyor. Bu, çocukların hayal gücünü ateşlemek ve bir hikaye oluşturmak için isimleri ve fiilleri kullanmalarını sağlamak, ‘o bakıyor...’, ‘adam okuyor...’ vb. türünden basit cümleler kurmak için kullanılabilir. Burada muhatap, çocuklara dedelerinin arkadaşlarına veya komşularına ne dediğini ve genellikle ne okuduklarını sorabilir.

7. Fotoğraf:

Bu fotoğraf, çarşıda meyve satan Nogaylı bir kadını gösteriyor. Çocukların pazarlarda genellikle duydukları kelimeleri hatırlamalarını sağlayacak olası sorular şunlar olabilir: ‘Meyve satarken ne diyor?’ veya ‘Meyveyi alan kadın ne diyor?’.

8. Fotoğraf:

Fotoğrafta bir grup Nogaylı öğrenci ağaç diyor ve okul bahçesini temizliyor. Geziyi organize eden öğretmen, öğrencilere ne yapmaları gerektiği konusunda talimat verir. Muhatap, örneğin çocuktan öğretmenin Nogaycada ne dediğini tahmin etmesini ister.

9. Fotoğraf:

Bu fotoğraf, geleneksel aşık oyununu oynayan çocukları gösteriyor. Muhatap, çocuğa bu oyunun ne olduğunu ve oyun sırasında daha büyük çocukların birbirlerine ne ad vereceklerini sorar.

Sonuç

Anıları ve deneyimleri ortaya çıkarma yöntemi, çocukları dili konuşmaya teşvik etmenin ilk adımı olarak pasif dil bilgisini harekete geçirmeyi amaçlar. Çocuklar, bildikleri ve deneyimledikleri resim ve durumlar aracılığıyla yetişkin ve yaşlı aile bireylerinin rolüne büründükleri için, duydukları ancak kendilerinin kullanmaları gerekmeyen sözcük ve ifadeleri hatırlayabilirler. Çocuklar, güvendikleri kişilerle güvenli bir ortamda bu ifade ve kelimeleri rahatlıkla kullanabileceklerini öğrendikten sonra, kendilerini büyüklerinin dilinde ifade etme ilgileri ve motivasyonları artabilir.

Fikrimizin bu özlü sunumu, topluluk yaşamının otantik ve doğal manzaralarını tasvir eden fotoğrafların, dil canlandırma faaliyetleri bağlamına nasıl entegre edilebileceğinin kapsamlı bir açıklaması değildir. Ancak burada sunduğumuz fikirlerin ve örneklerin daha da etkin bir şekilde kullanılabilirliğini umuyoruz.

Teşekkür

Bu makaleyi yazmak için bizi teşvik eden ve değerli önerilerde bulunan Éva Á. Csató ve Sabira Stahlberg'e teşekkür etmek isteriz. Anımsatıcı araçlar olarak görsel imgeler hakkındaki fikrimiz, kökenlerini çok minnettar olduğumuz Éva Á. Csató ile yaptığımız tartışmalara kadar gidiyor. Ayrıca görüş ve yorumları için gözden geçirenlere ve düzeltmeleri için Everett Thiele'ye teşekkür etmek istiyoruz.

Kaynakça

- Austin, P. & Sallabank, J. (2018). Language documentation and language revitalization: Some methodological considerations. Hinton, Leanne; Huss, Leena; Roche, Gerald (eds), *The Routledge Handbook of Language Revitalization*. Abingdon: Routledge. p.207-215.
- Brown, H. D. (2019). *Language assessment: principles and classroom practices*. White Plains, NY: Pearson Education (Third edition).
- Himmelman, N. P. (2006). Language documentation: What is it and what is it good for? Gippert, J.; Himmelman, N.P.; Mosel, U. (eds), *Essentials of Language Documentation*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. p.1-30.
- Karakoç, B. (forthcoming). "Noghay". Johanson, Lars & Csató, Éva Á. (eds), *The Turkic languages*. London & New York: Routledge. (Second revised edition).
- Nathan, D. & Fang, M. (2009). "Language documentation and pedagogy for endangered languages: a mutual revitalisation". Austin, Peter K. (ed.), *Language Documentation and Description*. Vol. 6. London: SOAS. p.132-160.
- Penfield, S. D. & Tucker, B. V. (2011). From documenting to revitalizing an endangered language: where do applied linguists fit? *Language and Education*, 25(4), p.291-305.
- Sapién, R.-M. & Hirata-Edds, T. (2019). "Using existing documentation for teaching and learning endangered languages". *Language and Education*, 33(6), p.560-576.
- Stahlberg, S. (2020). *Multicoloured language*. Helsingfors/Helsinki: Bopkil.

Här çäçäkneñ üz ise,

här halıknıñ üz töse.

Her çiçeğin kendine has kokusu vardır,

Tüm insanların kendi renkleri vardır.

Tatar mäkale / atasözü

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KAREFAD

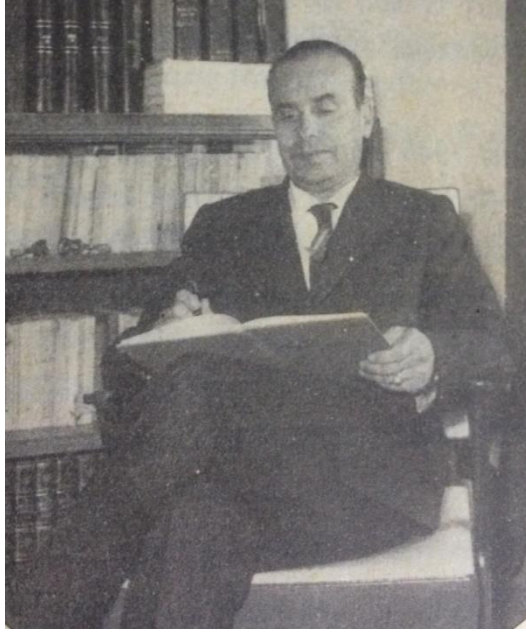
Rodoslu Celalettin Nuri ve Bir Şiiri*

Mehmet Turgut Berbercan[†]

Rodoslu Celâlettin Nuri (Celâlettin Rodoslu), 13 Mayıs 1912 - Rodos doğumlu bir Türk. Babasını erken yaşta kaybetmiş, çocukluğu ve gençliği çileli hayat şartları altında, annesi ve kardeşleriyle birlikte Rodos'ta geçmiştir. Rodos, İtalyan işgali altındayken Türkiye'nin Rodos konsoloslüğünde çalışmış, yasadışı istihbarat elemanı olduğu gerekçesiyle, tevkif edilerek sürgün cezasını çekmek üzere İtalya'ya yollanmış; ceza süresi bitmeden iki sene içerisinde, 1938'de Türkiye'ye kaçmış, Ankara'ya yerleşmiştir. Daha sonra Rodos'ta kalan annesini ve kardeşlerini yanına getirtmiş, Ankara'da muhasebecilikle meşgul olmuş, Ankara Sanayi Odası'nın kuruluşunda aktif rol almış, ticaret hayatına atılarak matbaacılık sektöründe ilerlemiştir. 1944'te Ankara Ayaşlı Kahyaoğlu ailesinden Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi talebesi Nurinnisa Hanım'la evlenmiş, Nuri ve Nur isimli evlatları olmuştur. Hanımının soyu, oğlu Nuri Rodoslu'nun belirttiğine göre, Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u fethetmek üzere bulunduğu sıralarda, Kanunî tarafından iltifat edilmiş Bünyamin Ayaşî'ye (Hacı Bayram-ı Velî müntesiblerinden) dayanmaktadır (Bilgiye göre, Ayaş'taki Bünyamin Ayaşî Camii'nin kitâbesinde, Kanunî'nin Rodos seferi ile ilgili bir yazı vardır).

* (TANITMA: Nuri, C. (2015). *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihi Simalar*. Biyografi Net Yayınları, Ankara. [ISBN: 978-605-9004-01-5])

[†] Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/Türkiye, mtberbercan@gmail.com

(*) Rodoslu Celâlettin Nuri Bey (1912-1991)

Rodoslu, 1957’de kurulan Türk-İtalyan Kültür Derneği’nin aktif hale gelmesinde gayret göstermiş, 1959’da Ankara’da “Rodos ve On İki Adalar Derneği”ni kurmuş, bu dernek daha sonra Türkiye’ye göçen Rodos ve İstanköy Türklerinin yoğun olarak yaşadığı İzmir’de faaliyetlerine devam etmiştir. 1966’da, kültür hizmetleri sebebiyle İtalyan hükümeti tarafından “Cavaliere di Lavarò della Repubblica” yani “İtalya Cumhuriyeti Şövalye Devlet Nişanı” verilmiştir. Faşist İtalyan hükümeti tarafından cezaya lâyık görülen Celalettin Rodoslu, büyük harpten sonraki İtalya Cumhuriyeti tarafından, tam otuz yıl sonra kaderin bir cilvesi olarak, “nişan”a lâyık görülmüştür. Rodoslu, 1991’de İstanbul’da vefat etmiştir. Rodoslu’nun ilk baskısı 1945’te Ankara Çankaya Matbaası’nda basılmış “Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihi Simalar” isminde bir kitabı vardır. Bu kitap, burada birçok bilgiyi naklen aldığımız oğlu Nuri Rodoslu’nun “Babam İçin” yazısıyla birlikte 2015’te tekrar basılmıştır (ISBN: 978-605-9004-01-5, Biyografi Net Yayınları, Ankara 2015). Kitapta ilkin “Güneş Adası”, “Gül Adası”, “İlkbaharda saf ve bâkir yaseminlerle süslenmiş pembe bir kız” olan Rodos’un güzellikleriyle birlikte tarihi kısaca bildirilmiş, Pelopenez’den Makedonyalı İskender’e, Mitridatlardan Rodos Şövalyeleri’ne değin sürmüş mâzisi zikredilmiştir. Rodoslu, “... En nihayet Kanunî’nin verdiği 60 bin yiğit kanıyla Rodos’un tılsımı bozulmuş, aşkına ulaşmış. Kendisini binlerce yıldan beri içinde saklayıp beslediği sevgisini, kadınlığını, her şeyini Türkoğlu’na vermiş. ... Rodos’un dört yüz senede Türkoğlu’ndan doğurduğu çocukları halâ yaşıyor. ... Rodos’ta yaşayıp Rodos’tan ilham alan Namık’ların, Mithat’ların, Ali Ekrem’lerin, Cenap Şehabettin’lerin,

Sezai'lerin, Ebuzziya'ların, Murat Bey'lerin ve daha nice nicelerin eserleri; Türklüğünü kubbeleriyle, minâreleriyle, kitâbeleriyle göklere haykıran camiler, hamamlar, kitaphaneler, çeşmeler, ... Rodos'ta yaşayan Öz Türkçe ve Öz Türk gelenekleri; en nihayet Ana Vatan hasretiyle yanarak Rodos'ta kalmış olan Rodoslular ve sevgilim, sevgilim diye inleyen Rodos!" şeklindeki duygu yüklü ifadeleriyle kitabının esas kısmına bir giriş yapmıştır. Esas kısımda; Rodos'ta gömülü bulunan bazı şahsiyetler sıraya göre verilmiş, bugün Rodos ve İstanköy'de ayakta duran çeşitli Türk yapılarının resimleri ve muhtelif Türk kitâbelerinden örnekler sunulmuştur. Kanunî devri denizcisi Murat Reis, "Zincirli Dede" olarak halkça bilinen Memi Paşa, "Koynundan ayrılma bil anıng kadrini ey suh! / Haşmet gibi bir nüsha-ı irfan ele geçmez" gibi beyitlerin sahibi Şair Haşmet, Safevî Devleti hükümdarı Nadir Şah'tan kaçarak Osmanlı'ya sığınan Şah Sâfi, klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biri olan Sâlim Tezkiresi'nde birçok şiiri bulunan ve Şair Nâbî'nin müntesiblerinden Rami Paşa, Kırım han soyundan Şahin Giray, Fetih Giray, Canbek Giray, Saadet Giray, II. Şahin Giray, Beyzade Sultan (Kaplan Giray'ın annesi) kitapta bildirilen Rodos'ta ölmüş ve gömülmüş tarihî şahsiyetlerden bazılarıdır.

Aşağıda, Rodoslu'nun sürgüneyken, İtalya Gallicchio'da, 1937'de yazdığı "Sürgünde" şiiri sunulmuştur. Şiirde, milli hislerin oldukça yüksek bulunduğu bir romantizm, Mehmed Emin Yurdakul'un şiirlerini andıran milliyetçi bir seda vardır. Şiir, "Eğer ben Türk olarak ölmesini bilmezsem" şeklinde bitmekte, "Türk"ün yüksek adına yakışır bir "Türk" olmayı öğütlemektedir:

SÜRGÜNDE

*İki değil, seksen yıl da sürgünlerde kalırsam;
Hiçbir zaman değişmez benim büyük adağım.
Ölüm beni bu yerlerde pençesine alırsa,
Mümkün değil kırılmaz benim çelik kanadım.
Uçar uçar, bu dağları denizleri aşar da
Ana yurdun bağına ben mezarımı kazarım.
Atalarım Altaylardan göğreyip akmışsa da
Tarsuslardır benim asıl, benim sosyal kaynağım.
Ben bir Türk'üm, Türk oğluyum, Türk yaşarım.
Hangi Sinyor bana aşı vuracakmış şaşarım.
Evet Türk'üm. Oh ne büyük, ne yüksektir bu adım.
Selam sana benim güzel, benim ulu bayrağım.*

*Bu gün için bağılı ise iki elim ayağım,
Kayalardan da sert olacaktır yarın savaşım.
Yurttan ırak, yad illerde sessiz sessiz yaşarken,
Harlamayan vulkan gibi için için kaynarım.
Dört rüzgâra haykırarak and içerim tınmadan;
Anamdan emdiğim süt kan, irin aksın burnumdan;
Kararsın, koksun, şişsin leşim;
Ateş yakmasın, toprak örtmesin, sular yutmasın,
Karanlıklarla, lanetler olsun leşim,
Eğer ben Türk olarak ölmesini bilmezsem.*

Gallicchio/İtalya, Ağustos 1937.